

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Reflexe a rekonstrukce kritické teorie sportu
Reflection and Reconstruction of Critical Theory of Sport

Vojtěch Ondráček

Školitel: Doc. Mgr. Michael Hauser, Ph.D.

Studijní program: Filozofie výchovy a vzdělávání

Studijní obor: Filozofie výchovy a vzdělávání

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Rekonstrukce a reflexe kritické teorie sportu vypracoval pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 27. července 2023

.....

podpis

Úvodem bych chtěl nejprve poděkovat vedoucímu této práce a mému školiteli v doktorském studiu Michaelu Hauserovi za cenné rady, připomínky, inspiraci, podporu a nápad ohledně vymezení původně více než široce pojaté práce.

ABSTRAKT

Předkládaná práce se zabývá kritickou teorií sportu, která vzniká v šedesátých letech 20. století ve Francii. Na základě analýzy textů hlavního představitele tohoto projektu Jean-Marie Brohma z období 1964-1978 jsou představeny její základní koncepty, teoretická východiska, zdroje, metodologie i politický aktivismus. Kritická teorie sportu je vysvětlena jako specifický druh politické teorie sportu, která aplikuje marxistické a psychoanalytické koncepty, což v důsledku vytváří zcela původní a originální přístup ke studiu sportu. Samotné těžiště práce leží v kategorizaci této teorie rozdělením na kritiku politickou, ekonomickou a ideologickou. Sport je v této teoretické perspektivě pojímán jako represivní nástroj vládnoucí třídy, která umožňuje její mocenskou reprodukci a manipulaci mas. Vnitřní fungování sportu závisí na logice kapitálu a vykořisťování, odcizení a mechanizaci sportovců. Předmětem kritiky se stává i sportovní ideologie a její funkce. V rámci práce nechybí ani představení historické geneze kritické teorie sportu v kontextu událostí Května '68, které se staly určujícím momentem nejen pro její vznik, ale i pozdější vývoj, který práce také reflektuje a vsazuje do širších souvislostí. Důraz je kladen na reflexi politické emancipační tendence, která zásadním způsobem determinuje teoretický výklad. Celkovým cílem práce je zpracovat monografický úvod do jedné historické varianty kritické teorie sportu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jean-Marie Brohm; Kritická teorie sportu; kritická teorie; sport; marxismus; psychoanalýza; ideologie; politická teorie sportu

ABSTRACT

This thesis presents the critical theory of sport that emerged in the 1960s in France. It is based on an analysis of the texts of the main representative of this project, Jean-Marie Brohm, from 1964-1978. It analyzes its basic concepts, theoretical background, sources, methodology and political activism. Critical theory of sport is explained as a specific kind of political theory of sport that applies Marxist and psychoanalytic concepts, resulting in a completely original approach to the study of sport. The thesis makes the categorization of this theory by dividing it into political, economic and ideological critiques. Sport is conceived in this theoretical perspective as a repressive tool of the ruling class, which enables its power reproduction and manipulation of the masses. The inner dynamics of sport depend on the logic of capital and the exploitation, alienation and mechanization of athletes. Next object of analysis is also the ideology of sport and its functions. The thesis also includes a presentation of the historical genesis of the critical theory of sport in the context of the events of May '68, which became a defining moment not only for its emergence, but also for its later development, which the thesis also reflects and explains in a broader context. Emphasis is placed on the reflection of the political emancipation tendency, which fundamentally determines the theoretical interpretation. The overall aim of this thesis is to provide a monographic introduction to one specific variant of critical sport theory.

KEYWORDS

Jean-Marie Brohm; critical theory of sport; critical theory; sport; marxism; psychoanalysis; ideology; political theory of sport

Obsah

Úvod	10
1 Kritické teorie sportu	14
1.1 Kritická teorie	14
1.2 Kritická teorie sportu	16
1.3 Kategorizace kritické teorie sportu	19
1.3.1 Široké pojetí kritické teorie sportu	19
1.3.2 Franfurtská škola	21
1.3.3 Levicové teorie sportu	23
1.3.4 Německá kritická teorie sportu.....	26
1.3.5 Francouzská kritická teorie sportu.....	30
2 Politická kritika	33
2.1 Květen '68 a geneze kritické teorie sportu	33
2.1.1 Projevy Května '68 ve francouzském sportu.....	34
2.1.2 Brohmova reakce na květnové události.....	36
2.1.3 Předchůdci kritické teorie sportu.....	38
2.1.4 Vliv maoismu	41
2.1.5 Teorie jako revoluční zbraň.....	46
2.2 Politická praxe kritické teorie sportu	51
2.3 Recepce kritiky radikálně levicové kritiky sportu	54
2.4 Obsah politické kritiky sportu.....	55
2.4.1 Kritika statu quo	56
2.4.2 Antifašistická kritika	57
2.4.3 Totalita a nesvoboda.....	59
2.4.4 Kult násilí a barbarství.....	63

2.4.5	Disciplinace a kontrola	65
2.4.6	Mýtus supermana a pokroku	66
2.4.7	Nacionalismus a kolonialismus	68
2.4.8	Kritika SSSR	70
2.4.9	Recepce dělnického sportu	71
2.5	Analogie sportu a politiky	74
2.5.1	Politická analýza olympijských her v Mnichově '72	75
2.5.2	Brohmova metoda konkrétní analýzy	77
3	Ekonomická kritika	84
3.1	Sport jako historický produkt společenských vztahů	85
3.1.1	Historická podstata sportu	85
3.1.2	Diskontinuita antického a moderního sportu	87
3.1.3	Metodologická rozpornost „ahistorických“ tezí	88
3.1.4	Geneze moderního sportu	89
3.1.5	Sport a imperialismus	92
3.2	Sport jako produkt a reprodukce kapitalismu	97
3.2.1	Sport jako produkt určitého stupně produktivních sil	97
3.2.2	Sport jako produkt státně-monopolistického kapitalismu	97
3.2.3	Sportovní způsob produkce	100
3.2.4	Sportovní sektor v kapitalistickém systému	102
3.2.5	Sportovní průmysl	104
3.2.6	Mezinárodní soutěž a globální konkurence	107
3.2.7	Expanzivní strategie kapitálu	108
3.3	Vnitřní kapitalistická podstata sportu	111
3.3.1	Sportovní reprodukce vztahů produkce	112

3.3.2	Soutěž abstraktního výkonu	113
3.3.3	Produktivita	115
3.3.4	Čas jako základ sportovní kompetitivnosti.....	116
3.3.5	Prostorová reifikace	118
3.4	Sportující subjekt jako produkt vládnoucích produkčních vztahů.....	120
3.4.1	Mechanizace tělesnosti	120
3.4.2	Odcizení a vykořisťování	122
3.5	Problematika sportu jako práce.....	125
4	Kritika ideologie.....	128
4.1	Sport jako ideologie	128
4.1.1	Sport jako nástroj hegemonie	130
4.1.2	Ideologický státní aparát.....	131
4.1.3	Státní ideologie	135
4.2	Ideologické funkce sportu.....	137
4.2.1	Reprodukce vládnoucího řádu	137
4.2.2	Stabilizující faktor existujícího systému	139
4.2.3	Depolitizace konkurenčního boje	140
4.2.4	Buržoazní ideologie	141
4.2.5	Stablizace mezinárodního státu quo	141
4.2.6	Edukační funkce a disciplinace mládeže	142
4.2.7	Technokratická racionalizace	143
4.3	Sportovní ideologie.....	144
4.3.1	Sport jako mytologie	144
4.3.2	Princip ritualizace	146
4.3.3	Olympismus.....	147

4.4	Systém buržoazních hodnot	149
4.4.1	Soutěživost a selekce	149
4.4.2	Výkonnost a produktivita	150
4.4.3	Militarizace a mocenská hierarchie	151
4.4.4	Maskulinita, virilita, antifeminismus	152
4.5	Psychoanalytický základ ideologie	154
4.5.1	Sigmund Freud	155
4.5.2	François Gantheret.....	156
4.5.3	Ginette Berthaudová	158
4.5.4	Sexuální represe a disciplinace	158
4.5.5	Proces sadomasochismu	160
4.5.6	Deerotizace tělesnosti	162
4.5.7	Politická psychoanalýza	163
4.6	Sportovní spektakl	165
4.6.1	Komoditní forma spektaklu	165
4.6.2	Spektákl masového diváctví	166
4.6.3	Mediální spektakl	167
4.6.4	Spektákl na stadionech	168
4.7	Boj proti ideologii	169
5	Další vývoj kritické teorie sportu ve Francii	171
5.1	Krise a ústup kritické teorie sportu	171
5.1.1	Ústup politického aktivismu Května '68	172
5.1.2	Krise marxistické teorie.....	173
5.1.3	Proměna teorie sportu	174
5.2	Současný stav kritické teorie sportu ve Francii	176

Závěr.....	181
Seznam použitých informačních zdrojů	188

Úvod

Sport je všude. Představuje jeden z největších fenoménů současné společnosti. Olympijské hry se těší sledovanosti zasahující třicet procent všech obyvatel na světě. Poslední dvě finálová utkání mistrovství světa ve fotbale sledovalo přes jednu miliardu diváků. Zdaleka ale nejde pouze o masivní sledovanost, která ze sportu dělá nejrozšířenější a nejpoblábnější kolektivně sdílený kulturní artefakt v dějinách lidstva. Zdá se totiž, že neexistuje jedinec, který by nejen nevěděl, co sport znamená, ale také který by neměl vlastní aktivní sportovní zkušenost.

Sport se těší oblibě i z toho důvodu, že působí jako politicky neutrální a autonomní sféra, která zároveň vytváří rovné podmínky pro všechny účastníky, kteří mohou uspět jen díky své snaze, péči a bojovnosti. Jenže tato egalitářská a meritokratická podstata sportu se poněkud mívá s realitou. Všichni nemají stejný přístup ke všem sportům. Disciplíny finančně nákladné na výbavu a cestování se stávají zrcadlem společenské stratifikace a třídních rozdílů. Některé sporty se přímo stávají statusovou záležitostí, která odráží společenské postavení. A to platí jak na amatérské, tak i profesionální úrovni.

Ekonomické nerovnosti se projevují i na úrovni klubů a regionů, kdy finanční možnosti zcela zásadně determinují sportovní úroveň. I v české fotbalové lize v současnosti soupeří dva kluby z hlavního města s miliardovým rozpočtem s ostatními kluby, z nichž většina funguje s desetinou finančních možností. Zároveň se národní soutěže stávají součástí globálního kapitálu, který na jedné straně zasahuje do lokálního sportu, ať již vlastnický, nebo prostřednictvím televizních práv. To se projevilo například v italské fotbalové lize, která posunula začátky utkání do v této zemi netradičních dřívějších časů, aby mohl být uspokojen divácký zájem z Asie. Globální nerovnosti a nerovný přístup k podmínkám se projevuje na úrovni kontinentů, tak i v globálním měřítku. Nejde pouze o možnost obchodovat s hráči jako se zbožím, což umožňuje ekonomicky vyspělým subjektům i celým zemím získat sportovní převahu, ale také na úrovni reprezentací, které měly moc globálního kapitálu

vyrovnávat „nekomercializovatelným“ nacionalismem. Ale tzv. naturalizace sportovců v podobě například katarské inkluze výkonnostně skvělých afrických atletů, nebo hromadné rozdávání občanství brazilským futsalistům v Ázerbájdžánu překračují tento zdánlivě nepřekročitelný Rubikon regionálního pouta. Nároky tradice podléhají komerčním zájmům, když v současnosti evropskou klubovou soutěž na jedné straně vlastnicky ovládají finanční konsorcia ropných velmocí z Perského zálivu, zároveň se těžko brání finanční konkurenci v podobě evropské hvězdy nejnověji pohlcující fotbalové ligy v Saúdské Arábii.

Navíc i geopolitická situace problematizuje představu sportu jako apolitického, když se ukazuje nemožnost celosvětové shody na zákazu, nebo povolení účasti ruských a běloruských sportovců a sportovkyň v rámci světových sportovních událostí. Nároky na jejich exkluzi kvůli válečné invazi na Ukrajině problematizují představu neutrality sportovního soupeření, v němž nemají hrát roli osobní vlastnosti daného aktéra. Jako bumerang se vrací dlouho akceptovaná skutečnost, že sportovci jsou reprezentanti země svého původu, což bylo vždy umocňováno ostentativní nacionalistickou produkcí v podobě hraní národní hymny, vyvěšování vlajek, ale i uvádění žebříčků výkonu dle národností. Ostatně tako kultivace nacionalismu se ukazuje nikoli jako reminiscence tradic minulosti, ale jako stále aktuální reprodukce nikdy nemizícího kulturně-etického nacionalismu včetně jeho nejnegativnějších projevů vzájemné národní i rasové nesnášenlivosti. V neposlední řadě se nikdy nepodařilo v kontrastu s deklarovanou rovností a rovnou účastí všech vymýtit ze sportu rasismus, homofobii, či útoky na transgender a intersex sportovce.

Zatímco na mediální rovině bývají společenské a politické konflikty většinou rámcovány jako nepatřičné ruptury narušující jinak harmonické a bezproblémové fungování sportu, na rovině teoretické reflexe a explanace dlouhodobě představují zvláštní výzvu. Sport ale bývá až příliš často prezentován jako oblast, které v praktické rovině sportování myšlení pouze škodí, na rovině intelektuální se zase sport těší statusu nekulturního, barbarského, až příliš triviálního a masového fenoménu, který nepředstavuje dostatečnou intelektuální výzvu a neposkytuje takové potěšení jako vysoká elitní kultura, nebo analýza geopolitických souvislostí. Navzdory tomu ale existuje poměrně rozsáhlé teoretické zpracování sportu z

mnoha perspektiv různých oborů a disciplín. Jedním z nich je i politická teorie sportu, která se sice v rámci filosofického i sociologického oboru těší marginálnějšímu postavení, které ale nijak neubírá na síle, vhodnosti a aktuálnosti jejich koncepcí a výstupů.

Jednu takovou opomíjenou ale nejen ze sociálněvědního hlediska zajímavou perspektivu představuje kritická teorie sportu. Pod tímto termínem se skrývá mnohoznačná linie přístupu, jehož cílem je nejen vysvětlit politické a společenské aspekty sportu prostřednictvím odhalení jeho determinace vládnoucí společenskou produkcí, ale zároveň si radikálně levicový politický směr klade za cíl tento stav změnit. Slovy seriálového doktora Sovy by se navíc mohlo dodat: „nelítostně a jednou provždy“.

V českém prostředí, ať již akademickém, tak i veřejném, představuje teorie sportu z marxistických pozic zcela originální a nereflektovanou záležitost. Tato disertační práce chce tento stav alespoň částečně napravit, a to prostřednictvím rekonstrukce a reflexe specifického teoreticko-politického projektu kritické teorie sportu ve Francii. Z důvodu rozsahu a v zájmu přehlednosti bude předmětem analýzy pouze kritická teorie sportu z šedesátých a sedmdesátých let, která vychází z Brohmovy produkce z let 1964 až 1976. I když v tomto období se o kritickou produkci zasloužilo více autorů, přesto mimořádné postavení a ústřední význam Brohma určitým způsobem celý projekt definuje. Brohm totiž představuje zcela zásadní figuru, která v podstatě vytváří, usměrňuje a definuje koncepci a fungování kritické teorie sportu ve Francii, a to ve všech obdobích. Zároveň ale také přináší určitou (sebe)reflexi geneze a vývoje tohoto projektu samotného a jeho politických významů. Produkci svých kolegů přejímá, interpretuje a propaguje v rámci svých vlastních textů, nebo případně figurují jako jeho spoluautoři. Brohm navíc i vzhledem ke své politické orientaci pojímá vlastní příspěvky jako výraz kolektivního úsilí, nikoli svoji osobní sebezprezentaci. Další důvod rozhodnutí zaměřit se při studiu kritické teorie sportu na Brohmovu produkci souvisí se skutečností, že jeho dílo je nejkompexnější a nejdostupnější. Díky jeho určité svázanosti a organické souvztažnosti se jeví jako ideální předmět zkoumání konceptuální a obsahové podstaty projektu kritické teorie sportu jako takové.

Právě proto, že obsah jeho díla se v mnohém prolíná, opakuje a rozvíjí, není cílem této práce rozebírat každý text zvlášť, navíc při dodržování chronologického pořadí jejich vzniku či publikování, ale v rámci analytické explanace představit jejich hlavní témata, způsob zpracování, teoretické zdroje, historický a společenský kontext a v neposlední řadě jejich politicko-praktické konsekvence. Z metodologických důvodů a také kvůli vyjasnění vnitřní souvztažnosti různorodých teoretických koncepcí bylo zvoleno tematické rozdělení na sekce politické, ekonomické a ideologické kritiky. Tato perspektiva by měla poskytnout lepší pochopení a vhled do kritické teorie sportu z tohoto období. Od představení jejich teoretických východisek, analytického rozboru jejich koncepcí, užitých metod, ale také formy politického aktivismu a jeho projevu v rámci samotné teorie si slibuji možnost uvést tento originální a původní zjev zahraniční proveniencie do českého prostředí, aby mohlo poskytnout případný základ pro další bádání na poli sportu, jeho politického, společenského, ekonomického i ideologického významu. Ostatně jak už bývá v sociálních vědách vznikem předpokládám, že představení a odhalení této teorie ve výsledku přináší více otázek než odpovědí. A také možná i novou perspektivu, jak mediálně i občansky nahlížet aktuální krize a konflikty v současném sportu.

1. Kritické teorie sportu¹

Cílem této práce je představit kritickou teorii sportu v podobě její francouzské varianty, která vznikla ve druhé polovině šedesátých let ve Francii. Jedná se o specifický politicko-teoretický projekt, který v určité formě funguje i v současnosti. Vzhledem k tomu, že již samotná kategorie kritické teorie, k níž je z odborného hlediska tato teorie sportu přiřazována, má několik různých podob a významů, je nutné definovat kritickou teorii sportu, a to jak z hlediska jejího vztahu ke kritické teorii, tak i v rámci teorie sportu.

1.1 Kritická teorie

Kritická teorie sportu se už svým názvem vztahuje ke konceptu kritické teorie. Tímto termínem se označuje specifická sociální kritika produkovaná skupinou označovanou jako „frankfurtská škola“. Jednalo se o skupinu autorů patřících k Ústavu pro sociální výzkum (*Institut für Sozialforschung*) ve Frankfurtu nad Mohanem fungujícího od roku 1931. Jejimi hlavními představiteli byli především Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, do určité míry také spolupracující Walter Benjamin, Erich Fromm, z pozdější generace lze uvést osoby Jürgena Habermase a Axela Honnetha. Samotné označení kritické teorie pochází z Horkheimerovy eseje *Tradiční a kritická teorie* (1937). V ní od sebe odděluje sociální teorii v podobě buď pouhého popisu sociální reality, nebo takového teoretického uchopení, které jako svoji nedílnou součást pojímá tuto skutečnost změnit. První typ označuje jako tradiční teorii, druhý jako kritickou, která se má stát pro institut výchozím přístupem ke zkoumání společnosti.²

¹ Tato část práce si nenárokují podat vyčerpávající definice kritické teorie sportu, ale nastínit základní přehled a kategorizaci této problematiky.

² HORKHEIMER, Max. *Traditional and Critical Theory*. In: *Critical Theory. Selected Essays*. Přel. M. O'Connell. New York: Continuum, 1972, s. 188-243.

Pro frankfurtskou školu se stává charakteristický interdisciplinární výzkum, který přesahuje hranice jednotlivých oborů jako filosofie, sociologie, psychoanalýza, politické vědy, či estetika. Výchozí teoretickou orientaci představuje marxismus, který kromě teorie Karla Marxe do sebe pojímá i tehdejší spřízněné autory a teoretiky jako George Lukácse, Karla Korsche, či Siegfrieda Kracauera. Výsledek nabyl podoby vytvoření zcela originálního teoretického přístupu, který přináší kritiku kulturních fenoménů od produkce masových médií až po náboženství, zabývá se problematikou kapitalismu, technokracie a moci, a le také emancipačním osvobozením, jehož realizaci si klade za cíl, ke kterému má svojí teoretickou produkcí přispět.³

Pojem kritické teorie se ale používá také v širším pojetí, které na frankfurtskou školu navazuje a dále rozvíjí její marxistickou orientaci související s radikálním emancipačním hnutím, propojuje teoretický výzkum s empirickým, zůstává stále politicky normativní a v neposlední řadě představuje multidisciplinární přístup ke zkoumání společenských fenoménů z perspektivy jejich vztahu k dynamice kapitalismu. V tom nejjobecnějším pojetí se potom ke kritické teorii přiřazují multidisciplinárně založené sociální teorie konfrontující mocenské struktury, často z hlediska historie, literární vědy, nebo sociálních studií.⁴

Mnohem preciznější definici šířeji pojaté kritické teorie předkládá Razmig Keucheyan. Kromě již zmiňované tradiční perspektivy spjaté s frankfurtskou školou charakterizuje kritickou teorii jako pluralitní, k níž lze přistupovat z různých hledisek. Jako jednu z možných kategorizací nabízí rozdělení na „klasický“ marxismus (Marx, Engels, Lenin, Trockij, Luxemburová), západní marxismus (Adorno, Sartre, Althusser, Marcuse, Della Volpe), předchůdce západního marxismu (Lukács, Korsch, Gramsci) a novou kritickou

³ KELLNER, Douglas. *Critical Theory, marxism and modernity*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1992, s. 1-2.

⁴ *Britannica*. Cit. ze dne 10. července 2023. Dostupné zde: <https://www.britannica.com/topic/critical-theory>

teorii po roce 1989 (Badiou, Butlerová, Jameson, Žižek, Negri). Všechny kategorie propojuje základní charakter v podobě sociální teorie, která není pouhou analýzou, interpretací, či popisem dané společenské reality, ale její nedílnou součástí se stává politická dimenze, která konfrontuje existující společenský řád. Z toho důvodu hraje také mimořádnou roli problematika nalézání „subjektu emancipace“. Zároveň se nezaměřuje na jednotlivé konkrétní partikularity, protože se pokouší obsáhnout totalitu společenských vztahů. V minulosti byl tento druh kritického myšlení typický pro západní a východní Evropu, v současnosti se stává dominantním v prostředí amerických univerzit.⁵

1.2 Kritická teorie sportu

V případě kritické teorie sportu se vzhledem k výše uvedené kategorizaci kritické teorie dá rozlišit několik různých pojetí. Otázkou ovšem zůstává, do které oblasti bádání tento teoretický přístup ke sportu spadá. Problematiku určitého interdisciplinárního rozkročení naznačil kulturní teoretik William J. Morgan, který svoji teoretickou „rekonstrukci“ kritické teorie sportu definoval jako „sblížení filosofické a sociální teorie sportu.“⁶ Sport i kritická teorie vykazují totiž v obou těchto oblastech, tedy filosofii i sociologii, podobně zvláštní roli a pozici.

Samotná oblast sportu má jako předmět filosofického bádání poměrně specifické postavení. V širším pojetí, kdy se sportem rozumí standardizované herní aktivity fyzického typu, se používají starořecké filosofické pojmy jako „snaha o dokonalost (*areté*), ctnostný život v umírněnosti (*sófrsyné*), význam síly (*dynamis*) při překonávání fyzických nebo tělesných limitů a zdokonalování vlastního těla prostřednictvím sportovní disciplíny (*askesis*),

⁵ KEUCHEYAN, Razmig, *The Left Hemisphere*, London a New York: Verso, 2014, s. 1-4.

⁶ MORGAN, J. W. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*. Chicago: University of Illinois Press, 1994, s. xii.

koncepte hry (*paidia*) a především koncepte *kalokagathia* znamenající spojení krásy a dobra.“⁷

Konkrétně modernímu sportu se ale dlouho nevěnovala výrazná pozornost. Jednu z prvních reflexí problematiky filosofické recepcí sportu přinesl Paul Weiss ve své knize *Sport: A Philosophical Inquiry* až v roce 1969, v níž popsal sport jako „slepé místo filosofie“. Zájem o filosofii sportu ale následně narůstá, v roce 1972 je založena organizace *The International Association for the Philosophy of Sport* v roce 1972 a o dva roky později odborný časopis *The Journal of the Philosophy of Sport*, což se z časového hlediska protíná s počátky kritické teorie sportu v německém a francouzském prostředí. Navzdory tomu se ale oba institucionalizované přístupy vzájemně míjejí a působí jako dvě vůči sobě nezávislé oblasti teoretického studia sportu. Vzhledem k zařazení příspěvku od Drew Hylanda v *Routledge Encyclopedia of Sport* v roce 1998 lze dokonce mluvit o uznání filosofie sportu jako plnohodnotné filosofické disciplíny až koncem dvacátého století.⁸ V případě kritické teorie sportu lze za její uznání jako plnohodnotné subdisciplíny filosofie sportu považovat zařazení do kompendia *Handbook of the Philosophy of Sport* z roku 2015. Nachází se zde pod označením radikální kritická teorie.⁹ Důvodů, proč dochází k takové časové prodlevě, může být několik. Obecně kritická teorie jako ve své podstatě marxistická představuje určitý typ antifilosofie, tedy její řazení pod filosofii se navzdory do značné míry podobnosti v teoretickému přístupu se jeví jako problematičtější. Další důvod může pramenit ze skutečnosti, že ve filosofii sportu již existuje oblast nazývaná kritická filosofie sportu. Andrew Gibbons ji definuje jako filosofické zaměření se na problematiku morálky a jejího vznikání ve světě sportu. S tím podle něho také souvisí ústřední role edukačního systému a

⁷ PETERS, Michael A. *Critical philosophy of sport, Educational Philosophy and Theory*, č. 8, 2020, s. 806.

⁸ HYLAND, Drew. *Sport, philosophy of, Routledge encyclopedia of philosophy*. Taylor and Francis. 1998. Dostupné zde: <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/sport-philosophy-of/v-1>

⁹ KREFT, Lev. *The radical critique of sport*. In MCNAMEE, Mike, MORGAN, William. J. (eds.). *Handbook of the Philosophy of Sport*. London and New York: Routledge, 2015, s. 218-237.

jeho kruciální využívání sportu.¹⁰ Takové pojetí se ovšem zcela rozchází s pojetím kritické teorie sportu. Rozdíl spočívá v opačných filosofických perspektivách, mezi elastickou kritické filosofie a materialistickou kritické teorie.

Zatímco kritická teorie frankfurtské školy a historický materialismus Karla Marxe se staly součástí kánonu dějin filosofie, kritická teorie sportu bývá od začátku řazena do oblasti sociologie. Sport hraje v rámci sociologie mnohem významnější předmět zkoumání, a to vzhledem nejen k minulosti, ale také v současnosti. I když se sport objevuje v sociologických analýzách už v dílech autorů jako Max Weber, nebo kupříkladu Georg Simmel, konkrétně se první práce datuje začátkem dvacátých letech 20. století. V poválečné době se kromě funkcionalistických a strukturálně funkcionalistických analýz začínají objevovat i kvantitativní empirické analýzy.¹¹ Dosavadní charakter studující sport jako volnočasový sociální fenomén se v šedesátých a sedmdesátých letech proměňuje v důsledku nástupu kritické teorie sportu. O tom, nakolik se jednalo v rámci sociologie sportu významný směr vypovídá i zakomponování tohoto směru do přehledu vývoje sociologie sportu v české sociologické encyklopedii. Na podstatně velkém prostoru jsou zde představena témata jako odcizení, komodifikace, problematika alternace či kompenzace práce. Autoři, kterým je tento přístup připisován, jsou představitelé pouze německé kritické teorie, zato francouzská varianta v tomto přehledu absentuje. Součástí je i recepce a kritika tohoto přístupu označovaného za radikální kritiku, především jsou zde načrtnuty další směry sociologie sportu, které kritický přístup inspiroval.¹² Na zařazování kritické teorie sportu do sociologie mají svůj podíl i její samotní představitelé. Německý Bero Rigauer a francouzský Jean-Marie Brohm totiž shodně vykonávaly svoji intelektuální profesi v rámci akademické sociologie. Oba také ve svých recepcích vlastní teorie i celého kritického projektu včleňují toto zaměření jako subdisciplínu kritické sociologie nebo politické sociologie.

¹⁰ GIBBONS. Andrew. *A critical philosophy of sport*. In: *Some applications, Educational Philosophy and Theory*, č. 8, 2020, s. 811-815.

¹¹ Dostupné zde: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sociologie_sportu

¹² Tamtéž.

1.3 Kategorizace kritické teorie sportu

Kritickou teorií sportu lze považovat za specifickou teoretickou disciplínu na pomezí filosofie a sociologie, která kriticky analyzuje oblast instituce sportu. Pojem kritiky v tomto případě znamená přístup, který bývá popisován jako marxistický, neomarxistický, postmarxistický, materialistický, radikální, levicový, hegemonistický, či související s tzv. Novou levicí. V návaznosti na problematiku kritické teorie lze také zde rozlišit úzké a široké pojetí kritické teorie sportu.

1.3.1 Široké pojetí kritické teorie sportu

V širším vymezení představuje kritická teorie sportu takovou analýzu, která studuje sport z hlediska existujících vládnoucích společenských vztahů jako výsledku dominantního způsobu ekonomické produkce. Součástí je i důraz na potřebu změny existujících mocenských, tedy i ekonomických struktur a vztahů, v neposlední řadě také vztaženost k politické levicové orientaci autorů. Z této perspektivy bývá jako jeden z prvních autorů tohoto přístupu uváděn trinidadský spisovatel a historik C. L. R. James a jeho kniha o kriketu z roku 1963 *Beyond a Boundary* (Za hranicí).

Za příklad širokého pojetí kritické teorie sportu lze považovat způsob, jakým zpracoval slovinský filosof Lev Kreft toto téma v rámci kompendia *Handbook of the Philosophy of Sport* z roku 2015. Svůj příspěvek pojmenovává jako kategorii radikální kritiky sportu, pod kterou „rozumí kritickou teorií sportu zasazenou do rámce údajně agonistické a tragické krize humanity, v němž má sport, ne-li hlavní, tak potom extrémně významné místo mezi těmi pilíři, které drží existující stav věcí.“¹³ Do tohoto širokého pojetí explicitně zařazuje frankfurtskou školu, které připisuje tři základní kritické perspektivy. Jedná se o problematiku totalitarismu a jeho percepce jako produktu moderní společnosti prostřednictvím instrumentálního rozumu. Další rovinu tvoří rozvíjení kritiky ideologie, odcizení a

¹³ KREFT, Lev. *The radical critique of sport*, c. d., s. 218.

sociálního života. A nakonec vyzdvihuje jejich kritiku totalitních tendencí masové kultury, která slouží k pacifikaci sociálních konfliktů, aniž by je řešila. Kreft upozorňuje, že do tohoto náhledu patří i sport, který se ovšem podle něho stává předmětem kritiky až druhé a následujících generací kritických myslitelů.¹⁴ Ty definuje jako v sedmdesátých letech se vyvíjející teoretickou hybridizaci různých myšlenkových a filosofických zdrojů, které dohromady mísí rozvíjení idejí frankfurtské školy, radikální intelektuální hnutí z konce šedesátých let, ale také vliv „post-strukturalismu, kulturních studií, různých druhů marxistické tradice, teoretický postmodernismus, teoretickou psychoanalýzu a další.“¹⁵ Kreft v důsledku velmi širokého spektra vidí oslabení původně marxistického charakteru kritické teorie a definitivní konec jednotící linie.

Samotnou radikální teorii sportu vnímá jako současný kriticismus sportu, který se stal „globalizovaným, post-industriálním, profesionálním spektáklem.“¹⁶ Představuje vybrané autory jako „skutečně“ radikální ve smyslu, že sport nahlíží kriticky jako zásadní produkt současné globální krize lidství. V tomto extrémně heterogenním pojetí staví vedle sebe Jean-Marie Brohma, francouzského sociologa, která od konce šedesátých let rozvíjel na marxismu a post-marxismu založenou kritickou teorii sportu včetně politických intervencí. Dále Ljubodraga Simonoviće, bývalého srbského profesionálního basketbalistu, který již jako akademicky vzdělaný filosof rozvíjel od osmdesátých let kritiku zaměřenou především na „reakcionářskou“ ideologii olympijského hnutí a analýzu profesionálních sportovců jako robotů sloužících kapitalistické tvorbě zisku.¹⁷ K nim řadí i psychoanalytika slovinského původu Romana Vodeba, který na základě teoretického aparátu Sigmunda Freuda a Louise Althussera kritizuje nedokončený přechod ze socialistické ideologie na liberální ve

¹⁴ Tamtéž, s. 220.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, s. 221.

¹⁷ „Kdy se lidský pohyb v rámci sportu stává ztělesněním formy protikulturního a protiexistenčního ducha kapitalismu.“ In. SIMONOVIĆ, Dunja, SIMONOVIĆ, Ljubodrag. *A New World is possible*. Belgrade: the authors 2007.

slovinském sportu. A jako čtvrtou významnou postavu radikální teorie sportu předkládá amerického teoretika Douglase Kellnera, který působí v akademickém prostředí jako přední odborník na kritickou teorii frankfurtské školy, marxistickou filosofii, ale také se zabývá francouzským poststrukturalismem, britskými kulturní studií a postmodernismem. Navzdory svému širokému záběru pro něho sport nepředstavuje primární oblast zájmu. Přesto ho Kreft do svého výčtu zařazuje kvůli jeho výzkumu o vztahu basketbalové hvězdy Michaela Jordana a textilního koncernu Nike, který analyzuje z perspektivy mediální produkce sportovního spektaklu v návaznosti na jeho funkci v globálně kapitalistické ekonomice. Kreftův výběr a celková percepce radikální kritické teorie sportu lze v jistém ohledu vnímat jako symptomatické představení základních úskalí při analýze této specifické intelektuální disciplíny.¹⁸

1.3.2 Frankfurtská škola

Existuje ale výrazně užší verze kritické teorie sportu, která vztahuje teoretickou koncepci frankfurtské školy k oblasti sportu. Narážka na významně úzký rozsah souvisí se skutečností, že její představitelé se sportem nikdy nezabývali systematicky. U Adorno tento fakt souvisel také se skutečností, že odmítal metodologicky vytvářet systematizující pojmové systémy, přesto o sportu zaznamenal několik sporadických poznámek ve formě fragmentů.¹⁹ „Pokud bychom shrnuli nejdůležitější trendy dnešní kultury, bylo by těžké najít kategorii těhotnější než sport.“²⁰ Kriticky narážel na každodenní iluzi, která sport považuje za svobodnou hru unikající instrumentálnímu jednání typickému pro svět práce. K instituci sportu přistupoval

¹⁸ Nutno podotknout, že Kreftův příspěvek na téma radikální kritiky sportu trpí teoretickou nekonzistentností, což je ostatně patrné z poměrně širokého pojetí radikální kritiky sportu. Což může souviset i s tím, že Kreft není, alespoň dle jeho publikační činnosti, odborníkem jak na sport, tak i na kritickou, radikální, marxistická, či levicovou teorii.

¹⁹ Přehled Adornových fragmentů věnovaných sportu dostupných v češtině představil autor této práce ve formě popularizujícího textu v kulturním týdeníku A2. ONDRÁČEK, Vojtěch. *Jak se prokličkovat z kapitalismu. Adornova destruktivní teorie sportu*, A2, č. 13, 2018. Dostupné zde: <https://www.advojka.cz/archiv/2018/13/jak-se-proklickovat-z-kapitalismu>

²⁰ ADORNO, Theodor W. *Prisms*. Cambridge Massachusetts: MIT Press, 1982, s. 56.

jako ke sféře nutkové účelnosti, v jejímž rámci kulturní průmysl poskytuje konformitu, kterou infikuje bolest sportovní nekonformity.²¹ Adorno se negativní podstaty sportu dotkl se svým spolupracovníkem Horkheimerem, když v rámci *Dialektiky osvícenství* upozornili na ztrátu smyslu a kolektivních svobod během mechanického procesu veslování²² a také na sadomasochistické nakládání s vlastním tělem u gymnastů.²³ Morgan na základě těchto explicitních poznámek a Adornova díla vykonstruoval celou teorii sportu, která se zabývá limity reifikace sportu jako kulturní komodity. Kromě replikace pracovní racionality vyzdvihuje jako zásadní Adornovu tezi o sportu v podobě varování před fašistickou indoktrinací tělesnosti kombinující agresivitu s autoritářskou doktrínou. To podle něho nakonec nabývá určité formy sociálního lubrikantu technologické společnosti, která s politickou intencí formuje masy do totalitárních shromáždění.²⁴

Existuje také řada prací, které aplikují nějakou z teoretických komponent frankfurtské školy a aplikují ji na svět sportu. Takový typický příklad transponování konceptu Herberta Marcuseho o jednorozměrné společnosti na svět sportu předkládá Ian McDonald v textu o jednorozměrném sportu.²⁵ Tento přístup jednosměrné aplikovatelnosti ovšem může vykazovat určité metodologické komplikace, jak ukazuje kulturní sociolog David Inglis ve svém textu o využitelnosti Adornovy kritiky produkčního procesu kulturního průmyslu v oblasti sportu. Adornovu radikální kritiku sportu interpretuje jako specifický druh ironie, bez jejíhož započtení se vytváří představa dystopické nevyhnutelnosti primární kapitalistické produkce v takové míře, že anihiluje představu možného úniku. Inglis toto příliš seriózní

²¹ WITKIN, Robert. W. *Adorno on Popular Culture*. London a New York: Routledge, 2003, s. 60.

²² ADORNO, Theodor W., HORKHEIMER, Max. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 47.

²³ Tamtéž, s. 226.

²⁴ MORGAN, William J. *Adorno on Sport: The Case of the Fractured Dialectic*. In: *Theory and Society*, 1988, č. 6, s. 813-838.

²⁵ MCDONALD, Ian. *One-Dimensional Sport*. 2007. Dostupné zde: www.idrottsforum.org/articles/mcdonald/mcdonald071212.html

přebírání kritické perspektivy nachází u Brohma, kterému vyčítá, že nerozpoznal v Adornově ironické formě hyperbolizaci negativních jevů jako svébytný druh politické intervence sloužící primárně k vytržení ze schématického a standardizovaného myšlení o sportu jako triviální a nepolitické záležitosti, a tudíž se nejedná o striktní popis pravdivé podstaty odhalené pod jevovým zdáním sportu.²⁶

1.3.3 Levicové teorie sportu

Tento způsob aplikace teoretických koncepcí představitelů frankfurtské školy na oblast sportu ovšem není v odborném prostředí považován za plnohodnotnou kritickou teorii sportu. Propracovanější a systematickou reflexi kritických teorií, které se zabývají sportem, představil Morgan v publikaci *Levicové teorie sportu* z roku 1994. Za kritickou teorii sportu označuje takovou sociální teorii, „jejímž praktickým záměrem je vymanit sport z jeho současných společenských nemocí.“²⁷ Těmi míní společenskou patologii, která vede k obecné degradaci sportu a nabývá podoby excentrického mediálního spektaklu, politické a ekonomické trivializace sportu, jeho byrokratizace, ale také posedlost výhrami či adorace sportovních celebrit. Taková teorie potom znamená spojení teoretické ale i praktické aktivity směřující k emancipačnímu projektu, který ve své materialistické podstatě nemůže sport „vyléčit“ jinak než transformací podmínek zajišťujících jeho fungování a existenci.²⁸

Rozlišuje dvě základní trajektorie, jednu kategorizuje jako neomarxistickou kritiku sportu Nové levice²⁹ a druhou jako teorii hegemonie. Základní dělicí linii vymezuje na základě času, prostoru a sociálně-organizačního charakteru. V prvním případě se jedná o sociálně koherentní skupiny v podobě teoreticko-politického projektu, který vzniká v druhé polovině

²⁶ INGLIS, Davis. *Theodor Adorno on Sport: The Jeu D'Esprit of Despair*. In: GIULIANOTTI, R. (eds). *Sport and Modern Social Theorists*. London: Palgrave Macmillan, 2004.

²⁷ MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 1.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Morgan považuje pojmy neomarxismus a Nová levice za vzájemně zaměnitelné. In: MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 19. Jedná se ale spíše o jeho konceptualizaci a analytickou instrumentalizaci než výraz jejich vzájemné totožnosti.

v šedesátých a pokračuje v sedmdesátých letech dvacátého století jak ve Francii, tak i v Německu. Morgan zde řadí i anglosaské autory jako Rob Beamish, Richard Lipsky a Paul Hoch. Zároveň včleňuje k této kategorii aspekt politické intence, kterou Morgan v parafrázi Marxovy jedenácté teze o Feuerbachovi předkládá v tom smyslu, že u sportu nejde pouze o jeho výklad, ale intenci ho změnit.³⁰ Smyslem takové teorie se podle Morgana stává proces „demaskování a demystifikace našeho vnímání, přesvědčení, hodnot a názorů o sféře sportu.“³¹

Do druhé kategorie řadí vzájemně nezávislé autory anglosaského kulturního okruhu, jejichž ústřední produkce vzniká převážně v osmdesátých letech. Její ústřední figury tvoří americký antropolog Richard Gruneau a britský kulturní teoretik John Hargreaves. Z této Morganovy kategorizace splňuje nároky kritické teorie, tak jak ji definoval Horkheimer, pouze německo-francouzská neomarxistická produkce. Podobně definuje kritickou teorii sportu i Ricardo Casco, když ji pojímá jako „teoretickou a politickou perspektivu, která je kritická vůči hegemonii sportovní ideologie v kultuře rozvíjené ve Francii od poloviny šedesátých let devatenáctého století.“³² Morgan ve své analýze levicových teorií sportu je označuje za tzv. Novou levici a kromě Francie zahrnuje i Německo. Podle něho nezávisle na sobě vytvořili první systematický teoretický rámec pro kritické studium sportu s využitím marxistického a psychoanalytického pojmového aparátu. Další výrazná podobnost spočívá v jejich vzniku v reakci a návaznosti na studentské revolty vrcholící v květnu a červnu roku 1968 v obou zemích. S tím souvisí i politický charakter jejich teorie, jejíž neodmyslitelnou součástí podle Morgana tvoří emancipační intence.³³ Naopak teorii hegemonie charakterizuje jako navazující na klasickou sociologickou teorii, která se kriticky vymezuje vůči moderní,

³⁰ Tamtéž, s. 19.

³¹ Tamtéž, s. 20.

³² CASCO, Ricardo. *Sport ideology and formation of the individual: contributions from the Critical Theory of Sports*. In.: *Psicologia USP*, č. 29, 2018, s. 179.

³³ MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c.d., s. 19.

vychází z materialistické perspektivy s důrazem na historická fakta a v neposlední řadě odmítá ortodoxní, strukturalistické či avantgardní typy marxistické sportovní teorie.³⁴

Systematické kategorizování levicových teorií sportu předkládá i Bero Rigauer v rámci sborníku *Handbook of Sport Studies*³⁵ z roku 2000, v němž téma zpracoval jako marxistické teorie. Kromě průvodního a poměrně detailního představení marxistické teorie a jejích jednotlivých odnoží, se vztahuje k oblasti marxistické sociologie sportu. Zde představuje historický přehled, v němž rozlišuje zvláště dělnický sport, sport v rámci nově vzniklého Sovětského svazu a také přístupy socialistických a komunistických strana a organizací. V rámci levicových teorií vytváří distinkci mezi marx-leninskými teoriemi o vztahu sportu a společnosti, což se týká přístupů formovaných v rámci východního bloku socialistických zemí, a tzv. neo-marxistickými teoriemi sportu v západních průmyslově rozvinutých státech, v níž rozlišuje tři základní teoretické přístupy. První představuje *reprodukční teorii*, která pojímá sport jako „komplexní reprodukci pracovní síly.“³⁶ Sportovní aktivity zde slouží k trénování fyzických sil pro pracovní výkon, kromě rekuperační mají i rekreační funkci. Marxistické východisko se zde odráží na primarizaci ekonomické nadstavby v podobě práce, pro níž sport představuje formu doplňku.

Další kategorii tvoří *kritická teorie*. I když zeširoka představuje první i druhou generaci myslitelů frankfurtské školy, nakonec reflektuje jejich produkci na téma sportu jako zcela marginální. Zdůrazňuje ovšem jejich význam jako „vytvoření sociologických základů pro 'kritickou teorii sportu'.“³⁷ Kritickou teorii definuje na koncepci tří německých autorů, mezi

³⁴ Ostatně sám Morgan, který svůj systematický přehled levicových teorií sportu pojímá jako projekt jejich kritiky a rekonceptualizace, upřednostňuje nemarxistický materialistický přístup, který v podstatě dále rozvíjí Gramsciho teorii hegemonie v optice kulturních studií.

³⁵ RIGAUER, Bero. *Marxist theories*. In: COAKLEY, Jay, DUNNING, Eric (eds.). *Handbook of Sports Studies*. London: SAGE, 2000, s. 28-47.

³⁶ Tamtéž, s.40.

³⁷ Tamtéž, s. 41.

nimž je on sám, Gerhard Vinnai a Ulrike Prokopová, zároveň zcela abstenuje jakákoli zmínka o francouzské verzi. Sport je opět konceptualizován jako součást společenské nadstavby, přičemž reprodukuje takové společenské chování, které je plně integrované v kapitalistickém procesu společenské organizace. Součástí sportovního vytváření materiální nadhodnoty jsou procesy zvěcnění a odcizení. Ideologickou funkci sportu charakterizuje kromě transpozice ekonomických vztahů do sociálního jednání také vytváření dojmu autonomní a nezávislé instituce sportu.³⁸ Za zásadní rozdíl oproti reprodukční teorii považuje demystifikaci sportu v socialistických zemích jako represivní instrumentalizace vědomí legitimizované jako vhodná socialistická ideologie státu. Reálnou emancipační praxi Rigauer připisuje pouze kategorii kritické teorie, která i v tomto případě splňuje nároky předchozích definic úzkého pojetí kritické teorie sportu. Poslední Rigauerem zařazenou kategorií je *teorie hegemonie*. Pojímá ji zcela v totožném duchu jako Morgan, tedy skze na Gramsciho navazující autory jako Hargreaves a Gruneau, kteří přistupují ke sportu rušením distinkce mezi základnou a nadstavbou.

1.3.4 Německá kritická teorie sportu

Morgan vyzdvihuje jako zakladatele německé kritické teorie sportu a jejich zásadní díla shodně publikovaná v roce 1971 Vinnaie a jeho *Fußballsport als Ideologie* (Fotbal jako ideologie), Prokopovou se *Soziologie der Olympischen Spiele* (Sociologie olympijských her) a Jac-Olafa Böhmeho, který editoval soubor textů *Sport im Spätkapitalismus* (Sport pozdního kapitalismu). Zároveň Morgan nachází určitou dělicí linii, i když nikoli konfrontačního charakteru, mezi východním a západním Německem i v rámci kritické teorie sportu. Autorům z východního bloku připisuje výchozí optiku ortodoxního a dogmatického marxismu, který na jedné straně podporuje elitní sportovce svých zemí, na straně druhé odsuzuje na úspěch orientovaný sport na Západě. Ústřední postavou této frakce paradoxně není Němec, ale polský sociolog Andrzej Wohl. Morgan tuto skutečnost objasňuje jako důsledek průběžného překládání jeho textů do němčiny. Za další důležité a reprezentativní díla a jejich autory uvádí *Sensumotorisches Lernen und Sport als Produktion der*

³⁸ Tamtéž, s. 41-42.

Arbeitskraft (Senzomotorické učení a sport jako produkce pracovní síly) od Svena Güldenpfenniga a *Handlungstheorie und Sportwissenschaft* (Teorie jednání a sportovní věda) Petera Weinberga ze 70. let.³⁹

Druhé uskupení charakterizuje mnohem komplexnější přístup, který odmítá možnost vysvětlit natolik složitý fenomén jako sport prostřednictvím aplikování pouze jedné teorie. Toto multiteoretické pojetí odráží inspiraci představitelem tzv. druhé generace frankfurtské školy Jürgenem Habermasem a do středu zkoumání sportu se místo pojmu práce dostává mnohem širší pojetí lidského jednání. Zcela ústřední postavou tohoto teoretického projektu se stává Rigauer, který z velice podstatné části formuje německou sociologii sportu. Jako další významní představitelé a jejich díla z doby přelomu sedmdesátých a osmdesátých let jsou označováni Klaus Cachey a *Sportspiel und Sozialization* (Sportovní hra a socializace), Elk Franke s jeho *Theorie und Bedeutung sportlicher Handlungen* (Teorie a význam sportovních aktivit), Kerstin Kirchová a *Zeitgenössische Sportphilosophie als Kritische Sporttheorie der Neuen Linken* (Současná filosofie sportu jako kritická teorie sportu Nové levice) a Karen Rittnerová s *Sport und Arbeitsteilung* (Sport a dělba práce). Specifické postavení měl také Günter Gebauer, který se svým dílem stojí na rozhraní mezi kritickou teorií a klasickou sociologickou teorií.⁴⁰

Německou kritickou teorií sportu charakterizuje především koncepce, která v návaznosti na Marxe chápe sport jako společenskou nadstavbu ekonomické základny. Z toho se odvíjí hlavní analytické východisko, které sport pojímá jako práci. Základní konceptualizaci toho problému předkládá Rigauer ve své práci *Sport und Arbeit* (Sport a práce) z roku 1969, která má ostatně manifestační charakter, což demonstruje už samotný název podtitulu *Soziologische Zusammenhänge und ideologische Implikation* (Sociologické souvislosti a ideologické dopady). Jak již bylo zmíněno, levicově kritický zájem o sport se v západoněmeckých intelektuálních kruzích objevil v návaznosti na revoluční studentské hnutí

³⁹ MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 52.

⁴⁰ Tamtéž, s. 52-53.

a jeho kritiku kapitalistické společnosti. Sport se v této perspektivě vyjevil jako „neviditelná“ součást panujícího řádu, zároveň ale jako nástroj udržování reprodukce stávající produkce. Rigauer nalézá mezi sportem a prací zřejmou manifestaci jejich vnitřní strukturální podobnosti (*innere Strukturähnlichkeit*) a soulad (*strukturell konforme*). Morgan tento přístup označuje jako identitní teorii, v níž sport nemá podobu alternativy práce, ale představuje její repliku.⁴¹ To se projevuje na způsobu, jakým Rigauer vysvětluje proces kapitalistické inkorporace sportu. Techniky, logika, normy i étos kapitalistické produkce se sportem znovuposiluje a afirmuje, protože již samy sportovní struktury mají tutéž podstatu. Jedná se o „mimésis“, v jejímž důsledku sport imituje a internalizuje imperativy produktivní práce, přičemž sám nabývá komoditní formy.⁴²

Další významný aspekt představuje i specifický vztah k politické levici. Jednak se vyznačuje tím, že nedochází k navázání na německou socialistickou konceptualizaci dělnického sportu v meziválečném období.⁴³ Naopak se se sportem nakládá prostřednictvím negace, protože je definován jako buržoazní sport, produkt kapitalismu, a jakýkoli pozitivní charakter sportovních principů a hodnot je odhalen jako ideologické působení, kterým se podílí na společenském odcizení. Rigauer sportu přičítá společenskou funkci „agenta socializace, jehož prostřednictvím je aktér přinucen jednat v souladu s formami a obsahy rámce společenských vztahů.“⁴⁴ Sport reprodukuje dominantní vztahy, přičemž z této logiky plyne nemožnost, aby odrážel hodnoty utlačované společenské třídy. Pro Rigauera z této skutečnosti jasně vyplývá rozměr a možnosti emancipační kapacity skrze kritiku této společenské formy.

⁴¹ Tamtéž, s. 23.

⁴² RIGAUER, B. *Sport und Arbeit*. Frankfurt nad Mohanem: Suhrkamp Verlag, 1969, s. 27-29.

⁴³ Za jedny z nejvýznamnějších lze jmenovat manifestační práce Fritze Wildunga *Arbeitersport* (Dělnický sport) z roku 1930 a *Sport und Arbeitersport* (Sport a dělnický sport) Helmuta Wagnera publikovanou v roce 1931.

⁴⁴ RIGAUER, B. *Sport und Arbeit*, c. d., s. 100.

S tím souvisí i ideologická funkce falešného vědomí, která se opírá o mechanismus vsugerování představy o sportu jako „bezúčelné“ hře, jisté autotelické aktivitě, která ostře kontrastuje s nutností pracovat z důvodu principu sebezáchovy.⁴⁵ Vše směřuje k jasnému požadavku transformace nikoli sportu ale společenské reality. Permanentně přítomný militantní apel a důraz na revoluční transformaci souvisí s oním zásadním teoretickým východiskem, kdy sport je takový, jaký je jeho společenský kontext.⁴⁶ Přesto definuje čtyři základní podmínky nezbytné pro nové „sebepojetí“ sportu. Zaprvé musí dojít k odstranění všech prání napodobujících aspektů, fetišu úspěchu a také represivních znaků navázaných na racionalizaci produkce. Za druhé musí být zlikvidovány jakékoli požadavky konformního myšlení, a naopak musí být zavedena demokratizace sportu v podobě zajištění možností výběru. Třetí požadavek vyzývá k akceptaci politizace sportu, v němž každý sportovec má právo vyjadřovat své politické zájmy. A v neposlední řadě má být sport demystifikován prostřednictvím společensky kritického vědomí, které vyjeví všechny spojitosti mezi sportem a společností.⁴⁷

Mnohem více na konzumní charakter sportu se ve své práci zaměřil Vinnai. Aplikací marxistické koncepce „komoditní struktury“ ukazuje na příkladu fotbalu, jak prostřednictvím sportu dochází k redukci lidského jednání na jeho tržní směnitelnost. Zároveň se věnuje ideologickým funkcím sportu, které charakterizuje za pomoci psychoanalytického přístupu jako vštěpování konformního přizpůsobování se společenským normám skrze emocionální a psychologickou manipulaci. Podobně jako u kulturního průmyslu, s nímž sport sdílí stejné mechanismy ideologického fungování i pozici součásti masového konzumu, dochází k totálnímu vykořisťování jedince. Ten navíc v důsledku ideologie nedokáže překročit vlastní individuální pozici kvůli odcizení.⁴⁸

⁴⁵ Tamtéž, s. 7-8, 85.

⁴⁶ Tamtéž, s. 111.

⁴⁷ Tamtéž, s. 104-105.

⁴⁸ RIGAUER, Bero. *Marxist theories*, c. d., s. 41.

Prokopová se zaměřila na historickou a sociální genezi moderního olympijského hnutí, přičemž nachází strukturální propojení se stupněm rozvoje průmyslového kapitalismu. Dochází ke zjištění, že sport funguje ideologicky tím, jak stabilizuje mocenské uspořádání prostřednictvím reprodukce technických praktik. Ty vedou jednak k disciplinaci subjektu, druhak k internalizaci pozitivistické ideologie zahrnující kvantifikaci, objektivizaci a redukcionismus. Sport jako kapitalismem modifikovaná forma hry legitimizuje technokratické praktiky i represivní nástroje masové socializace.⁴⁹

V osmdesátých letech tento typ německé produkce značně slábne, vytrácí se v návaznosti na oslabování radikálně levicového hnutí nejen v západním Německu, Rigauer se zaměřuje na svoji akademickou kariéru sociologa. Morgan tento stav dává i do souvislosti s určitou rigidností této teoretické perspektivy, která se podle něho nijak dále nevyvíjela a nerozvíjela, což považuje za odraz ortodoxního přístupu k marxistickému východisku.⁵⁰

1.3.5 Kritická teorie sportu ve Francii

Za začátky kritické teorie sportu ve Francii lze pojímat projevy začátkem šedesátých let, kdy se kolem profesora filosofie Michela Bernarda na univerzitě v Nanterre vytvořila skupina složená ze studentů tělesné výchovy na École Normale Supérieure v Paříži. Radikálně levicově orientovaný okruh tvořili Jean-Marie Brohm, Christian Lidove, Françoise Laguillaumie, Ginette Berthaudová, Dominique Robert a Guy Bonhomme, kteří se společně zorganizovali na základě vzájemného setkávání a diskusí skupina nazvanou „Manifestující tendence“. Udržovali blízký vztah s mezinárodní komunistickou organizací, stejně tak se účastnili i mocenských bojů ve francouzském Národním tělovýchovném svazu v letech 1963

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Morgan připomíná svůj zážitek z roku 1988, kdy při osobním setkání s Rigauerem zjistil, že tento ústřední představitel se stále dovolává svých myšlenek z tehdy již 19 let starého díla *Sport und Arbeit*. Morgan dochází k tomu, že Rigauer své dílo od té doby žádným způsobem dále nerozvinul a neposunul. In: MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 55.

a 1964.⁵¹ Zásadním okamžikem byla účast na revolučních studentských událostech v roce 1968, k nimž někteří autorsky přispěli i teoretickou činností do revue *Partisans* číslo 43, které bylo věnováno kritice sportu pod titulem *Sport, culture e répression* (Sport, kultura a represe). Na přelomu let 1969 a 1970 zaniká skupina „Manifestující tendence“, ve stejné době se aktivističtí učitelé tělovýchovy vztahují do organizace *Ecole Emancipée* (Osvobozená škola). Její hlavní politická aktivita spočívala v neustálé radikální kritice fungování a existenci Národního svazu tělovýchovy.⁵²

Z hlediska publikační činnosti představuje významný moment rok 1975, kdy Brohm spolu s Marcem Perelmanem zakládají revue *Quel Corps?*, která vychází dalších dvacet let v celkovém počtu 52 čísel. Jedná se o ústřední médium pro kritickou teorii sportu, které umožňuje centralizovat vlastní produkci. Zároveň na něho byly napojené i politické aktivity, především ve formě výzev k bojkotu olympijských her, mistrovství světa ve fotbale, nebo mezinárodních sportovních turnajů konaných v Jihoafrické republice, kde fungoval režim apartheidu. V osmdesátých letech přichází výrazné utlumení politické i publikační činnosti okruhu autorů kolem kritické teorie sportu, dochází ke krizi personální i celkové politické orientace.⁵³ V polovině devadesátých let se ale vytváří nová skupina autorů a aktivistů, kteří se připojují k znovuaktivnímu Brohmovi. Tato „renaissance“ kritické teorie sportu vrcholí založením revue *Quel Sport?*, která od roku 2007 vychází a působí až dodnes. Novými představiteli se stávají především Fabien Ollier, který působí jako šéfredaktor *Quel Sport?* a částečně přebírá vůdčí organizační roli po Brohmovi. Tuto znovuobnovenou aktivitu, kterou lze označovat za druhou generaci francouzské kritické teorie sportu, charakterizují určité podobnosti a rozdíly oproti aktivitám první generace z šedesátých a sedmdesátých let. Původní cíl radikální kritiky z levicových pozic ukázat kapitalistickou podstatu instituce

⁵¹ ESCRIVA, Jean-Pierre, VAUGRAND, Henri. *La critique radicale du sport de l'extrême gauche à quel corps?* Paris: L'Harmattan, 1996.

⁵² Tamtéž, s. 30.

⁵³ CASCO, Ricardo. *Sport ideology and formation of the individual: contributions from the Critical Theory of Sports*, c. d., s. 180.

sportu a jejím prostřednictvím se vymezovat vůči kapitalismu zůstává na obecné rovině stejný. Podobně i návrh řešení v podobě transformace celé společnosti místo dílčích reforem v rámci sportu. Stejně zůstávají i formy, tedy že aktivita se odehrává prostřednictvím publikací kritických textů, ať již v rámci revue, nebo samostatných monografií.

Teoretické zdroje tvořil marxismus, především Antonio Gramsci a v tehdejší Francii velice populární interpretace a rekonceptualizace Marxe v podání Louise Althussera. Kromě některých východisek frankfurtské školy se součástí teoretické výbavy stává psychoanalytická teorie. Kromě Sigmunda Freuda čerpají i z psychoanalytika Wilhelma Reicha, jehož práci o sexuálním boji mládeže Brohm v roce 1966 přeložil do francouzštiny. V témže roce vytvořil i překlad textu Lenin od Georga Lukáče.⁵⁴

Podrobnější analýze francouzské kritické teorie sportu v šedesátých a sedmdesátých letech, včetně reflexe pozdějšího vývoje se věnují následující kapitoly této práce.

⁵⁴ Tamtéž.

2. Politická kritika

Pro genezi francouzské kritické teorie sportu je zcela určující moment emancipační praxe, proto má kritická teorie sportu ze své podstaty bytostně politický charakter. Jak již bylo v předchozí části vysvětleno, tento projekt představuje specifický druh emancipačního radikalismu, který kromě návaznosti na levicové hnutí z konce šedesátých let přináší především propojení teorie s politickou praxí. Zcela zásadní se pro tuto teorii vycházející z historického materialismu, která se s emancipační intencí zaměřuje na instituci sportu, ukazuje odmítnutí přiznat sportu idealistickou formu, a naopak mu porozumět jako výrazu společenské produkce dané doby. Instituce sportu se nestává pouze předmětem „kritické“ analýzy, ale také nástrojem, jehož prostřednictvím je možné nahlédnout mechanismy a fungování podmínek základní produkce a reprodukce kapitalistické společnosti, o jejíž celkovou změnu kritická teorie usiluje. V případě kritiky moderního sportu má dojít k odhalení zákonitostí buržoazní společnosti, která ho vytváří, a tím i k radikální transformaci sportu samotného.⁵⁵ Proto musí být geneze kritické teorie sportu ve francouzském prostředí představena v návaznosti na tehdejší historické události celospolečenského charakteru, což umožní pochopit její politickou funkci.

2.1 Květen '68 a geneze kritické teorie sportu

Vznik ale i následná existence kritické teorie sportu ve Francii má zcela neodmyslitelnou spojitost s tehdejšími událostmi roku 1968 označovaných jako květnové, květnová revolta, či Květen '68. Jednalo se o vzednutí masivního a politicky radikálního protestního hnutí, které bylo tvořeno především studentským a dělnickým prostředím. Sled událostí brzy nabyl charakteru kritiky dosavadního politicko-sociálního zřízení a pokusu o jeho nahrazení odlišným způsobem ekonomické a politické organizace. Zatímco dělnická část protestů,

⁵⁵ MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 20.

kteřá se soustředila kolem stávek v továrnách na automobily, se politicky orientovala prostřednictvím odborů na Komunistickou stranu Francie (PCF), studentské hnutí představovalo určité hledání alternativní emancipační perspektivy, která se kromě vládnoucího kapitalistického řádu vymezovala také vůči tradiční levicové stranické politice. Teoreticko-praktickými zdroji a inspiracemi této radikální levice byly z hlediska politické orientace marx-leninismus, trockismus, anarchismus, anarchosyndikalismus, guevarismus a v neposlední řadě také maoismus. Událostí Května '68 mají zcela zásadní dopad na francouzskou teoretickou produkci. Za mnohé levicově orientované teoretiky, kteří podobně jako Brohm vycházely při konstituování své teorie i politické praxe z různých emancipačních proudů a heterogenního marxistického podhoubí, lze na tomto místě uvést jako v současnosti nejznámější představitele filosofy Jacquesa Rancièra a Alaina Badioua. Květnová revolta nakonec nevedla k původnímu cíli celospolečenské transformace, změny politického režimu, či změny ekonomického uspořádání, jejím vrcholem se stala generální stávka.⁵⁶

2.1.1 Projevy Května '68 ve francouzském sportu

Revoluční aktivity se vzhledem k jejich celospolečenskému cíli transformovat všechny sociální instituce jako vzdělání, práce, umění, či sexuální vztahy, promítly i v oblasti sportu. Dne 22. května obsadila šedesátičlenná skupina, kterou tvořili amatérští fotbalisté z Paříže a blízkého okolí, dva profesionálové z druholigového klubu Red Star Football Club a také novináři z komunisticky orientovaného měsíčníku *Miroir du football*, sídlo francouzské

⁵⁶ Existuje řada odlišných interpretací, které se týkají květnových událostí a jejich výsledku. Podle francouzského filosofa Louise Althussera byl neúspěch důsledkem nepropojení se avanturistického studentského hnutí s dělnickým hnutím, které charakterizovala orientace na čistý ekonomismus a příliš reformistickou politiku Francouzské komunistické strany (PCF). Absence revoluční organizace, která by propojila dělnictvo a radikalizovanou mládež, souvisela také s nedostatečně rozvinutou marxistickou teorií, což sám Althusser nabízel svojí vlastní prací vyřešit. Srov. KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*. Praha: Filosofía, 2014, s. 277-278.

fotbalové federace (FFF), kterou po následujících pět dní okupovali.⁵⁷ Skupina vystupující pod názvem *Akční výbor fotbalistů* vydala komuniké,⁵⁸ v němž se jménem všech ve Francii registrovaných fotbalistů vymezili proti politice národního fotbalového svazu, který podle nich prosazoval vlastní sobecké zájmy na úkor samotných hráčů. Ústředními požadavky bylo hráčské převzetí moci nad fotbalovou organizací, osvobození fotbalu od peněz soukromých mecenášů a jejich nahrazení státními dotacemi. K tomu odkazoval i nápis vyvěšený z oken svazového sídla s nápisem „Le football aux footballeurs!“ (Fotbal fotbalistům!), a „La Fédération, propriété des 600.000 footballeurs“ (Svaz, majetek šesti set tisíc fotbalistů).⁵⁹ Kvůli marginálnímu zájmu médií, který se v té době zabýval především útokem na pařížskou burzu cenných papírů, ale také kvůli nezapojení se hráčských odborů (UNFP), či podpoře ze strany profesionálních hráčů byla okupace 27. května po celkově nenásilném průběhu ukončena. Některé z deklarovaných požadavků se ale v následujících letech staly skutečností.⁶⁰

Dalším projevem revolučního dění ve Francii ve světě sportu se stalo i sehrání přátelského charitativního utkání mezi fotbalovými kluby Nantes a Stade Rennes, ke kterému došlo 30.

⁵⁷ Iniciativa vzešla z autorského kolektivu fotbalového měsíčníku *Miroir Sprint*. Tento komunisticky orientovaný časopis vycházel v letech 1958 a 1979 a autorsky do něho nezdávka přispívali sami amatérští fotbalisté. Srov. [https://thesetpieces.com/latest-posts\(football-for-footballers-when-protesting-players-occupied-the-french-football-federation/](https://thesetpieces.com/latest-posts(football-for-footballers-when-protesting-players-occupied-the-french-football-federation/)

⁵⁸ „My fotbalisté patřící do různých klubů v pařížském regionu jsme se dnes rozhodli obsadit sídlo Francouzské fotbalové federace. Stejně jako dělníci okupují jejich továrny. Stejně jako studenti okupují své fakulty. Proč? Abychom 600 000 francouzských fotbalistů a jejich tisícům přátel vrátili to, co jim patří: fotbal.“ Dostupné zde: <https://footballmakehistory.eu/french-footballers-and-the-may-1968-protests/>

⁵⁹ Dále požadovali zrušení „otrockých“ smluv mezi hráči a kluby, sešrotování licencí typu B povinných pro hráče při jejich přestupech do jiného klubu, nebo prolomení hranice osmi měsíců pro trvání fotbalové sezóny. Viz [https://thesetpieces.com/latest-posts\(football-for-footballers-when-protesting-players-occupied-the-french-football-federation/](https://thesetpieces.com/latest-posts(football-for-footballers-when-protesting-players-occupied-the-french-football-federation/)

⁶⁰ V podstatě byly splněny všechny vedlejší požadavky, ať již v podobě zrušení licence B, či změny charakteru hráčské smlouvy na kontrakty na dobu určitou a vyžadující souhlas ze strany klubu i hráče. Hráčské odbory na začátku sedmdesátých let dosáhly i zrušení smluv s doživotním trváním.

května. Utkání, které sledovalo 13 tisíc diváků, mělo být manifestací podpory revoltujícím studentům a dělníkům v Nantes, ale také manifestací za požadavky hráčských odborů UNFP vůči vedení francouzského svazu (FFF).⁶¹

2.1.2 Brohmova reakce na květnové události

Květnové události roku 1968 měly zcela zásadní význam pro formování a konstituování teoretického projektu označovaného jako kritická teorie sportu. Vzestup radikální levice a využívání pojmového aparátu revolučního marxismu přinesli kritiku všech zásadních sociálních institucí v čele se vzdělávacím systémem. Navzdory uvedeným konkrétním subverzivním akcím ve světě sportu zůstávala podle Jean-Marie Brohma instituce sportu mimo dosah a zájem radikální kritiky. Brohm reflektuje význam květnových události ve svém textu *Sport, Culture et répression* vydaného na přelomu července a srpna, tedy bezprostředně po tomto vzednutí. Události označuje za „květnovou revoluci“, kdy docházelo k boji, včetně zapojení kulturní a umělecké fronty, proti buržoaznímu státu. Počáteční iniciativu vidí v revolučním povstání mládeže proti utlačujícímu systému vzdělání, což podle něho následně vedlo k mnohem radikálnějšímu útoku proti celé represivní kultuře a také ke kritice všech forem represe „maskované“ za vnější, zdánlivě demokratickou podobou sociálních institucí.⁶² Ústřední aspekty Brohm nachází v radikálně levicovém charakteru celého hnutí a také v mládeži, která se ocitá v roli revolučního subjektu.⁶³

⁶¹ Jedním z hlavních iniciátorů byl obránce Nantes a bývalý francouzský reprezentační hráč Robert Budzynski, který veřejně vysvětloval důvod zrušení oficiálního ligového zápasu s Nîmes kvůli politicky motivovanému zápasu se Stade Rennes. Viz <https://footballmakehistory.eu/french-footballers-and-the-may-1968-protests/>

⁶² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*. Přel. I. Fraser. London: Ink Links, 1978, s. 36.

⁶³ Oba prvky se pro Brohma prolínají ve vztahu ke květnovým událostem teoretika frankfurtské školy Herberta Marcuse a také jednoho ze zakladatelů marxismu Friedricha Engelse. Zmiňuje jeden ze studentských nápisů na zdi, který požaduje „s Marcusem novou, erotickou společnost“, což odkazuje na Marcuseho v tehdejších levicových kruzích velice populární práci *Eros and civilization* (Éros a civilizace), politickou utopii založenou na desublimaci pudové represe a osvobození společnosti. Brohm u o téměř sto let staršího Engelse zase

Jenže v případě sportu dochází Brohm ke konstatování, že „sport byl pozoruhodný pro svoji absenci během květnových událostí.“⁶⁴ Tuto situaci považuje za paradoxní vzhledem k tomu, že kritika represivních kulturních praktik útočila na všechny významné „struktury buržoazní společnosti“ s výjimkou sportu a s ním spojené produkce. Vysvětlení nachází v nezájmu, neinformovanosti a nedostatečné reflexi represivního aparátu státní moci u mladých lidí. Nezájem mládeže vymezit se také vůči sportu během květnových událostí nalézá v přehlčení jejich pozornosti hlavními tématy v podobě politické a sexuální revolty. V tomto ohledu si Brohm neodpouští výtku, kterou ve svých pozdějších pracích rozvede do fundamentálního útoku proti stranické i sovětské komunistické politice, když oficiální tiskoviny francouzské komunistické strany obviňuje z mnohem většího zájmu o „pracující sportovce“ než o revoltující levicové studenty. Protože stranická média nereflektovala kritickou stránku instituce sportu, dochází k závěru, že levicově orientovaní studenti v podstatě nemohli mít dostatek informací o tom, nakolik se sport, jak ve své profesionální podobě, tak i jako volnočasová aktivita, podílí na potlačování protistátních aktivit. S tím souvisí i jeho upozornění na represivní roli státní moci v podobě reakcionářské snahy odvést revoluční energii protagonistů revolučních aktivit směrem ke sportu, a to ze strany *Ministre de la Jeunesse et des Sports* (ministerstva pro mladá a sport) a jejího šéfa Françoise Misoffa.⁶⁵

připomíná jeho politická očekávání právě od mládeže jako revoluční avantgardy, „mladých lidí, kteří ponosou pochodeň proletářské revoluce“.

⁶⁴ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 38.

⁶⁵ Typickým příkladem snahy integrovat mladé lidi do „nerevoluční“ apolitičnosti sportu bylo za osobní účasti ministra Misoffa oficiální otevření bazénu v Nanterre, kde právě kvůli dlouhodobým represivním praktikám vůči studentům tamního univerzitního komplexu započala celá studentské revolty. Právě neumožnění ministrovu vystoupení dne 8. ledna 1968 při příležitosti otevření bazénu se považuje za jeden z prvních zárodků studentského hnutí. Misoffe rezignoval na svoji ministerskou pozici v důsledku květnových událostí 30. května 1968.

2.1.3 Předchůdci kritické teorie sportu

V tomto jeho textu se pro genezi kritické teorie sportu objevuje ještě jedna poměrně podstatná konceptualizace. Brohm zde zmiňuje čtveřici autorů, kteří přinesli kritický pohled na sport ve Francii již před květnem roku 1968. Jacques Ellul už v padesátých letech podle něho přináší kritiku sportu jako formy disciplinace prostřednictvím masifikace individuálních bytostí. Jeho přístup souvisí s obecnější kritikou technicistní industriální společnosti, v níž sport nabývá podoby mechanizované práce, což vede k paradoxnímu důsledku, že ani volnočasová aktivita nepřináší únik před závislostí na technice.⁶⁶ To spojuje s kritikou racionality jako takové, která v případě sportu vede ke ztrátě potěšení z iracionální hravosti a redukuje trénující lidi na pouhé výkonnostní stroje, pro něž se jediným uspokojením stává ovládnutí a vykořisťování vlastního těla.⁶⁷

Další autoři, Pierre Laguillaimie, Ginette Berthaudová a Michel Bhussy mají v rámci kritické teorie sportu mnohem významnější pozici než zmíněný Ellul. Jejich texty se objevují v červencovém vydání revue *Partisans* z roku 1968, v němž se kromě jejich příspěvků objevuje právě i onen Brohmův text, který se jim věnuje jako prvním kritikům sportu.⁶⁸ Pro pochopení základu, na němž Brohm konstituuje počáteční dynamiku a perspektivu kritické teorie sportu, se jeví nemožné nepředstavit tuto jeho interpretaci klíčových pojmů těchto autorů, které lze považovat nejen za předchůdce celého projektu, ale i jeho první představitele.

U Laguillaimieho nachází Brohm podobně jako v případě Ellula problematiku transformace lidí v masu, když popisuje sport jako davový. Brohm toto jejich sémantické překryvání

⁶⁶ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 40.

⁶⁷ Tamtéž, s. 41.

⁶⁸ *Partisans* č.43, publikovaný dne 1.7.1968 vydavatelstvím Édition Maspéro vyšel s názvem *Sport, culture et répression* (Sport, kultura a represe). V tomto čísle, které lze považovat za základní stavební kámen francouzské kritické teorie sportu, jsou otištěny texty těchto autorů: H. Marcuse, P. Laguillaumie, J. M. Brohm, G. Bertrand, M. Bernard, M. Bareges, P. Vidal-Naquet, M. Bhussy, A. Redna a F. Vallon.

postihuje termínem „totalitární masifikace“.⁶⁹ Důraz na masovost souvisí s dobovým teoretickým kontextem, v němž se negace redukování jednotlivce na neurčitý prvek bez vlastností v rámci nediferencované masy stává v určitých intelektuálních kruzích téměř až módní záležitostí. Tato perspektiva především dominuje tehdejšímu diskursu radikální levice, jejímž asi nejznámějším a nejpopulárnějším představitelem byl koncept „jednorozměrné společnosti“ Herberta Marcuseho.⁷⁰ Laguillaimie vztahuje tento problém přímo k režimu kapitalismu, v němž dochází k vykořisťování člověka člověkem. Proto požaduje marxistickou analýzu sportu jako sociálního a politického jevu. Tím potom podle Brohma nejenže odhaluje chronologickou i strukturální souvislost s globálním vývojem kapitalistické industriální společnosti, ale zároveň také ukazuje, že neexistuje více druhů sportu, ale pouze jeden, buržoazní, který je historickým a společenským produktem kapitalistické společnosti. Ostatně typické sportovní hodnoty v podobě adorace soutěživosti, či požadavku maximální výkonnosti se potom také vyjevují jako substanciálně buržoazní.⁷¹

Na problematiku jednorozměrnosti a represe navazuje Brohm svým výkladem Berthaudové, který se týká represivních aspektů sportovní disciplíny. Berthaudová v rámci své analýzy školní tělovýchovy došla k poznatku, že stereotypní a jednorozměrné tělesné techniky slouží jako společensky žádoucí potlačování sexuálních pudů u mladých lidí. A že sportovní trénink u nich internalizuje přijímání submisivní pozice vůči autoritám. Tato její politická psychoanalýza pracující s freudovskými koncepty dospívá k závěru, že sport sublimuje energii mladých lidí, aby zamezil případnému ohrožení politického statu quo. Brohm zdůrazňuje, že s oběma výše zmíněnými autory sdílí tezi o tom, že sportovní kultivace proměňuje těla na pouhý výkonnostní stroj. Hlavní účel tohoto procesu spatřuje v tom, že

⁶⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 40.

⁷⁰ Marcuse kritizoval iracionální fungování moderní industriální společnosti nesměřující k osvobození individua, přičemž nástrojem vlády nad jedincem není teror ale technika a říše konzumu. Ostatně text od Marcuseho byl zařazen do onoho ustavujícího a pro kritickou teorii sportu tolik významného čísla *Partisans* z července 1968.

⁷¹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 40.

sportování má vést jak k uctívání odcizené a odcizující práce, což vede k utrpení, tak i k plnému oddání se muskulárnímu výkonu. Sportovní výchova je tak nahlížena optikou odhalující její represivní a autoritářské tendence, které Brohm dává do souvislosti s dominancí industriální racionalizace ve vzdělávacím systému.

Z psychoanalytických východisek čerpá i François Gantheret, který rozvíjí freudovskou perspektivu ohledně konfliktu mezi individuálním tělem a sociálně determinovaným institucionálním rámcem sportovních aktivit, který potlačuje individuální fantazii pudových potřeb. Gantheretovo pojetí představuje pro Brohma spíše inspiraci pro vlastní rekonceptualizaci psychoanalytické roviny sportovní ideologie, než svébytnou kritiku, které by dal prostor v červencovém sborníku v *Partisans*, kam Gantheret nepřispěl.

Na rozdíl od Michela Bussyho, který je zde zastoupen svojí politickou kritikou Komunistické strany Francie (PCF) a její angažovanosti ve prospěch buržoazního řádu. Obviňuje politiku PCF ohledně jejího přístupu a propagace sportovních a tělovýchovných aktivit, které ale v důsledku působí jako nerevoluční síly nekladoucí odpor vládnoucímu řádu. Naopak svojí praxí „mírové koexistence“ s vládnoucími kapitalistickými silami nabízí pouhou náhražku v podobě sociálních reforem. Květnové události podle Brohma zcela potvrdily adekvátnost Bussyho kritiky, která normativně klade u mladých lidí důraz na budování revoluční organizace v protikladu vůči PCF pro proletariát prosazovaného „práva na sport“.⁷²

I když tato reflexe vybraných autorů je co do délky poměrně stručná, co se významu týče, představuje naopak zcela zásadní vytyčení směru, kterým se Brohm, potažmo jím tvořená kritická teorie sportu bude v následujících letech věnovat a dále rozvíjet. Historicko-materialistická kritika nahlížející sport jako produkt kapitalismu rozvíjí problematiku společenské racionalizace, disciplinace a masifikace. V kombinaci s psychoanalýzou a

⁷² Tamtéž, s. 44.

radikálně levicovou angažovaností dohromady vytváří základní teoretický rámec, z něhož vzrůstá zcela svébytná teorie. Z hlediska genealogie kritické teorie sportu je zároveň podstatný fakt, že Brohm se v dalších svých textech k těmto autorům již explicitně nevztahuje, nevyužívá doslovně jejich koncepce, ani se na ně žádným dalším způsobem neodkazuje.

Možná se jeví mnohem výstižnější pojímat zmiňované autory spíše než jako ryzí předchůdce jako určité inspirativní body vyznačující přístupové cesty, jak radikálně teoreticky uchopit oblast sportu. Zmínka o jejich existenci a kritice sportu navíc pomáhá Brohmovi podpořit vlastní tezi o tom, že během Května '68 byla teoretická interpretace sportu nedostatečná, i když existovala. Opět tím podtrhuje vlastní tezi o nutnosti politické, v tehdejší diskursu spíše revoluční role, kterou má teorie v rámci společenského pohybu mít. Nejde tedy o to, zda existuje skutečně nějaká epistemologická prázdnota ohledně sportu, ale spíše o tom, jak se tato teoretická reflexe sama stává součástí dějinného pohybu, jak se sama nahlíží ve vztahu ke sportu s jeho společenskou rolí, a především, jakou miní sehrát politickou roli. I když zmíněné teoretické úvahy v lecčem předjímají, či dokonce splývají s následně Brohmem vybudovaným konceptuálním aparátem, přesto že tyto teorie tedy existují, problémem, který Brohmův přístup odhaluje, je skutečnost, že v těchto teoriích něco podstatného chybí. A to vědomá politická stránka, vědomí toho, že teorie sportu je zároveň politický subjekt společenských dějin.

2.1.4 Vliv maoismu

O pět let později Brohm předkládá teoreticky mnohem propracovanější analýzu vztahu sportu a květnových událostí než v textu o kulturní represi, která i v důsledku své aktuální bezprostřednosti měla spíše charakter politické manifestace. V eseji *l'Homme et la Société* (Člověk a společnost) znovu opakuje svoji tezi o vynechání sportu z kritické optiky protagonistů revolty v osmašedesátém. Tentokrát již zmiňuje, že došlo k několika konkrétním akcím zasahujících i proti sportovním organizacím. Okupaci svazového sídla, kritiku moci a autoritářského vedení svazových federací některými fotbalovými

profesionály, včetně sporých pokusů o sportovní odborářství ale označuje jako marginální a bezvýznamné. Považuje je za pouhé důsledky celospolečenské atmosféry, výrazy otřesů v jiných sociálních institucích, ale nepředstavující výsledek vnitřních rozporů v instituci sportu. Hegemonický „institucionální blok konstituovaný sportem“ tak podle něho zůstal nedotčen a ve své esenciální podstatě a fungování neprodělal žádné změny.⁷³ Proto měl být sport zasažen pouze částečně, protože během květnových událostí nešlo o vyhrocení vnitřních rozporů v rámci organizačních struktur fungování sportu, ale pouze o důsledek krize jiných sociálních institucí, tedy vnějšího společenského rozporu. Aby tuto skutečnost blíže vysvětlil, využívá teoretickou koncepci Mao Ce-tunga o distinkci mezi vnitřním a vnějším rozporem.⁷⁴

Pro pochopení specifické situace kolem sportu během Května '68 je podle Brohma nutné analyticky rozlišovat mezi vnějšími celospolečenskými rozpory a vnitřními rozpory, které jsou specifické pro danou sociální instituci. Květnové události jako obecná krize těchto institucí potom v sobě zahrnovaly dialektickou kombinaci obou druhů rozporu. Jako konkrétní příklad uvádí situaci na univerzitách, kdy tenze vedoucí ke studentským bouřím byla výrazem vnitřních rozporů této instituce, které jsou ovšem produktem celospolečenského rozporu mezi výrobními prostředky a výrobními vztahy. Zároveň krize na univerzitách působí jako vnější rozpor na další společenské instituce, které jsou samy oslabeny vlastními vnitřními rozpory. Ty nejslabší články v řetězci vnějších a vnitřních rozporů se nakonec přetrhávají a dochází k obecné krizi postihující všechny společenské instituce. Protože se jednotlivé vnější rozpory institucí společně nabalují, nastává zásadní proměna a trhlina v celé organizační, institucionální a ideologické společenské nadstavbě.⁷⁵ Tento kumulující efekt vnějších rozporů ale, jak Brohm podotýká, se zcela nepromítl do vnitřních rozporů všech institucí a některé zůstaly v tomto ohledu mimo. A jednou z nich byla právě instituce sportu. Vnější krize se nijak neprojevila v jeho vnitřních rozporech, a

⁷³ Tamtéž, s. 138-139.

⁷⁴ Srov. MAO, Ce-tung. *O praxi a rozporu*. Přel. K. Goldmann, J. Sušer a J. Fromková. Všeň: Grimmus, 2011.

⁷⁵ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 139.

proto ho Brohm v tomto smyslu neváhá považovat za „bezstarostnou oázu v poušti zpochybňování vládnoucího řádu.“⁷⁶

Tato explanační perspektiva vycházející z maoismu, v tomto případě přímo z teoretického aparátu Mao Ce-tunga, je symptomatická nejen pro kritickou teorii sportu, ale představuje jeden z teoretických a intelektuálních fundamentů květnových událostí, minimálně z pohledu bouřících se studentů. Brohmovi paradoxně slouží maoistický koncept k vysvětlení toho, proč se sport stal určitou výjimkou v krizi společenských institucí, proč ho mýjela kritika uplatňovaná vůči školství, autoritám, či kapitalistické mocenské hierarchii, když právě tato krize a tato kritika byly vedeny v návaznosti na ducha Maovy kulturní revoluce. Zároveň je zde symptomatický i způsob, jakým se Maova revoluční teorie stala politickým nástrojem pro rebelující mládež. Jedná se o specifickou kulturní apropriaci vedoucí k svébytné interpretaci ve francouzské politicko-společenské situaci.

Brohm v tomto případě rozvíjí Maovu teoretickou koncepci, v níž je všechn pohyb a vývoj chápán jako výsledek vnitřních rozporů obsažených ve věcech a jevech samých. Mao ve svém textu o rozporu, z něhož Brohm přímo čerpá, odmítá koncept vnější příčiny či vnějšího popudu, který byl příznačný pro metafyzické myšlení pojímající společenské změny jako dány zvnějšku, nikoli z vlastního vnitřního samopohybu. „Základní příčina vývoje věcí je nikoli vně věcí, nýbrž uvnitř nich, v rozporné povaze vnitřně vlastní věcem samým. Všem věcem a jevům jsou vnitřně vlastní rozpory.“⁷⁷ Neznamená to ovšem, že by zcela zavrhl možnost vnějšího vlivu. S odkazem na materialistickou dialektiku vysvětluje, že zatímco vnitřní příčiny jsou základem změn, vnější jsou jejich podmínkou. Znamená to, že „vnější příčiny působí prostřednictvím vnitřních.“⁷⁸ Neruší tím tedy význam vzájemných souvislostí

⁷⁶ Tamtéž, s. 140.

⁷⁷ MAO, Ce-tung. *O praxi a rozporu*, c. d., s. 72.

⁷⁸ Tamtéž, s. 73.

a působení mezi věcmi, ale pouze za základní příčinu jejich vývoje a pohybu považuje vnitřně dané rozpory.

V tomto ohledu je poměrně důležité upozornit, že Mao ve svém textu neoperuje s Brohmem užitými termíny vnějšího a vnitřního rozporu, ale používá distinkci mezi vnitřními rozpory a vnější příčinou. Neznamená to ovšem, že by Brohm zásadním způsobem svévolně pozměnil smysl Maova textu. Spíše se dá hovořit o určité rekonceptualizaci zachovávající reprodukci významu pro společenské působení.

Mao se s pojmem rozporu a příčiny pohybuje ve filosoficko-politickém rámci, kdy proti mechanistickému evolucionismu staví dialektický materialismus, aby společenské změny vysvětlil nikoliv jako působení vnějších sil (geografických, teologických, apod.), ale jako naopak jako produkty společenských poměrů. A to konkrétně historicky daného rozporu mezi výrobními prostředky a výrobními vztahy. Brohm potom tyto zákonitosti vztahuje přímo na společenské struktury a formy. Jeho přístup je sociologický. Jako vnější pojímá vztahy mezi společenskými formacemi, které označuje sociologickým termínem sociální instituce, za vnitřní považuje strukturální (nikoli individuální) vývoj a změny na bázi organizační, sociálně-vztahové, či diskurzivní (označované jako ideologické).

Problém ale tohoto sociologického usouvztažnění Maovy koncepce spočívá v transpozici jiného Maova konceptu. Mao totiž rozlišuje rozpor hlavní a vedlejší. Hlavní má podobu základního určení společenského pohybu, tedy v kapitalistické společnosti rozpor mezi kapitálem a prací, mezi buržoazií a proletariátem. Existence a vývoj hlavního rozporu potom vytváří a ovlivňuje další takzvaně vedlejší rozpory. Brohm se ale při své definici vnějšího a vnitřního rozporu dopouští částečného prolnutí s problémem hlavního rozporu a vedlejších. Na jedné straně se totiž hlavní rozpor stává ekvivalentem jeho vnějšího rozporu, když vnitřní rozpory poměrně autonomní sociální instituce jsou tímto hlavním rozparem zakládány. Tedy problém univerzitních studentů a jejich vztahu ke vzdělávací instituci je výrazem zásadního společenského antagonismu mezi kapitálem a prací. Jinými slovy, společenské formy jsou produktem toho základního rozporu. Potom by ale změny na obecné společenské úrovni, na

úrovni společenské produkce, například v podobě radikálních emancipačních změn ve společnosti jako v případě květnových událostí, měly minimálně zapůsobit na samotné fungování všech sociálních institucí. Brohm ale svým pojetím vnitřních rozporů jednotlivých sociálních institucí tvrdí, že sport se nestal součástí celospolečenské transformace (nebo alespoň pokusu o ni), protože jeho vnitřní rozpory se neprojevíly v takové míře, aby následovaly změny v jiných (zasažených) sociálních institucích, kde se tedy vnitřní rozpory vyjevily, tak i na rovině obecnější celospolečenského rozporu. Tím, že Brohm na základě Maova textu o rozporech dal vzniknout konceptu vnějšího a vnitřního rozporu ve společnosti, dostal se paradoxně sám do rozporu s Maovými koncepty vnitřního rozporu a vnější příčiny na jedné straně a na straně druhé rozporem hlavním a těmi vedlejšími.

Toto teoretické „převrácení“ neznamená, že by se tím Brohmova kritika absence kritiky sportu během květnových událostí, stala neadekvátní. Spíše se tu vyjevuje jeden ze základních principů, které se objevují při genezi zcela nové a originální teoretické koncepce. Kritická teorie sportu sice explicitně čerpá svoji pojmovou výbavu z marxistické teorie zahrnující i maoismus, zároveň ale nejde o pouhou aplikaci, či rekonstrukci jednotlivých pojmů na novou látku, v tomto případě sport. Jejich jistým zakřivením, či dokonce převrácením kvůli možnosti vysvětlit principy a dostatečnému postihnutí klíčových prvků a mechanismů fungování této oblasti, se nevyhnutelně vytváří nová originální koncepce. Ostatně celá tato práce, která se věnuje vzniku a následnému rozvíjení se kritické teorie sportu ve Francii, se snaží na jedné straně ukázat z jakým zdrojů se rodí, zároveň jakým způsobem s nimi zachází, aby ve výsledku bylo možné nahlédnout tento teoretický projekt v celé jeho šíři a originalnosti.

Brohmovo vysvětlení, proč se sportovní organizace nestaly terčem kritiky již v Květnu '68, tudíž navzdory rekonceptualizaci původních Maových kategorií, není devalvováno. Stejně tak i to, proč uvedené konkrétní politické aktivity na sportovním poli nejenže nepovažoval za nedostatečnou kritiku, ale v podstatě jí ubíral status jakékoli kritiky sportu vůbec. Brohm ale svoji negaci stupňuje, když instituci sportu nejenže popisuje jako oblast vytlačenou v

rámci jakéhosi kolektivního zatmění ze společenského povědomí, za slepé místo celospolečensky kritického hnutí, ale atakuje sportovní aktivity kvůli jejich reakční roli v celém protestním procesu. V tomto směru považuje sportování nepracujících dělníků během volna vzniklého v průběhu stávek za naplňování ideologické funkce sportu. Ta se v tomto případě projevila v tom, že sport se zde stal přímo aktivním činitelem jejich politické disciplinace a uplanování kontroly, což ve výsledku vedlo k zamezení vytvářet koalice se stávkujícími studenty.⁷⁹ Jinými slovy, dělníci si podle Brohma v době stávek raději společně zasportovali, než aby byli revolučně čini a získaný čas využili k organizování celospolečenského bloku proti vládnoucímu řádu. Brohm tuto skutečnost interpretuje nejen jako selhání odborů a komunistické stranické politiky vytvářející „oportunistické ticho o sportu, které si dělnická třída evidentně užívala,“⁸⁰ ale především jako důsledek absence revoluční teorie, co by sport nejenže kriticky analyzovala, ale na prvním místě by ho vůbec uznala za předmět hodný (vědecké) analýzy. K tomu navíc poznamenává, že ani na úrovni teoretického bádání nebyl sport předmětem tehdejší poměrně rozvinuté intelektuální reflexe tělesnosti a její společenské institucionalizace, stejně tak nebyl zahrnut ani do politicky radikální představy nového utopického světa bez odcizení a komodifikace.

2.1.5 Teorie jako revoluční zbraň

Z této kritické reflexe postavení sportu během květnových událostí Brohm vyvozuje nutnost teoretické praxe, která tuto mezeru vědomě zacelí. Jinými slovy, dostává se k vysvětlení vlastní angažovanosti a svého podílu na genezi kritické teorie sportu. Zároveň ale vytváří jistou myšlenkovou tenzi, když na jedné straně předkládá analytickou reflexi absence teoretické kritiky sportu, na straně druhé se negativně vymezuje vůči politické praxi okupace sídla fotbalového svazu jako nedostatečné, protože mu chyběla teorie. Brohmova dvojí kritika ohledně teorie i praxe působí jako příprava půdy pro vlastní intervenci v podobě kritické teorie sportu. Z jeho příspěvků ale tento projekt není pouhým vědomým politickým aktivismem, ale snaží se vyvolat dojem, že vzniká v důsledku výše popsaných objektivních

⁷⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 140.

⁸⁰ Tamtéž, s. VII.

příčin. Tato tenze mezi objektivní situací a subjektivní angažovaností, tato dialektika mezi sociální skutečností a politickým jednáním, je charakteristická pro celou kritickou teorii sportu už od jejího počátku.

Optikou výše popsané koncepce o vnějších a vnitřních rozporech tedy Brohm nahlíží obsazení fotbalového svazu jako pouhého odrazu vnějších příčin v podobě studentského a dělnického aktivismu na poli sportu. Projev vnějšího rozporu, tedy základního antagonismu kapitalistické společnosti, má být v instituci sportu teprve teoreticky objeven, aby následně započal skutečnou transformaci, opravdovou revoluci sportu jako takového. S tím souvisí i Brohmova zpětná interpretace vlastních textů a statí z období konce šedesátých let a první poloviny sedmdesátých jako „intelektuálních zbraní“. „Všechny byly koncipovány jako teoretické *intervence* (pozn.: kurzíva v původním textu) v konkrétních ideologických kontextech, jako fragmenty analýzy v konkrétních institucionálních situacích, které ve skutečnosti zahrnovaly výběr strany v daných národních a mezinárodních politických konjunkturách,“⁸¹ píše v roce 1976.

Koncept teoretické intervence pochází od francouzského filosofa a marxisty Louise Althussera. Ten svoji teorii, která měla zásadní vliv na marxistický diskurz ve Francii právě v druhé polovině šedesátých let, zcela explicitně pojímal jako politický nástroj, v němž „(p)olitická praxe je cílem, teorie prostředkem.“⁸² Althusser v rámci emancipační snahy transformovat společnost považoval své teoretické příspěvky za způsob, jak k tomuto boji přispět. Zároveň ale samotný obsah jeho filosofie představoval analýzu konkrétní situace, vyložení podmínek boje jako i taktiky a strategie a v neposlední řadě cílů a prostředků, jichž má být prostřednictvím teorie dosaženo. Navazoval tak na Leninovo pojetí teorie jako nezbytné pro revoluční praxi.⁸³ Althussera k tomuto specifickému chápání a nakládání s

⁸¹ Tamtéž, s. 1.

⁸² KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 16.

⁸³ „Althusser byl a po celý život zůstal v tomto ohledu leninistou, často se sympatiemi citujícím Leninův výrok: ‘Bez revoluční teorie není revoluční praxe’, k němuž dodává: ‘Teorie je základem praxe!’“ In: KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 16.

teorií vedla především snaha redefinovat marxismus v době jeho takzvané destalinizace, kdy podle něho byla marxistická teorie zanášena formami filosofického subjektivismu v podobě empirismu, pragmatismu, voluntarismu, či historicismu. To pak mělo ohrožovat marxistickou teorii jako „teoretickou praxi“ nutnou pro revoluční třídní boj.⁸⁴

Althusserem vytyčená distinkce mezi skutečným revolučním bojem, který cílí na antikapitalistickou transformaci celé společnosti, a dílčími praxemi v podobě aktivistických akcí zcela konverguje s Brohmovým odmítáním uznat květnový konkrétní politický aktivismus na sportovním poli jako významný příspěvek v revolučním boji. Brohm v podstatě přímo navazuje na Althusserovo tvrzení, že absence teorie byla jednou z hlavních příčin neúspěchu komunistického hnutí.⁸⁵ Nejenže podle Brohma zůstal sport mimo emancipační perspektivu revoltující mládeže i dělnictva, ale navíc sehrál naopak zcela reakční roli sublimací pozornosti a energie z revolučních aktivit směrem k udržování a stabilizaci statu quo vládnoucího řádu. Za zcela konkrétní ideologické využití v tomto ohledu považuje konání cyklistického etapového závodu Tour de France v červnu roku 1968, tedy v době, kdy byla většina běžného fungování francouzské společnosti aktuálním děním z podstatné části paralyzována. Zatímco se vzhledem k organizačním nesnázím a bezpečnostním rizikům předpokládal alespoň odklad konání této tři týdny trvající sportovní akce, posloužilo její uskutečnění podle Brohmovy interpretace k překrytí skutečných společenských a politických konfliktů ve francouzské společnosti prostřednictvím sportovního imaginária, které nabylo podoby mediálního spektaklu. „Masová média posunula institucionální verzi společenského dramatu skutečnosti, utlumeného na kaleidoskop kolektivních fantazií.“⁸⁶

⁸⁴ Tamtéž, s. 20-21.

⁸⁵ Tamtéž, s. 18.

⁸⁶ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 143.

Odklonění revoluční praxe zpasivněním publika prostřednictvím sportu jako ideologického nástroje Brohm přibližuje ve svých pracích prostřednictvím konceptu „ideologických státních aparátů“. Jedná se o další teoretický příspěvek, kdy Brohm čerpá svá teoretická východiska a metodu pro kritickou teorii sportu z práce Louise Althussera. Problematice ideologických aparátů se detailněji věnuje část této práce o kritice ideologie, na tomto místě je ale ještě třeba zdůraznit míru teoretického a politického vlivu Althusserovy teorie na Brohma, potažmo celou kritickou teorii sportu. Její geneze má sice své historicko-politické východisko v květnových událostech, ale její fundament představuje v podstatné míře také Althusser. Nejde pouze o přímé využití jeho teoretických koncepcí, ať již v podobě teoretických intervencí jako svého druhu revoluční praxe, nebo aparátu ke zkoumání ideologických struktur a forem, ale jde tu i o zcela mimořádný vliv na samotný vývoj kritické teorie sportu.

Louis Althusser se v druhé polovině šedesátých let těšil rostoucímu zájmu o svoji práci v podobě marxistické filosofie kritizující panující kapitalistický řád ve Francii, přičemž tato popularita u levicově orientované mládeže dosahuje svého vrcholu v období 1964 až 1968. Představoval určitou teoretickou avantgardu a kritický nástroj pro protestující aktéry následujících květnových událostí, ale také zdroj pro v této počínající kritickou teorii sportu. V následujícím období ale Althusserův vliv upadá, nakonec od poloviny sedmdesátých let se dostal do marginalizované pozice, ať již v oblasti filosofické teorie obecně, tak i v rámci politického pole. Kritická teorie sportu tuto tendenci ohledně nárůstu a poklesu popularity a teoretické produkce v rámci svého vlastního historického vývoje sama opisuje. Souvisí to jednak s obecnější dějinnou situací ohledně marxistické teorie v období osmdesátých a devadesátých let, zároveň jde i o důsledek významné propojenosti se samotnou teoretickou bází althusserovského typu. Pokles zájmu o tuto variantu marxismu souvisel i s jistým vyčerpáním jeho schopnosti postihnout základní společenské fenomény, mimo jiné v podobě alternativní levice, která politiku PCF, jejímž stranickým filosofem Althusser byl, odmítala jako zastaralý a nefunkční způsob politické praxe.

V tomto ohledu se jeví jako zásadní otázka, nakolik problematická je Brohmova aplikace Althusserova pojetí marxismu na oblast sportu, nebo v jaké míře její rekonceptualizace rozpojila a oslabilo spojení s althusserovským teoretickým aparátem a jeho politickými dopady. To ostatně souvisí ještě s jedním poměrně zajímavým aspektem, kterým bylo postavení Brohma v rámci kritické teorie sportu. Jeho zcela zásadní a ústřední role v určitém ohledu opisuje obdobnou pozici, kterou měl Althussera v rámci francouzské marxistické ale i levicové teorie vůbec. Oba dva se těšili natolik významné a неотřesitelné pozici autority, že jejich jména dodnes figurují jako synonyma pro daný teoretický proud, ať již v případě Brohma v rámci kritiky sportu, či Althussera s jeho kritikou obecněji společenské struktury kapitalistické (francouzské) společnosti. Negativní rovinou tohoto ústředního postavení se v určitý moment ukazuje fakt, že s touto osobou stojí i padá celý teoreticko-praktický aparát. V případě Brohma nabývá podoby úpadku kritické teorie sportu v druhé polovině osmdesátých let, kdy se zaměřuje na svou akademickou dráhu profesora sociologie. U Althussera jde o rozchod se stranickou politikou a později o mnohem tragičtější událost, když v důsledku své duševní choroby uškrtní svou ženu a je internován na psychiatrické klinice. Zároveň lze ovšem vývoj jejich osobní i kariérní trajektorii vnímat spíše jako důsledky oslabování emancipační politiky levice v tomto období. Podobnost Brohma a Althussera ohledně jejich rolí ústředních autorit se ale vztahuje pouze k jejich postavení v rámci společenské a politické praxe, nikoli jejich teoretickým deklamacím. Zatímco Althusser i ve své teorii prosazoval potřebu autorit pro revoluční praxi, kvůli čemuž čelil kritice ze strany vlastních žáků,⁸⁷ Brohm naopak proti autoritám, potřebě vůdčích osobností, autoritářské politice i neegalitářské distribuce moci obecně ve svém díle bojuje.

⁸⁷ Emblematickou se v tomto ohledu jeví kritika ze strany Jacquesa Rancièra, který se navzdory někdejší autorské spolupráci na knize *Lire Le Capital* (1965) se o několik let později v textu *La Leçon d'Althusser* (1974) od Althussera prostřednictvím tvrdé kritiky distancuje. Více KROCHMALNÝ, Ondřej. Jacques Rancière. Praha: Rybka Publishers, 2021, s. 42-48.

2.2 Politická praxe kritické teorie sportu

Další podstatný rozdíl mezi Brohmem a Althusserem spočíval v jejich vztahu k politické praxi a roli revolučního subjektu. Zatímco Althusser byl navzdory vlastním výhradám členem Komunistické strany Francie (PCF), Brohm stranickou politiku kategoricky odmítal a prosazoval nové formy politického aktivismu a revoluční praxe.⁸⁸ K odmítání již existujících organizačních forem ho vedlo několik důvodů. Ten hlavní spočíval v jeho základním stanovisku, že v podstatě nebylo na co smysluplně navazovat, nebo k čemu se přidávat. Brohm několikrát ve svém díle totiž přináší radikální kritiku politiky PCF a socialistických zemí kvůli jejich vztahu ke sportu, který podle něho charakterizovala naprostá absence kritičnosti, a naopak navzdory prokapitalistické a buržoazní povaze sportu ho propagují a adorují. Podle Brohma k tomu dochází v důsledku chybného teoretického uchopení sportu, kdy ho tyto „levicové“ politické instituce pojmají jako autonomní zónu a nezávislou instituci.⁸⁹ Dopouštějí se tak podle něho stejného omylu, jaký Marx kritizoval v případě Proudhonova pojetí pojmu vlastnictví.⁹⁰

Dalším důvodem k neinklinaci a nespolupráci s PCF byl i obecnější odpor levicově radikální mládeže k tomuto typu institucionalizované levice, navzdory skutečnosti, že se shodují na marxistické teorii jako svém základním politickém východisku.⁹¹ Nepopíratelnou úlohu v tom sehrává i již zmiňovaný vliv čínského marxismu v podobě maoismu a také čínské

⁸⁸ „Tehdejší nová levice zpochybňovala zavedené pozice a různé typy společenských hierarchií. Parlamentní politiku považovala za neúčinnou a na základě zkušeností s Komunistickou stranou Francie v roce 1968 v ní spatřovala nástroj sloužící k pacifikaci revolučního společenského hnutí.“ In: HAUSER, Michael. *Dobra přechodu. Tranzitivní ontologie a dílo Alana Badioua*. Praha: Filosofia, 2021, s. 66.

⁸⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 4.

⁹⁰ Brohm v tomto případě cituje tuto pasáž z Marxova dopisu P. V. Anněnkovi z roku 1846: „Když pan Proudhon pokládá vlastnictví za nezávislý vztah, dopouští se nejen metodologické chyby: dokazuje jasně, že nepostihl, co je poutem spojujícím všechny formy *buržoazní* výroby, že nepochopil *historický* a *přechodný* charakter výrobních forem určitého období. Pan Proudhon nevidí v našich společenských institucích historické produkty, nechápe ani jejich vznik, ani jejich vývoj, a proto je může kritizovat jen dogmaticky.“ In: MARX, Karel. *K filozofickým otázkám*. Praha: Svoboda, 1979, s. 145.

⁹¹ Althusser naopak určil jako jednu z příčin neúspěchu studentského hnutí jeho odpor k integraci do struktur PCF. V důsledku toho měli ztratit reálnou možnost propojit se skrze odbory s dělnickým hnutím. Více KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 272-273.

kulturní revoluce (nebo alespoň její specifické interpretace v západní Evropě), které vyzývali k experimentování a vytváření nových forem revoluční praxe. Už vůbec vznik kritické teorie sportu se v tomto ohledu stává konkrétním ztělesněním tohoto druhu emancipačních tendencí.

Politickou praxi v případě kritické teorie sportu představuje kromě Brohmových monografií především publikování textů v politicky levicově orientovaných revue *Partisans*, *Le Chrono Enryé* a pro kritickou teorii sportu zcela zásadní revue *Quel Corps?*, která vychází v letech 1975 do roku 1997. Významnou byla také spolupráce s učitelskou odborovou organizací *L'École Emancipée*. Část „radikální učitelů“, jak je Brohm sám nazývá,⁹² vydává vlastní publikace. Jednou z nich je revue, která podle Brohma už samotným názvem vyzývá k „zastavení stopek“, jinými slovy k destrukci mechanizovaného času jako základního nástroje sportovního odcizení.⁹³ Právě z iniciativy *L'École Emancipée* také vychází výzva k zakládání proti-olympijských výborů v jednotlivých zemích, což mělo vést k bojkotu jednotlivých Olympijských her. První výzva se týkala letní olympiády v německém Mnichovu v roce 1972. Brohm tuto výzvu reflektuje jako radikální levicí zorganizovaný proti-olympijský výbor, který sdružoval radikální mládež a pokrokové intelektuály. I když ji charakterizuje jako poměrně marginální záležitost, přesto ji přičítá dva velké úspěchy. Na jedné straně se stala ilustrací konkrétního ztělesnění proletářského internacionalismu v oblasti, kterou dominantní buržoazie i reformní socialisté dlouhodobě považovali za politicky neutrální. Za druhé tato kritika pomáhá popularizovat a odhalovat mechanismy, které sport změnili v masový konzum a nové opium lidstva.⁹⁴ Brohm nepodléhá tendenci zveličovat konkrétní politické dopady tohoto uskupení vzešlého z francouzské iniciativy a navázané na aktivistické výbory z Itálie a Německa. Právě v pořadatelské zemi část radikálních studentů uspořádala proti hrám několik demonstrací během zahajovacího ceremoniálu, včetně uspořádání debat a několik ojedinelých akcí. Přesto se tento pokus stává

⁹² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 60.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž, s. 170.

historickým momentem pro budoucí politickou činnost kritické teorie sportu, která spočívá jednak v publikování výzev k bojkotu olympijských her v Montrealu 1976, Moskvě 1980 a také mistrovství světa ve fotbale počínaje rokem 1978, ale také ve snaze vytvářet mezinárodní propojení takových iniciativ v jednotlivých zemích a využít globálního potenciálu této kritiky.

Další podstatným bodem je samotný požadavek zrušení této akce, nikoli reformního odstranění jednotlivých, ve výzvách poměrně pečlivě rozebraných problematických prvků. Přesto se deklarací této absolutní negace globální sportovní události význam proti-olympijských výborů nevyčerpává. Kromě možnosti veřejně deklarovat kritiku buržoazního sportu jinou cestou než v rámci revue a jednorázových publikací dochází k vytvoření struktury, která umožňuje jednotlivcům stát se součástí tohoto politického subjektu a rozvíjet kolektivně organizovanou praxi, a to v duchu leninismu se snahou o revoluční praxi. Toto je velice zásadní moment, který vymezuje kritickou teorii sportu na dění na francouzské scéně a odlišuje ji od jiných kritických analýz sportu. Feministicky či protirasisticky orientované kritiky fungování sportovních institucí, které vznikají především v rámci sociologických zkoumání v následujících dekadách až po dnešek, totiž nemají jako svoji nedílnou součást politickou praxi. Tedy takové jednání, které je provázáno s obsahem teoretické kritiky, je touto kritikou samo zakládáno, interpelováno, zároveň usiluje o převedení teoretických závěrů do materiální skutečnosti s cílem radikálně transformovat existující sportovní struktury a spolu s tím celou společnost. Ostatně jak vyplývá z následujících kapitol o dalším vývoji kritické teorie sportu, požadavek politické praxe a zároveň nutnost fungování v rámci kolektivní organizace stojí za útlumem produkce a fungování tohoto projektu, na jehož místo nastoupí na akademické instituce navázané sociální analýzy sportu, jeho agendy a aktérů, které si zakládají na vlastní vědecké neutralitě vůči zkoumané skutečnosti.

2.3 Recepce kritiky radikálně levicové kritiky sportu

Poměrně důležitou součástí politického aktivismu kritické teorie sportu je i jeho průběžná reflexe reakcí na její existenci a fungování ve veřejném prostoru. Brohm ve svých textech průběžně reflektuje recepcce, kterých se především v médiích ale i na politické scéně kritické teorii sportu dostává.

Jedny z prvních recepcí, které Brohm reflektuje, předkládá v textu *Olympijské opium*⁹⁵ a týká se názorů ze strany PCF (1969) a odborové organizace CFDT (1972). Odmítá jejich optiku, že kritická teorie sportu je pouze intelektuální či nihilistická. Brohm znovu zdůrazňuje, kritická teorie sportu cílí na vládnoucí kapitalistické a byrokratické formy tělovýchovy jako nástroje represe a odcizení. A to z toho důvodu, že „současný sport tělo nevychovává ale mrzačí.“⁹⁶ Protože se jedná o stejné politické východisko, zdůrazňuje Brohm, že právě jejich odmítání sportu navazuje na Marxovu představu kompletního rozvoje lidských schopností, zatímco jejich levicovní kritikové naopak předkládají právě instituci sportu jako naplnění této myšlenky. Brohm vůči tomu namítá, že sportovec je naopak omezený ve své sportovní specializaci, úzce zaměřený jen na partikulární oblast, což ho vede ke stereotypizovanému a mechanizovanému užívání těla. Redukce jedince na tělo fungující jako stroj dle Brohma zcela odpovídá Marxovu termínu „kretinizace práce“.⁹⁷

V textu z roku 1974 o sportu jako ideologickém státním aparátu⁹⁸ v závěru zvýznamňuje svoji ideologickou kritiku prostřednictvím dlouhé citace z článku ekonomického deníku *Les Informations* z roku 1973, v němž se píše o problematice radikálně levicové kritiky sportu.

⁹⁵ Tamtéž, s. 102-115.

⁹⁶ Tamtéž, s. 110.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž, s. 53-64.

Je v něm reflektována specifická politická pozice této kritiky, která odmítá sport považovat za neutrální apolitickou oblast, ale naopak její hodnoty a principy vztahuje k principům a hodnotám kapitalistické společnosti.⁹⁹ Brohm text interpretuje jako buržoazní reakci na jeho kritickou analýzu sportu, což podle něho jednak dokládá její aktuálnost a potřebu, zároveň na obecnější rovině dává jeho přístupu za pravdu v tom smyslu, že sport se nachází v krizi, když to uznává i mediální součást vládnoucího řádu. Proto vyzývá k pokračování kritické analýzy buržoazního sportu z marx-leninských politických pozic, které odmítají pouhou reformu instituce sportu jako pouhý druh revisionismu. K němu řadí organizování sportovních akcí pro mládež levicovými politickými organizacemi. Naopak žádá organizování politicky revolučních organizací pro mladé lidi.¹⁰⁰

2.4 Obsah politické kritiky sportu

Květnové události a radikalismus levicového a emancipačního hnutí z konce šedesátých let výrazně ovlivnil i samotný obsah kritické teorie sportu. Nejde pouze o potřebu se do transformace kapitalistické společnosti cíleně zapojit prostřednictvím kritické analýzy sportu, tedy prostřednictvím teoretických intervencí. Stejně tak nejde pouze o využití marxistické teoretické perspektivy v rámci této analýzy, tedy začít pojímat sport jako nadstavbu ekonomické základny kapitalistické a společenské produkce. Velice důležitou stránku politického charakteru kritické teorie sportu totiž představuje jak samotný obsah její kritiky, který do sebe vztahuje různé tematické oblasti, tak i forma této kritiky, neustále redefinující původní politický záměr svým oscilováním mezi abstraktní a konkrétní analýzou sportu, ale také implicitně přítomnou sebereflexí vlastní pozice v rámci teorie i politiky radikální levice.

⁹⁹ *Les Informations*, č. 1425, 4. 9. 1973.

¹⁰⁰ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 63-64.

2.4.1 Kritika statu quo

Cílem kritické teorie sportu je prostřednictvím analýzy odhalit podstatu sportu a vysvětlit, proč a jak je nutné ho transformovat. Výchozím bodem se stává kritika sportu jako buržoazního sportu, a to ve smyslu provázanosti oblasti sportovních aktivit a tělovýchovy s podstatou společnosti, která je buržoazní. Označení buržoazní v kontextu teoretického aparátu kritické teorie sportu má znamenat, že společenské struktury a instituce jsou produktem kapitalistickou produkce, kterou zároveň samy dále reprodukují. Kritika sportu, která odhaluje jeho podstatu jako produkt kapitalistické produkční základny celé společnosti, se tak stává kritikou a bojem proti celospolečenskému řádu a statu quo. Každá obhajoba sportu a tělovýchovy, vyzdvihování jejich společenské užitečnosti a také adorace jejich blahodárného vlivu na mládež, což se týká také i jinak vůči buržoazní společnosti kritické PCF, označuje Brohm termínem reakční. Sport podle něho sehrává z politického hlediska konzervativní a kontrarevoluční roli, protože slouží k přenosu tradičních konzervativních hodnot a zachování stávajícího politického řádu. Sport ale není pouze výrazem vládnoucích ekonomických vztahů, ale působí také jako „falešné politické vědomí“, které pomáhá dominantní ideologii ve společnosti vládnout.¹⁰¹ Základním prostředkem budování této ideologické iluze je podle Brohma veřejné deklarování sportovní apolitičnosti. O tom, o jak zásadní záležitost pro porozumění politické podstaty kritické teorie sportu se v případě tohoto konceptu jedná, vypovídá fakt, v kolika textech Brohm tento apolitický charakter sportu připomíná a rozebírá. Brohmovým záměrem ale není snaha zanášet politiku do jinak politikou nezatíženého prostředí sportu, protože politicky cílí k radikálně levicově orientované transformaci vládnoucího kapitalistického řádu. Naopak chce ukázat, že představa sportu jako přirozeně apolitického je mýtus, který už sám o sobě sleduje a prosazuje vlastní politický záměr. Tím není nic jiného než udržování a reprodukce stávajícího řádu.

Další rovinu z níž Brohm kritizuje sport za podílení se na zachování a konzervování vládnoucího politického řádu nachází za hranicemi národního státu a to na mezinárodní

¹⁰¹ Tamtéž, s. 103.

sportovní scéně. Z levicových pozic kritizuje zdánlivou mírovou koexistenci západního bloku kapitalistických států a východního bloku socialistických zemí v rámci mezinárodního sportu, protože se stává výrazem skutečného ztělesnění *internacionálního* statusu quo mezi světovými velmocemi. V textu *Olympijské opium* interpretuje olympijského příměří jako třídní kolaboraci, a to na všech možných úrovních.¹⁰² Naráží tím na skutečnost, že na olympijských hrách spolu soupeří národní reprezentace, kdy jednotliví sportovci či kolektivní týmy reprezentují svůj národní stát.

Sport podle Brohma slouží jako specifická a ideální báze pro mezinárodně sdílený nacionalismus. U jeho kritiky role sportu v rámci produkce a performance politiky můžeme rozlišit dvě zásadní roviny. Tou první je určitá nacionální diferenciace, kdy sportovní soupeření mezi národními reprezentacemi slouží k propagaci toho daného národního státu na mezinárodní scéně. Druhou rovinou je naopak integrace uvnitř daného státu, kdy se masa obyvatel identifikuje s tímto státem a jeho politikou prostřednictvím národních „sportovních hrdinů“. Rozvoj nacionální identity a mezinárodního šovinismu pomáhá anihilovat třídní rozdíly i reálné společenské konflikty, kdy vykořisťující i vykořisťovaní fandí společně, ovšem jak Brohm zdůrazňuje, pouze dočasně a iluzorně.

2.4.2 Antifašistická kritika

Kritiku statu quo, který se reprodukuje prostřednictvím sportu a specifických nástrojů v podobě apolitičnosti či nacionalismu, Brohm rozpracovává až k politicko-psychologickému závěru, kdy ve sportu odhaluje jeho proto-fašistický charakter. Kritika fašistických znaků tvoří zcela základní východisko nejen Brohmovi pro jeho kritiku sportu, ale jedná se o jeden ze základních aspektů levicové kritiky vůbec. Pro tehdejší levici, ať již v podobě komunistických stran, či alternativních radikálních hnutí a skupin, znamená antifašismus nejen politickou pozici v rámci boje na politickém poli, ale také jednu ze základních identitotvorných složek. Vzájemná inklinace levicové identity a boje proti fašismu má své

¹⁰² Tamtéž, s. 103.

historické kořeny ve zkušenosti nástupu německého, španělského a italského fašismu spolu s následnou likvidací levicových dělnických organizací a také ve válečném konfliktu nacistického Německa proti Sovětskému svazu. Zároveň souvisí i s ústředním teoreticko-politickým rozkolem mezi fašismem a levicovou emancipační politikou, což se odráží i na antifašismu levicových teoretiků dané doby.¹⁰³ I Brohmova kritika fašistických principů v tehdejšímu sportu zároveň slouží jako definice vlastní politické orientace, cílů a žádoucí normativity, kterých je třeba, a to nejen ve sportu, dosáhnout. Antifašismus se ale neomezuje pouze na levicové prostředí, protože v poválečné éře, a to nejen ve Francii, představuje odmítanou verzi politické ideologie. Proto jakýkoli důraz na fašistické, či proto-fašistické aspekty představuje i velice silný, negativní a emocionálně vyhocený druh kritiky.

U Brohma a vůbec v kritické teorii sportu je nutné u antifašistické kritiky rozlišovat na jedné straně její explicitní doslovné pojmenování a na straně druhé implicitní, které se věnuje těm prvkům a tendencím, které lze charakterizovat jako fašistické. Proto následující kategorizace vychází z politologické klasifikace fašismu, která ho definuje skrze témata organicky sjednocené pospolitosti, ideál „nového člověka“, adorace vůdcovství, autoritářství a elitářství, ultranacionalismus, používání boje jako hlavního politického nástroje a s tím související adorace násilí, inklinace k rasismu a v neposlední řadě totalitární etatismus. Zároveň lze jako fašismus vzhledem k jeho protimodernizačním tendencím chápat prostřednictvím negace individualismu, komunismu a socialismu, liberalismu, ale také racionalismu, či kapitalismu.¹⁰⁴ Důležité je ještě v tomto ohledu upozornit, že Brohm operuje s fašismem jako transhistorickou kategorií, což se projevuje označováním vládnoucích

¹⁰³ V tomto ohledu nelze nezmínit základní teoretické východisko frankfurtské školy, jejíž produkce se z podstatné míry zabývá právě nástupem německého fašismu k moci a snaží se o jeho explanační. Těmi nejvýznamnějšími počiny jsou především *Dialektika osvícenství* Theodora W. Adorna a Maxe Horkheimera (1947, česky 2009), Adornovy *Aspekty nového pravicového radikalismu* (2019, česky 2021), či výzkum této instituce ve třicátých letech dvacátého století sledující autoritářské postoje v německé dělnické třídě. Srov. WIGGERSHAUS, Rolf. *The Frankfurt School: Its History, Theory and Political Significance*. Přel. M. Robertson. Cambridge: Polity Press, 1995.

¹⁰⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Přel. Z. Masopust. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 219-232.

režimů jako fašistických i mimo historicky ukotvenou zkušenost 20. a 30. let 20. století. Zároveň ale upozorňuje na existenci pro fašismus typických prvků a mechanismů v rámci sportu i v zemích, které lze vnímat jako liberálně demokratické.¹⁰⁵

2.4.3 Totalita a nesvoboda

Základním principem fašismu, vůči kterému se Brohm, ale vůbec celé levicové emancipační hnutí vymezuje, je omezování svobody. To souvisí s udržováním statu quo v podobě neměnného společenského řádu, který drží jedince v určité pozici v rámci mocenské hierarchie. Hlavní nástroj represe omezující osobní svobodu i rozvoj jedince představuje fašistická manipulace, která jedinečné individuální subjekty anihiluje do nediferencované a snadno ovladatelné kolektivní masy. Zřejmou souvislost se sportem Brohm odhaluje prostřednictvím kritiky buržoazní ideologie, především v rámci psychologie mas. Odkazuje na postřeh psychologa Wilhelma Reicha ohledně kolektivní psychologie fašismu,¹⁰⁶ když zdůrazňuje roli sportu jako masové implementace vštěpující určité vzorce chování. „Sport se stal součástí ‘masové psyché’, ztělesněné v rituálních a obsesivních praktikách a vytvářející jakousi mentální hranici, slepé místo, nebo zvnitřněný morální kód.“¹⁰⁷ Podle Brohma dochází k využívání sportu jako ideálního nástroje pro manipulaci mas především v zemích, kde vládne fašistický, či vojenský typ diktatury. Sport sehrává roli kouřové clony maskující skutečné problémy v dané společnosti, odklání pozornost od třídních antagonismů a od kritiky mocenského uspořádání vůbec. Brohm ale neomezuje tuto kritiku pouze na sport ve smyslu diváckého spektaklu, ale přenáší ji i na mikrosociologickou úroveň aktivně sportujících jedinců. Sport se potom vyjevuje jako celek, jako fungující sociální instituce

¹⁰⁵ V současnosti se v tomto smyslu používá termín *postfašismus*, který slouží jako analytický koncept, jehož prostřednictvím lze nahlížet a definovat současné vlády autoritářských režimů vykazujících někdy více, jindy méně tendence k fašismu. Například italský historik Enzo Traverso ve své knize *The New Faces of Fascism* (Nové tváře fašismu) z roku 2019 zachází s pojmem postfašismu ve smyslu určitého přechodného jevu, který principiálně vychází z odporu vůči neoliberálnímu kapitalismu a má globální rozměr.

¹⁰⁶ V této konkrétní souvislosti odkazuje na Reichovo klasické dílo *Die Massenpsychologie des Faschismus* (Masová psychologie fašismu) publikované v roce 1933.

¹⁰⁷ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 114.

produkcí úcty a loajalitu k vládnoucímu společenskému řádu.¹⁰⁸ Jinými slovy, podílí se na obecné akceptaci společenských hodnot v takové míře, že dokáže hájit nesvobodnou totalitní společností uzurpující svobodu jak jednotlivce, tak i celých skupin obyvatel.

Popis těchto tendencí Brohm konkretizuje ve *Výzvě k bojkotu Argentiny jako organizátora mistrovství světa ve fotbale*,¹⁰⁹ která slouží jako kritika právě fašistických a totalitních praktik tehdy vládnoucí vojenské junty v Argentině. Napojení vládnoucí diktatury na sport interpretuje jako její politický záměr, který sleduje kromě odvedení pozornosti utlačovaného obyvatelstva k fotbalu také snahu vylepšit obraz země na mezinárodní scéně. Kritika přitom upozorňuje na fašistický charakter argentinského politického režimu na několika rovinách. Popisuje ji jako „další fašistickou diktaturu“ po olympijských hrách v Berlíně, která pořádá globální sportovní událost.¹¹⁰ Upozorňuje, že topograficky se šampionát bude reálně odehrávat „mezi koncentračními tábory a mučírny“, například protože hlavní stadion River Plate v Buenos Aires se nachází v přímé blízkosti sídla tajné policie, kterou výzva nazývá „gestapem“.¹¹¹ Totalitní prvky represe zde také nabývají formy likvidace politické opozice, teroru vůči dělnické třídě, omezování politických svobod, demokratických práv i práv odborů. Brohmova kritika v tomto ohledu vykazuje znaky charakteristické pro levicový přístup, který přesahuje liberální perspektivu týkající se pouze omezování osobní svobody a lidských práv. Nakonec vyzývá francouzskou fotbalovou reprezentaci, jíž je otevřená výzva adresována, k jediné možné reakci na popsané skutečnosti, a to bojkotem své účasti šampionátu. Jinak varuje před hrozbou, že turnaj může sloužit jako další nástroj ospravedlňující prosazování teroru.¹¹²

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 114-115.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 183-185.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 184.

¹¹¹ Brohm tak označuje *Grupo de Tareas 3.3*, což byla exekutivní jednotka spadající pod argentinskou armádu, která praktikovala mučení často vedoucí k usmrcení lidí spadajících do kategorie „odporu“ vůči vládnoucímu režimu.

¹¹² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 184

S tím souvisí i úzká provázanost fašistických aspektů sportu s militarizací a vojenstvím. Nejde jen o propagandistickou roli sportu v režimech vládnoucích prostřednictvím represivního bezpečnostního aparátu, ale i o strukturálně zvnitřnělou nápodobu. Se samotnými sportovci totiž bývá zacházeno jako s do služby povolányi vojáky, po nichž je striktně vyžadována disciplína a loajalita pod hrozbou potrestání. „Sport je založen na vojenské disciplíně, s rekrutováním, čtením prezenční listiny, kontrolami oddílu, uniformami, tresty, úctou k nadřízeným, slepou oddaností a celkovým respektem k hierarchii.“¹¹³ Vojenská disciplinace těl a tělesnosti má svůj účel jednak v ovládnutí jedinců, ale také k jejich přípravě k boji. Právě v disciplinaci těl má spočívat strukturální podobnost sportu a armády, navíc když obojí slouží k získání dostatečné síly k porážce protivníka.

U Brohma ale můžeme vysledovat nikoli jeden typ symbiózy mezi sportem a totalitou, ale dva. První, který odpovídá výše uvedeným historicko-politickým příkladům, lze pojímat jako vnější, kdy Brohm poměrně detailně rekonstruuje způsoby využívání sportu ve fašistických, vojenských, či jiných typech represivních režimů. Sport zde sehrává propagandistickou roli, ať již v rámci mezinárodního pole, nebo uvnitř daného státu, aby ideologicky působil identitotvorně za účelem konstruování sociálního konsensu. Druhá forma se týká vnitřního vztahu mezi sportem a totalitou. Brohm totiž odhaluje totalitní charakter uvnitř sportu jako takového. Nikoli tedy pouhou inklinací a jeho využitelnost politicky represivním režimem, ale v mnohem subtilnější perspektivě se mu sport vyjevuje jako systém fungující sám na totalitních základech. Sport se podobně jako ony politické režimy navenek prezentuje jako říše svobody s významnou edukační a užitečnou funkcí, ale v rozporu s tím ve skutečnosti funguje na základě určitého typu policejního režimu, který usměrňuje a plně kontroluje soukromé životy lidí. Brohm dokonce rámcuje sport jako splnění „totalitárního snu o absolutní kontrole.“¹¹⁴

¹¹³ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 23.

Způsob zacházení s profesionálními sportovci interpretuje jako stejný princip při fungování policejního režimu. Zásadní roli v tom má sehrávat logika mocenského uspořádání na vztah mezi nadřizenými autoritami (sportovní funkcionáři, trenéři, lékaři) a podřizenými sportovci. Vládnoucí pozice těchto autorit podněcuje v systému založeném na logice soutěživosti a produktivity ještě větší zesílení soudního a policejního dozoru. Z podstaty věci jde o naprostou nevyhnutelnost, pokud má být ze sportovce efektivně získáván co nejlepší možný výkon. Staví na předpokladu, že je to právě submisivní pozice sportovce, která umožňuje co nejefektivnější posouvání hranic vlastního fyzického výkonu za cenu tělesného i mentálního utrpení a obětování konformity. Brohm netvrdí, že sportovci jsou k tréninkové tortuře nuceni hrozbou fyzického násilí ze strany sportovního dozoru, ale že se jedná o takový režim fungování, v němž sportovec internalizuje sadomasochistickou ideologii, na níž je založená intenzivní sportovní praxe. Institucionalizovaná „mortifikace masa“ v rámci sportu přechází do zvnitřnělé sebedisciplinace a sebeobětování, která ale nevychází z nejvnitřnějších hlubin duše daného individua a jeho svobodného rozhodnutí, ale z jeho role subjektu sportovního výkonu a pozice v systému fungování sportu.¹¹⁵ Brohm tak při explanaci oprese sportovních těl, která je obecně považována za nevyhnutelnou při dosahování maximální produkce, využívá perspektivu strukturalismu, v níž je jednání jedince produkováno sociální institucí a ideologická stránka věci má roli ospravedlňujícího derivátu skutečné materiální praxe, v tomto případě utrpení pro sport. Zásadní je ale důraz, který Brohm klade na to, že tímto způsobem fungují také kapitalistické společnosti. Vymezuje se proti dobovému užívání pojmů „totalitní“ či „totalitární“ pouze v případech vztahující se na režimy východního bloku socialistických zemí. Brohm směřuje svoji kritickou analýzu primárně na kapitalistickou společnost, především vlastní francouzskou, což odráží jeho radikálně levicové východisko, z něhož kritická teorie sportu vzešla. A ze stejné optiky kritizuje i socialistické země. Problematiku totalitárního fungování sportu aplikuje na oba politicko-společenské režimy, ale kvůli zdůraznění jádra své kritiky se explicitně zaměřuje na kapitalistické země. Ostatně toto pojetí dokumentuje následná citace z Brohmova textu o represí kultury a sportu z revolučního roku 1968.¹¹⁶ „Zájem státu rozvíjet

¹¹⁵ Tamtéž, s. 23-24.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 36-44.

‘sportovní výchovu’ může být lépe pochopen ve světle, kterou hraje sport ve *všech* kapitalistických industriálních státech a ve *všech* státech, kde vládne stalinistická, byrokratická diktatura.“¹¹⁷

2.4.4 Kult násilí a barbarství

Dalším odkrytým fašistickým aspektem sportu nemá být pouze jeho dehumanizační charakter, který se projevuje pouze výše popsanou represí a potlačováním svobodného jednání, ale také podpora fyzického násilí. „Ve sportu dochází k neustálému nárůstu násilí, primitivní agrese, záměrné brutality, střetů a konfliktů které na mezistátní úrovni dosahují válečných rozměrů.“^{118 119} Brohm dále na příkladu rugby vysvětluje svůj teoretický koncept takzvaného *fašistického deliria*. Tímto termínem označuje kvalitativní proměnu veřejností přijímané míry násilí, která v případě tohoto druhu sportu nabývá až „učebnicového příkladu tolerovaného násilí a záměrné kultivace brutality.“¹²⁰ A právě rugby, při němž se hráči obou týmů v přímé konfrontaci fyzicky přetlačují a strhávají k zemi, má vykazovat inklinaci k budování kultu síly a expanzi mentality tortury, což lze vnímat jako osvojování si principů ne příliš viditelného ale o to působivějšího fašismu.¹²¹ Brohm ale neredukuje násilí pouze na

¹¹⁷ Tamtéž, s. 39-40.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 15.

¹¹⁹ V případě válečných rozměrů sportu bývá často připomínána tzv. fotbalová válka (označovaná vzhledem k místu jejího původu španělsky jako *La guerra de fútbol*) mezi Hondurasem a Salvadorem v roce 1969, kdy prohra Hondurasu v kvalifikaci na mistrovství světa ve fotbale, které se konalo následující rok v Mexiku, zapůsobila jako rozbuška dlouhodobého politického napětí a skončila několikadenní vojenskou konfrontací obou zemí. Podobnou roli eskalace politického napětí sehrál střet fotbalových fanoušků během fotbalové střetnutí mezi chorvatským klubem Dinamo Záhřeb a srbskou Crvenou Zvezdou Bělehrad dne 13. května 1990 na stadionu Maksimir. Násilnosti před i během zápasu, konflikt s ozbrojenými složkami, které nedokázaly uklidnit situaci, ale také aktivní zapojení se kapitána chorvatského klubu Zvonimira Bobana přispěli k výraznému zhoršení stavu etnického konsensu v tehdejší Jugoslávii. Navzdory určité časové vzdálenosti bývá tento konflikt označován jako začátek Chorvatské války za nezávislost.

¹²⁰ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 17.

¹²¹ Tamtéž.

fyzickou konfrontaci těl sportovců, k níž dochází při takzvaných kontaktních sportech, ale zahrnuje i různé způsoby msty mezi hráči, útoky na rozhodčí, invaze diváků na hrací plochu a v neposlední řadě fanouškovské násilí vůči sportovcům konkurenčního klubu, ať již v rámci sportovních areálů, či mimo ně. Implicitní sklon sportu k barbarství je podle Brohma konkrétně se projevující aspekt, který vyvrací obecnou frázi o společensky prospěšné povaze sportovních aktivit v tom, jak dokáže usměrnit, ba či přímo zabránit projevům mezilidského násilí. Tuto idealistickou myšlenku, která se nepotkává s realitou, Brohm dává do souvislosti s rámcováním výchovy prostřednictvím sportu ve svém textu *Mýtus edukativního sportu* (1976)¹²². V něm dekonstruuje obvykle vyzdvihovaný výchovný přínos sportu v podobě potenciálního „mírotvůrce“, který jednotlivé aktéry od jednotlivců až po národy dovádí k vzájemnému respektu a uznání, a to prostřednictvím standardizovaného chování účastníků v rámci všemi sdílené sociální instituce. Jenže deklarovaná ideologie sportovního ducha, ducha fair-play, se dostává do rozporu s konkrétními projevy toho, co Brohm nazývá „vlnou násilí“, a kterou interpretuje jako „transpozici násilí ve společenských vztazích kapitalistické produkce, pravidla každý sám za sebe a 'boje o život'“. ¹²³ Tento druh přemístění z materiální základny společenské produkce, jehož interpretace souvisí s teoretickou konceptualizací vlastní psychoanalýze, vztahuje Brohm i k dalším hodnotám „kapitalistické džungle odehrávajících se ve sportu: virilitě, sexuální atletičnosti, fyzické dominanci, supermanům, uctívání svalů, fašistickému mužskému šovinismu, rasismu, sexismu, ad.“ ¹²⁴

Nakonec tak dochází k tomu, že nesmiřitelnost fyzického zápolení sportovců o vítězství, rekordy, či minimálně posouvání hranic vlastní výkonnosti vykazují sadomasochistický charakter. Sadistický ve smyslu potenciálu sportujícího subjektu fyzicky ubližovat jiným bytostem, masochistický zase jako přijímaná možnost být objektem ataku ohrožujícího těla. Potence obou variant, které jsou v dialektickém subjekt-objektovém vztahu, by v případě své absolutní maximalizace znamenala smrt.

¹²² Tamtéž, s. 1-44.

¹²³ Tamtéž, s. 15.

¹²⁴ Tamtéž.

Tomu, nakolik souvisí teoretická konceptualizace tohoto problému s psychoanalytickým pojmem pudu k smrti a jakou roli hraje v mechanismu fungování ideologického aparátu moderního sportu, se detailněji věnuje kapitola této práce v části o ideologické kritice. Zde má ale své místo vyzdvihnutí Brohmovy interpretace interní sportovní tendence k fyzickému násilí, což vztahuje ke zmiňovanému fyzickému ataku vůči jiným tělům, ale také i vůči svému vlastnímu. Odhalení dispozice sportu k destruktivnímu jednání, včetně sebedestrukce, vychází z materialistické perspektivy, která sportování nahlíží jako korporální produkci, v níž obsesivní cíl v podobě maximalizace výkonnosti vedoucí k úspěchu naráží na limity produktivního nástroje v podobě lidského těla. Nutno zdůraznit, že i když Brohm reflektoval existenci korporálních teorií ve svém textu o absenci teorie sportu v době květnových událostí, nijak toto poznání explicitně nevyužívá, nerozpracovává a nijak k němu neodkazuje ani v těch částech svého díla, kde se zabývá konfliktní politikou (sportovních) těl.¹²⁵ Základním teoretickým východiskem tak i v tomto případě pro něho zůstává marxistická perspektiva, přičemž důraz na smyslové pojetí tělesnosti čerpá přímo z raného díla Karla Marxe. Radikálnost své levicové perspektivy podtrhuje poznámkou o zcela zřejmé souvislosti adorace smrti a zabíjení v imperialistické společnosti, která podle jeho mínění směřuje k vlastní sebedestrukci, což opět představuje určitou radikalizaci původní Marxovy myšlenky o sebedestruktivní logice kapitalismu.¹²⁶

2.4.5 Disciplinace a kontrola

Problematika kontroly souvisí i s konceptem reglementace, se kterým Brohm v souvislosti s politickým vlivem olympijských her. Jedná se o určité „usměrňování“, které doplňuje represivní fyzickou disciplinaci o ideologický způsob prosazování vlastní moci. Má za cíl reprodukovat buržoazní ideologii a zároveň vštěpovat její hodnotový systém, který slouží k

¹²⁵ V předmluvě k souboru textů z let 1964-1976 ale Brohm uvádí několik publikací ze série *Corps et Culture*, které řeší problematiku korporální politiky a sportu. Pro srov. BERNARD, Michel. *Le Corps*. Paris: Editions Universitaires, 1972, DENIS, Daniel. *Le Corps enseigné*. Paris: Editions Universitaires, 1974 a Brohmův vlastní příspěvek BROHM, Jean-Marie. *Corps et politique*. Paris: Editions Universitaires, 1975.

¹²⁶ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 16.

šíření submisivní pozice vůči autoritám. Prokapitalistické hodnoty propagující ideje volnotržního individualismu jako osobní rozvoj, podnikatelské hodnoty a roli „self-made mana“ doplňuje respekt k hierarchii, selektující výběr silnějšího, represivní moralizování, kult vůdce a kult výkonu. Reglementace podle Brohma cílí spolu s militarizací na mládež, když propaguje identifikaci s národními hrdiny reprezentujícími daný stát na olympijských hrách v boji proti jiným národům, tak také prostřednictvím budování kultu virility s následováníhodným svalnatým mužem zosobňujícího sílu.¹²⁷ S tím také souvisí i striktní oddělování mužů a žen, což má vést k sublimaci sexuální energie směrem ke sportovním aktivitám.¹²⁸ Brohm pokračuje ve své kritice sportu jako protirevoluční, politicky reakční a vládnoucí režim podporující sociální instituce. Za problematickou nepovažuje pouze hodnotovou indoktrinaci mládeže, ale i sportovní praxi stávkujících dělníků při květnových událostech, kdy sport sloužil coby „nástroj kontroly a disciplinace povstalecké dělnické třídy“, což mělo vést k jejich politické pasivitě, pacifikaci revolučního jednání a neschopnosti se spojit s revoltujícími studenty.¹²⁹ Celá kritika od konce šedesátých let až do sedmdesátých se stále vztahuje k politickému selhání událostí Května '68 jako ke svému výchozímu horizontu.

2.4.6 Mýtus supermana a pokroku

S identifikací se sportovními hrdiny souvisí podle Brohma i celá narativní struktura sportovní mytologie, která staví na obrazu sportovního „supermana-šampiona“. Její funkce spočívá v budování kultu osobnosti, s níž se má mládež identifikovat, a pro níž má vůdčí osobnost představovat základní opěrný, referenční, emocionální, ale také fyzický bod jejich orientace v sociální struktuře. Historickou paralelu Brohm nachází ve fašistické Itálii či

¹²⁷ Tamtéž, s. 168.

¹²⁸ Odpor k puritánskému prostředí zakazující, či výrazně omezující kontakt mezi muži a ženami vedl k jedné z prvních studentských protestů a kolektivním aktivitám útočící na jaře v osmašedesátém proti striktním pravidlům platících v univerzitním kampusu v pařížském Nanterre.

¹²⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 142.

nacistickém Německu, kde adorace sportovních celebrit sloužila k snadnější manipulaci mas.¹³⁰

Další mýtus, který Brohm dává do souvislosti s fašistickou ideologií, se týká pokroku. Ten poskytuje představu nekonečného progresu lidských výkonů, možností a produktivních kapacit.¹³¹ Sport v této optice funguje jako systém, který nejenže umožňuje sportujícímu subjektu neustálé překonávání se tím, že mu poskytuje strukturální rámec měření a následného překonávání kvantifikovatelných výkonů, ale zároveň toto obětování se kvůli budoucí maximalizaci výkonnosti striktně vyžaduje. Oproti Nietzscheho konceptu nadčlověka (*Übermensch*), z něhož čerpala do určité míry i fašistická ideologie, je tu ale zásadní rozdíl. Uplatňující se vůle k moci v představě progresivního stupňování lidských sil až v nadlidský ideál má kvalitativní charakter. Sportovní systém, který analyzuje Brohm, zdůrazňuje kromě nutné existence kvalitativní narativní struktury i kvantifikaci této kvality. A je to právě symbióza obou těchto složek, v jejímž rámci se prokazuje vnitřní návaznost na fašistickou technokracii. Fašismus se také opírá o narativ permanentního progresu lidského kolektivu, kterého ale dosahuje prostřednictvím racionálního využívání technologických nástrojů. Nejde ale jen o konkrétní materiální stroje, ale vůbec princip mechanizace a strojovosti uplatňovaný i na lidské tělo. Sport se v tomto ohledu plně prolíná s vědeckým pokrokem, kdy snaha překonávat limity lidské kapacity nabývá formy transcendence biologických hranic. Specialisté, kteří se zabývají systematickým zvyšováním výkonnostního potenciálu sportovce, se podle Brohma účastní „sportovního Gulagu“, který ve jménu pokroku neváhá přinášet oběti tohoto „tělesného fašismu“.¹³²

Brohm tento princip vnímá jako specifickou formu odcizení související s korporální mechanizací. Dále ale svoji analogii mezi fungováním systému sportu a fašistickou technokracií hlouběji nerozpracovává. Zůstává tak víceméně u implicitního předpokladu, který sice dostává v organickém sepjetí jeho díla zřejmý význam, explicitně se ale této

¹³⁰ Tamtéž, s. 109.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž, s. 18-19.

problematice dále nevěnuje. Přitom, jak ukazuje jiná kritika vycházející také z levicových pozic a marxistické teorie, má propojení fašismu, technokracie a mýtu pokroku svoji zřetelnou souvislost.¹³³

2.4.7 Nacionalismus a kolonialismus

V neposlední řadě se s kritikou fašismu pojí i vymezení se vůči nacionalismu, což v některých pojetích z levicově orientované perspektivy a vzhledem k historické konkretizaci v případě nacistického Německa představuje určitým způsobem jednu symbioticky provázanou rovinu. Brohm ji ale navíc vztahuje k problému kolonizace třetího světa. V první řadě Brohm ukazuje, nakolik sport odráží politické a diplomatické zájmy tím, jak se prolíná s nacionálním šovinismem, v čemž má hlavní roli stát.¹³⁴ Právě propojení se státem hraje zásadní úlohu. Pro Brohma je toto spojení natolik pevné, že nikdy nepoužívá v sociologii zavedený termín „národního státu“. Navíc upozorňuje, že vědecko-technologická produkce „elity lidské rasy“ v podobě neustále zdokonalovaných sportovců má zřejmou návaznost na státně-monopolistický charakter vládnoucího politického režimu, který sportovní výsledky převádí na rovinu výsledků celého národa.¹³⁵

Jenže Brohm nekončí u poznatku, že mezinárodní sport ve svém základu vychází z nacionalistické perspektivy, kdy jednotliví sportovci, či celé týmy vždy v podstatě reprezentují svůj národní stát, ale globální optiku chápe jako prostor, který primárně slouží k obhajování nadřazeného postoje západních zemí vůči státům takzvaného třetího světa. Sport v tom sehrává úlohu potvrzování dominance euroatlantické civilizace a její vyspělosti.

¹³³ Tuto logiku analyzovali Max Horkheimer a Theodor Adorno ve svém společném díle *Dialektika osvícenství* začátkem padesátých let. Problematiku a působení fašistické technokracie rozpracoval i doplnku této práce s názvem *Schéma masové kultury*, který ale není přímou součástí této knihy a jejím autorem už je pouze Adorno. Ovšem navzdory podobným teoretickým východiskům i vlastním závěrům, ale i tomu nakolik časově toto dílo Brohmově produkci a kritické teorii sportu předchází, není v jeho díle nijak zmiňována.

¹³⁴ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 167.

¹³⁵ Tamtéž, s. 19.

Přesto Brohm nezůstává u moralizujícího konstatování a kritiky sémantického vyznění, ale tuto skutečnost vysvětluje jako politickou nadstavbu odrážející ekonomickou realitu, kdy i ve sportovní oblasti dochází k vykořisťování zdrojů z bývalých kolonií. Tento druh kritiky postkolonialismu je zcela nedílnou součástí kritické teorie sportu z přelomu let šedesátých a sedmdesátých. A i když jí Brohm nevěnuje delší souvislý text, prolíná se v podobě několika poznámek, narážek a konstatování velkou částí jeho publikovaných textů. V *protiolympijské výzvě* z roku 1972¹³⁶ například kritizuje rozpor mezi oficiálně deklarovanou olympijskou hodnotou harmonického smíru mezi všemi zeměmi světa a skutečností, kdy někdejší kolonizátoři stále vysávají sportovce ze svých bývalých kolonií.¹³⁷ V dalším politickém pamfletu vyzývajícím k založení protiolympijského výboru¹³⁸ předkládá v rámci své definice politického zájmu světové buržoazie a byrokracie určitý sémantický řetězec vedoucí od nacionální hysterie podněcované olympiádou přes „analgetickou funkci“ olympijského smíru na rozhořčený lid až k vysávání lidských zdrojů ze třetího světa.¹³⁹ Brohmovo zařazení perspektivy postkolonialismu je částečně důsledkem zkušenosti francouzské radikální levice v historické zkušenosti francouzsko-alžírské války, kdy zastávala dekolonizační postoje, podpory národně-osvobozenického boje v oblasti zvané Indočína a v neposlední řadě důraz na internacionalismus emancipačního hnutí deklaruje boj proti šovinistickému nacionalismu. Přesto tento způsob uvažování v tomto specifickém druhu teoretické filosofie a sociologie představuje jedno z prvních včlenění toho, co se později rozvinulo v poměrně svébytnou společenskovední disciplínu v podobě postkoloniálních studií.

¹³⁶ Tamtéž., s. 163-168.

¹³⁷ Tamtéž., s. 168.

¹³⁸ Tamtéž., s. 169-174.

¹³⁹ Tamtéž., s. 172.

2.4.8 Kritika SSSR

V návaznosti na Brohmovu antifašistickou kritiku je nutné ještě zdůraznit vztah k Sovětskému svazu, který také tvoří jednu z politických pilířů kritické teorie sportu. Brohm kritizuje Sovětský svaz z reálného praktikování kapitalistického typu sportu v kombinaci s fašistickým principem adorace vůdčích autorit a manipulace s masami. Brohm klade v případě prosazování vůdcovského principu Stalina na stejnou úroveň jako italského fašistického diktátora Mussoliniho.¹⁴⁰ Tento moment souvisí s celkovou politickou opoziční orientací levicových hnutí vzešlých z květnových událostí. V případě sportu sice Brohmová kritika zcela jednoznačně čerpá z marxistické teorie, navíc Althusserova pojetí, přesto jde do přímé opozice k oficiální sovětské politice na poli sportu. Jedním z důvodů byla i ona kritika mírové koexistence s kapitalistickými zeměmi na mezinárodním sportovním poli, kterou charakterizuje účast SSSR a dalších socialistických zemí východního bloku na olympijských hrách. Brohm v ní spatřoval výraz reálné mezinárodní politické situace vycházející z Chruščovovy doktríny o statu quo v rámci mocenském rozdělení světa, ale také kontrarevoluční jednání usvědčující země východního bloku z odklonu od skutečné emancipační levicové politiky. Brohm explicitně kritizuje Sovětský svaz z fungování na principu monopolistického kapitalistického státu v kontrastu s oficiálně deklarovaným socialistickým charakterem. Brohm odmítá považovat sovětskou politiku za alternativu v globálním rámci, kde SSSR působí stejně jako jiné imperialistické země se státně kapitalistickým způsobem fungování. Právě ve světě sportu se tato skutečnost podle něho projevuje navzdory snaze o její ideologické zamaskování. Sport v takzvaně socialistických zemích totiž ve svých základních aspektech a způsobu fungování vykazuje naprosto stejné vlastnosti jako v kapitalistických zemích. Brohm proto sport pojímá v tomto ohledu jako jednorozměrný. A neváhá v tomto ohledu mluvit o buržoazním sportu, který představuje sportovní nadstavbu vyvěrající z ekonomické základny kapitalistické logiky akumulace zisku vytvářeného prostřednictvím vykořisťování.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 180.

2.4.9 Recepce dělnického sportu

Brohm v rámci své kritiky socialistického sportu jako ve své podstatě buržoazního implicitně naráží na existenci dělnického sportu, který ve dvacátých a především třicátých letech představoval alternativu k běžnému fungování instituce sportu. Nejde o historicky vliv dělnické třídy na kontinentální a následně i globální expanzi fotbalu, či problematiku účasti zástupců dělnické třídy na olympijských hrách, ale o institucionální organizování sportu dělnickou pracující třídou. A to v přímé návaznosti na levicovou politiku ať již socialistických, či komunistických politických stran. Zcela ústřední význam v tomto ohledu znamenal vznik mezinárodních organizací, především na začátku dvacátých let odbory pracujících založená *the Socialist Worker Sports International* (SWSI) a komunistická *Red Sport International* (RSI), které se podílely na pořádání internacionálních sportovních aktivit. Vrcholem v tomto ohledu bylo evropskými socialisty pořádání tzv. dělnických olympiád ve Frankfurtu nad Mohanem (1925), Vídni (1931) a Antverpách (1937), včetně zimních variant v Československu, Německu a Rakousku. Charakteristickým znakem těchto alternativ oproti „tradičním“ oficiálním olympijským hrám pořádaných MOV byl zcela odlišný systém hodnot, který se promítal i do samotných soutěžních aktivit. Zcela nejzásadnější roli v tomto směru sehrálo tehdejší levicové pojetí internacionalismu, kdy jednotliví sportovci i výpravy nevystupovali pod nacionální symbolikou národních vlajek a hymen, ale v rámci důrazu na radikální egalitářství a sjednocení vlály pouze jednotné rudé vlajky. Základními hodnotami, jejichž ztělesněním se tento sportovní festival měl stát, byly „solidarita, socialismus, spolupráce a tradice pracující třídy.“¹⁴¹ Stejně tak byla účast povolena všem bez přihlížení k jejich rasovému a etnickému původu, či genderu, což vyplývalo ze zcela zřejmého záměru oponovat praktikám vylučování na oficiálních olympijských hrách. Podobně nebyla účast zakazována ani účastníkům ze zemí mezinárodně uznávaných za agresory z první světové války. Ze stejného důvodu absentoval důraz na amatérský status účastníků, který v konkrétní praxi negativně dopadal na příslušníky dělnické třídy přijímajících za své sportovní výkony odměny. Naopak byli v tomto ohledu zvýhodňováni členové aristokratických vrstev, jejichž sportovní aktivity souvisely výhradně s otázkou cti a nikoli potenciálního přivýdělku. Začátkem třicátých let dosahovala popularita

¹⁴¹ BOYKOFF, J. *Power Games: A Political History of the Olympics*. London: Verso 2016, s. 61.

těchto dělnických olympiád svého vrcholu, když se účastnilo kolem statisíce sportovců a divácký zájem překonal hranici čtvrt milionu.¹⁴² Podobně masivní zájem co do aktivní účasti i divácké popularity zažívaly v tomto období i fotbalové socialistické soutěže, z nichž tou nejdůležitější se stala nejvyšší ligová soutěž v Německu organizovaná socialistickým *Arbeiter-Turn- und Sportbund* (ATSB), která dokonce téměř ve všech ohledech překonávala bundesligovou soutěž pod hlavičkou tamního fotbalového svazu.¹⁴³ Vzdávající tendence dělnického sportu zastavil nástup německých nacistů k moci v roce 1933 a zákaz dělnických, potažmo všech levicově orientovaných organizací v Německu.¹⁴⁴ O tři roky později byla zrušena tzv. lidová olympiáda, kterou ve španělské Barceloně plánovala pořádat vládnoucí levicová strana republikánů jako alternativu k nacistické olympiádě v Berlíně, v čemž jí zabránil puč generála Franca a následná občanská válka. Na rozdíl od dělnických olympiád byly lidové olympiády oficiálně inkorporovány do historie olympijských her. Druhá světová válka znamenala ukončení všech socialistických a komunistických internacionálních forem sportovních aktivit, včetně plánované dělnické olympiády v Helsinkách na rok 1941. Po konci války již nedochází k jejich obnovení a pomyslnou definitivní tečkou se stává rozhodnutí Sovětského svazu z roku 1951 se účastnit tradiční verze olympijských her.¹⁴⁵

I když Brohm kritizuje sport jako ve své podstatě buržoazní, zmiňuje se i jeho historické alternativě v podobě dělnického sportu. V rámci textu o politické sociologii sportu¹⁴⁶ upozorňuje na založení *Red Sport International* (RSI) v roce 1921 na třetím kongresu

¹⁴² Tamtéž, s. 63.

¹⁴³ KUHN, G. *Soccer vs. The State: Tackling Football and Radical Politics*. Oakland, CA: PM Press, 2011, s. 24-25.

¹⁴⁴ Poměrně rozsáhlou historickou badatelskou práci o genealogii německého dělnického sportu, jeho významu, způsobu fungování, strukturu a také návaznosti na socialistickou politiku podává v knize *Arbeiterfussball in Berlin und Brandenburg 1910 - 1933* německý historik Christian Wolter.

¹⁴⁵ BOYKOFF, J. *Power Games: A Political History of the Olympics*, c. d., s. 79.

¹⁴⁶ *Theses towards a Political Sociology of Sport*. In: BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 45-52.

komunistické internacionály s cílem organizování dělnických mužů a žen nezávisle na buržoazii. Což podle Brohma trvalo celou následující dekádu, protože se SSSR odmítal připojit (nejen v rámci sportu) k imperialistickým zemím. Jenže následný proces stalinizace podle něho nakonec vedl k přijetí politiky „socialismu v jedné zemi“, přistoupení na mezinárodní sportovní koexistenci a konec dělnického sportu.¹⁴⁷ Vše podtrhuje premiérová účast sovětské výpravy na olympijských hrách v Helsinkách v roce 1952, tedy rok po Stalinově smrti.

Tím se ovšem Brohmova reflexe konkrétního historického projektu o ne-buržoazní druh sportu vyčerpává. Jeden z důvodů, proč utopickou antikapitalistickou verzi umísťuje spíše do budoucnosti než, že by vyzdvihoval její uskutečnění v minulosti, souvisí se samotným charakterem kritické teorie sportu vzešlé z emancipačního hnutí květnových událostí. Brohmova kritika buržoazního sportu je kritikou aktuální sportovní praxe jako konkrétního produktu daných produktivních vztahů v dané společnosti. Pokud by začal zacházet s dělnickým sportem jako ideálem antikapitalistické praxe, musel by čelit řadě konceptuálních potíží. Za prvé by musel odpovědět na otázku, jak je možné, že v buržoazní společnosti s kapitalistickou výrobou neexistoval pouze buržoazní sport, ale vznikla i jeho antagonistická varianta. Zároveň by musel čelit otázce ohledně přímé provázanosti dělnické organizace sportu a komunistických stran, jejichž pojetí sportu v šedesátých a sedmdesátých letech kritizuje jako v podstatě prokapitalistické. Zmínku o deformujícím vlivu stalinismu by bylo poté nutné analyticky rozvést a ukázat jakým způsobem se tato politická doktrína projevila ve sportu a jeho strukturách fungování. Zároveň by to vedlo k tomu, že by čelil nutnosti nějakým způsobem syntetizovat historický projekt dělnického sportu s jeho současným projektem francouzské kritické teorie sportu, případně by musel konceptualizovat jejich diskontinuitu. Zatímco Brohm vychází z teoretické kritiky, jejíž součástí ale také výsledkem je politická praxe, v případě dělnického sportu by se jevilo nevyhnutelné tento svůj model doplnit o konkrétní sportovní praxi vedenou politicky bez existence rozsáhlého teoretického aparátu, z něhož by vycházela. To by ale znamenalo popření onoho základního výchozího

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 46.

momentu „květnové“ geneze kritické teorie sportu s její tezí, že k revoluci v rámci instituce sportu nemůže dojít bez teoretické analýzy.

2.5 Analogie sportu a politiky

U Brohma lze nalézt ještě jeden zajímavý rozměr propojení sportu a politiky. V textu *Institucionální analýza soutěžního sportu*¹⁴⁸ upozorňuje na obecnější rovinu, kdy je sportovní soutěživost považována za adekvátní metaforu bojů ve válce nebo ve veřejné politice, například při popisu parlamentního boje mezi politickými stranami. Nejde ale pouze o médii používanou jazykovou analogii, ale i o vnitřní obsahovou podobu. Brohm v tomto ohledu připomíná, že francouzské parlamentní volby skutečně působí jako vyřazovací turnaj.¹⁴⁹ Jde tedy o vnitřní podobu způsobu fungování. Jak ve sportu, tak i v politice dochází k boji o vítězství mezi různými aktéry. Ve sportu je to soutěž mezi sportovci, kteří reprezentují svůj tým, v politice jde o politický boj mezi politickými představiteli, kteří zprostředkovávají zájmy tříd a společenských skupin. A v obou případech má být hlavním cílem ukázat, kdo je nejsilnější, nebo má alespoň největší podporu.

Potom se nabízí otázka, zda sportovní soutěživost je ve skutečnosti výrazem politického boje, nebo naopak. Otázka se zdá být o to více klíčová u marxistické teorie s jejím výchozím stanoviskem, že základna politického boje mezi třídami má primární postavení a následně přechází v různé formy nadstavby, třeba právě v podobě sportu. Brohm tvrdí, že sportovní soutěže působí jako symbolické reflexe, ale reflexe dalších forem nadstavby, ať už v podobě institucionalizované konvence parlamentního boje, či dohody mezi zaměstnavateli a odbory. Zároveň ale také připouští, že je to státní aparát jako celek, který z instituce sportu čerpá svoji organizační a ideologickou podporu. Proto sportu připisuje z politické perspektivy konzervativní roli zachovatele statu quo. Brohmův přístup představuje v rámci problematiky

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 138-162.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 144

určování primariátu mezi základnou a nadstavbou dialektický přístup příznačný pro postmarxismus Louise Althussera. Ten také připouštěl poměrně značnou autonomii různým oblastem řazených do nadstavby jako politiky, filosofie, či umění. Z politického hlediska z toho pro Brohma vyplývá skutečnost, že právě konzervativní funkce sportu všem analýzám této instituce dosud unikala. A je zjevné, že Brohm prostřednictvím kritické teorie sportu tuto, dle něho objevnou a potřebnou analýzu, sám přináší.

2.5.1 Politická analýza olympijských her v Mnichově '72

Brohm nabízí příklad uplatnění metody kritické teorie sportu konkrétní analýzou událostí na olympijských hrách v Mnichově v roce 1972.¹⁵⁰ Mnichovskou olympiádu chápe jako celou sérii událostí, kterou lze interpretovat jako sekvenci potlačování. Ať již samotným výběrem místa, odkazujícím na nacistickou minulost Německa, protože zde došlo k podepsání mnichovské dohody v roce 1938, což podle něho započalo německé barbarství druhé světové války. Stejně tak považuje deklarování olympijského smíru v přímém rozporu se skutečností tehdy aktuálních vojenských konfliktů v podobě bombardování v Indočíně, represe Palestinců, či politické napětí v arabských zemích. Na základě definuje olympijské hry skrze jejich ideologickou funkci, kdy sportovní událost slouží k potlačování reálných politických konfliktů do nevědomí. Zásadní roli v tom podle něho sehrávají média, která podporují sportovní fikci míru a iluzi olympijského konsensu, což následně vede k substituci politických i společenských konfliktů z mysli lidí.

Zcela ústřední bod Brohmovy politické interpretace mnichovské olympiády představuje interpretace teroristického útoku palestinské organizace Černé září, která 5. září přepadla v olympijské vesnici izraelskou výpravu, což nakonec vedlo v důsledku osvobozovací akce na

¹⁵⁰ V rámci textu *O institucionální analýze soutěžního sportu z roku 1973*. In: BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 147-159.

letišti k smrti jedenácti Izraelců, jednoho německého policisty a pěti z osmi únosců.¹⁵¹ Brohm označuje útočící komando jako „skutečného historického analytika.“¹⁵² Navrhuje vnímat jejich jednání prizmatem analytického účinku, kterým demaskovali různé stupně politiky na těchto olympijských hrách. Na té nejobecnější rovině měli ukázat na jednostranném odsouzení barbarského činu všemi účastníky Her, že navzdory různorodým zájmům účastnických zemí v rámci vlastní zahraniční politiky nakonec všichni vykazují politicky prozápadní hegemonní postoj. V případě samotného olympijského hnutí měla zase jeho reakce prokázat, že si situaci přivlastňuje, když akci interpretuje jako útok proti samotnému olympijskému hnutí, ale také proti politickým, ekonomickým, ideologickým, symbolickým faktorům uvnitř sportu, tedy nikoli pouze jako útok na příslušníky a reprezentanty státu Izrael.¹⁵³ Další rovinu odhaluje prostřednictvím jednoznačného morálního odsouzení útoku ze strany olympijského vedení, což má potvrzovat jen další umělé konstruování mýtu o etické čistotě olympijských her, které vždy údajně stojí na straně utlačovaných a obětí. S tím souvisí i odkrytí funkce olympijských her jako producenta ideologie založené zdánlivě na ultra-pacifistických hodnotách, což ve skutečnosti dle Brohma představuje vysoce organizovaný systém reakce sloužící k již zmiňovanému potlačování a popírání existence politiky a konfliktů mezi státy a třídami. Zdánlivě humánní přístup olympijského tělesa vůči „nehumánnímu“ činu palestinského komanda v sobě totiž sám skrývá jiný druh nehumánnosti, když ve výsledku nechávají volný průchod toho nejhoršího protiarabského a protipalestinského rasismu. Tato konkrétní situace tak rozkládá olympijskou ideologii opírající se o adoraci a deklaraci ctnostných a humánních olympijských ideálů, která záměrně ignoruje reálné podmínky, z nichž tato ideologie vychází. A to konkrétní podmínky determinující společenské vztahy mezi třídami. Další popis rozporu mezi olympijskými humánními ideály a nehumánní realitou Brohm nabízí i

¹⁵¹ Výjimečnost celé události označované též jako „Mnichovský masakr“ přinesla mimo jiné i kontroverze ze strany pořádajícího MOV, které v ten den přerušilo probíhající soutěže až 12 hodin po zahájení útoku, navíc až po nátlaku veřejnosti. Následně MOV rozhodlo o pokračování a dokončení celé olympiády.

¹⁵² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 149.

¹⁵³ Tamtéž, s. 149-150.

v rámci protiolympijské výzvy.¹⁵⁴ Do kontrastu s de Coubertinovými ideály staví příklady historických exkluzí z olympijské účasti, které se týkaly černošských sportovců z výpravy Jihoafrické republiky a obecněji rasových menšin z národních týmů, například židovských sportovců před olympiádou v Berlíně 1936.¹⁵⁵

2.5.2 Brohmova metoda konkrétní analýzy

Brohm při své dekonstrukci mnichovských událostí postupuje podle specifické Marxovy metody, kterou Althusser interpretoval jako aplikaci symptomálního čtení. Jedná se o analytický postup zkoumání od konkrétního k abstraktnímu a odtud k duchovně konkrétnímu.¹⁵⁶ V prvním kroku dochází k vyabstrahování obecných rysů z empirického materiálu, kdy jsou výrazy konkrétních předmětů převáděny na obecné abstrakce. Althusser upozorňuje, že to byl způsob, kterým přistupovala ke svému objektu zkoumání i klasická ekonomie, z níž Marx vycházel. Rozdíl ovšem spočíval v tom, že Marx v rámci své teoretické činnosti vytvářel nové pojmy a nezůstával na úrovni pojmů z každodenní empirické praxe.¹⁵⁷ Odmítl tak pasivně přejímat výrazy z každodenního života, které jsou podle Althussera zatíženy ideologickým vnímáním skutečnosti.¹⁵⁸ U Marxe vyzdvihuje dvojí rovinu, jak toto omezení překračuje v dalším kroku, kdy abstraktní pojmy dialekticky vztahuje k duchovně konkrétnímu jako výsledek procesu teoretické konceptualizace. Buď v rámci teoretické transformace kategorií odhaluje bílá místa, určité dosud neviditelné aspekty, které nově vytvořený teoretický objekt zviditelňuje. Nebo diskontinuálně zcela

¹⁵⁴ *Protiolympijská výzva École Emancipée* z roku 1972. In: BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 163-168.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 168.

¹⁵⁶ KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 107.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 109.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 112.

transformuje celou teoretickou problematiku, což původní ideologický objekt zcela přetváří a je nahlížen úplně jiným způsobem.¹⁵⁹

Jak se tato metoda projevuje u Brohma? V prvním kroku také vychází z konkrétního empirického materiálu, kterým je již zmiňovaná mnichovská olympiáda. Ve svém textu používá jako výchozí konkrétní události nejen útok palestinského komanda, ale také aktivistický výstup amerických sprinterů Vincenta Matthewse a Waynea Colletta na stupních vítězů,¹⁶⁰ či případ studenta, který v rámci recese pronikl při závěrečné části maratónského běhu před vedoucí běžce a dočkal se tak od pomýleného publika ovací pro vítěze závodu.¹⁶¹ Přenáší je na rovinu abstrakce, na níž tyto formy politického aktivismu mají odkrýt skutečně vládoucí principy v rámci olympijského sportu. Teroristický akt podle něho odhalil represivní politiku her, která se odráží nejen v podobě represivních omezení v olympijské vesnici, sportovců, či kritiků, ale na vyšším stupni interpretace se vyjevila jako desublimace dlouhodobě potlačovaných konfliktů, ať již politického či společenského charakteru. Matthews s Collinsem svojí „heretickou“ intervencí zase narušily prvky ceremoniálu, jeho fetiše, tabu, posvátné hodnoty, čímž demaskovaly, nakolik slouží specifická forma vojensky rigidní ritualizace k bezchybnému fungování olympijské ideologie. Totéž platilo při poměrně vyhocené reakci na maratonskou studentskou reakci. Brohm metodicky rámcuje všechny tyto akty na abstraktní úrovni jako ruptury, které stejným

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 118.

¹⁶⁰ Oba američtí běžci obsadili první dvě místa v závodě na 400 metrů. Na stupních vítězů, kde s nimi stál bronzový závodník z Keni Julius Sang, porušili protokol definující chování během ceremoniálu. Během americké hymny oba stáli na stejném stupni určeném pouze pro vítěze, měli rozepnuté bundy, zády se otočili k vyvěšované americké vlajce a v klidu se spolu bavili s rukami v bok, přičemž Collett byl bosý a svoji obuv držel v jedné ruce. Při odchodu si Matthews omotal medaili kolem prstu, zatímco Collett zvedl nad hlavu zařatou pěst. Oba později označili své chování jako reakci na rasismus v USA. Za své jednání byli z Her okamžitě vyloučeni a dostali doživotní olympijský zákaz.

¹⁶¹ Šestnáctiletý západoněmecký student vběhl na trať závěru maratónského závodu před vedoucím závodníkem. Dlouhovlasý mladík zmátl pořadatele, protože měl na sobě oděv s velkým číslem (72). Na slavnostním doběhu na olympijském stadionu předstíral únavu a zdravil aplaudující publikum. Následně byl chycen a odveden pořadatelskou službou. Skutečný vítěz Američan Frank Shorter tak přišel o divácké ovace, protože v nastalém zmatku nebylo zřejmé, že se stal vítězem závodu on.

způsobem narušily dominantní a organizovaný pozitivní způsob myšlení, onen základ systému olympijského sportu. Negativní prvky, narušení, nedorozumění, kolapsy, incidenty, třenice, či menší konflikty představují negativitu narušující vládnoucí řád, a proto dochází k jejich deklasifikaci a minimalizaci na úroveň nahodilostí, bezvýznamností, či pouhých pochybení. Vládnoucí moc proto nemůže z principu pozitivismu jako vládnoucího principu institucionálních struktur tyto „výjimky“ akceptovat jako projev vnitřních rozporů, protože ty by se mohly stát důkazem její vlastní vnitřní inkonzistence.

Zásadní odlišnost Brohmovy interpretace konkrétních událostí na olympiádě od oficiálního pohledu olympijských činovníků, či mediálního rámcování, spočívá v tom, že Brohm překračuje empirickou praxí vymezené teoretické pole. Zatímco obecně přijímaná interpretace vnímá tyto události sice také jako ruptury, které narušují sportovní každodenní praxi, ale zůstává na úrovni ideologického empirismu, když je chápe jako něco nepatřičného, vnějšího, co není v souladu s věčnými a neměnnými olympijskými ideály. Tento přístup deklaruje snahu konzervovat konkrétní průběh olympiády jako empirický výraz jakési neměnné skutečnosti. Brohm oproti tomu zcela transformuje toto teoretické pole. Už jen tím, že zcela originálně aplikuje na tyto události marxistický teoretický aparát, čímž překračuje dosavadní způsob pojmání sportu jako jakési empirické praxe, jejímž teoretickým výrazem se stávají jen abstrakce olympijských ideálů, sportovních ctností jako fair-play a amatérismu. To umožňuje Brohmovi nalézt společného jmenovatele konkrétních politických intervencí na olympijském sportovišti, což odpovídá Marxově postupu při analýze logiky kapitalismu. V ní se snažil o vysvětlení toho, jak je možné, že konkrétní zboží různé kvality může být vyjádřeno pro všechno zboží společným ekvivalentem a být tak objektem směny prostřednictvím peněz. V případě sportu Brohm ukazuje, že naprosto odlišné a vzájemně nezávislé situace narušení průběhu olympijských her jsou společně převáděny na objekt represe moci vůči jednání, které navzdory kvalitativní diferenciaci vykazují stejný rys. Tím je akce proti vládnoucímu řádu, zavedenému systému sportovních struktur a jejich na první pohled neviditelné distribuce moci. Brohm se tak pohybuje na poli abstrakce, kde vychýlení standardizované fungování instituce sportu definuje jako entropii, kterou systém odstraňuje,

aby znovuvytvořil spolehlivost systému. S tím souvisí i zdůrazňování racionalizace, usměrňování a reorganizace.¹⁶²

Tento Brohmův poznatek má z teoretického hlediska poměrně zásadní významové konsekvence. Kritika systémovosti racionálně operovaných a konstituovaných struktur totiž opouští výchozí marx-leninistickou politickou teorii althusserovské provenience, ale z části inklinuje k post-strukturální kritice, která zpochybňuje samotnou moderní racionalitu.¹⁶³ Brohm se tak dostává do bodu teoretického konfliktu mezi strukturálním marxismem, který je pokračováním racionality osvícenství, a kritikou samotné podstaty osvícenství založené na nezpochybnitelném rozumovém demaskování pověr a mýtů. Zde se samotná kritická teorie sportu dostává k vlastnímu vnitřnímu konfliktu, který stejně jako v marxistické teorii samotné povede v osmdesátých letech ke krizi a celkovému útlumu tohoto teoretického hnutí. V kontextu metody se tak i samotná aplikace marxistického aparátu na pole sportu stává transformací této teorie samotné a diskontinuálně vytváří nové kategorie a teoretický objekt. Zde dochází k duchovní konkretizaci, i když v období sedmdesátých let na úrovni ještě částečně nereflektované, takže Brohm považoval kritickou teorii za aplikaci marxistické teorie na sport, který pouze do té doby tomu náhledu zdárně unikal. Jenže způsob, jakým toto nahlédnutí v „marxistických brýlích“ na mnichovskou olympiádu působí, zcela překračuje původní východiska.

Nejenže konkrétním incidentům odporu vpisuje jiný význam, než jaký nabyly v mediálně-veřejném prostoru, ale navíc rozvíjí analytickou situaci, kdy dochází k interpelaci

¹⁶² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 159.

¹⁶³ Jako post-strukturální teorie jsou většinou označovány různé proudy, které předkládají kritiku racionality osvícenství. Patří zde kritika frankfurtské školy, především ve smyslu Adornovy kritiky systémovosti myšlení a identického rozumu, či kritika instrumentálního rozumu Herberta Marcuseho. Z dnešního pohledu jsou za ztělesnění antisystémové poststrukturální teorie považováni Michel Foucault, Gilles Deleuze, Francois Lyotard, či Jacques Derrida. Paradoxně se i v jejich případě z politického hlediska jedná z podstatné části o levicovou perspektivu, také určitým způsobem vycházející nebo reflektující marxistickou teorii, od níž se ale právě z výše popsané kritiky racionality všichni musejí odklonit. Viz FRANK, Manfred. *Co je neostrukturálníismus?* Přel. M. Petříček. Praha: SOFIS : Pastelka, 2000.

institucionální legitimacy stávajícího řádu. Sportovní instituce nemůže ze své podstaty tolerovat tyto „analyticky“, kteří nabývají formy symptomu, uvnitř sebe, protože jejich akceptace by mohla způsobit institucionální krizi. V případě olympijské instituce by radikálně jiná logika rozložila dosavadní „normální“ způsob fungování, což by vedlo k odhalení „všech rozkolů, trhlin, rozdělení, střetů mezi třídami, státy, zájmy, motivy a ideologiemi, které leží za zdánlivě jednolitou fasádou.“¹⁶⁴ Radikálně jinou logikou, kterou by instituce musela akceptovat, představuje pluralita subjektů determinovaných mocenskými vztahy skrytých pod povrchem a ideologií veřejného blaha a konsensu.¹⁶⁵ Jenže užitím analytických kategorií Brohm transformuje i onen marxistický pojmový aparát.

K tomu je ještě třeba započítat i politický rozměr, když konkretizace tohoto poznání z teoretické analýzy mnichovské olympiády má mít podle Brohma podobu tzv. kritické praxe, nebo-li praktického kriticizmu. Ten nabývá podoby aktivismu protiolympijských výborů ve Francii, Itálii a Německu. Nejde zde pouze o Brohmovu teoretickou explanaci existence těchto aktivit, kterých byl sám nedílnou a důležitou součástí, ale o dotažení logiky jeho výkladu. Nepožaduje dílčí reformy v procesu fungování olympijské instituce, ale antisystémovou praxi, která míří proti celku této instituce, nikoli vůči jejím partikulárním chybám. Ty totiž reflektují vnitřní rozpornost celku, proto v rámci své teoretické intervence žádá ukončení existence těchto institucí. Útok na sport je totiž útokem na materiální skutečnost, v níž mají tyto rozpory svůj původ a jejímž jsou výrazem. Brohm tak nejen že dotahuje do konce marxistickou metodu, ale také zůstává poplatný materialistickému nazírání skutečnosti. Kritika sportu vede ke kritice celé společnosti. Nekritizuje do sportu se promítající jednotlivé politické tlaky a zájmy, ale politickou roli sportu jako nástroje sloužícího vládnoucímu řádu ve společnosti obecně. Konsekvence v podobě nutnosti aktivistické praxe nejsou vnějším politickým aktem zanášeným do jinak apolitického pole sportu, ale dle Brohma logickým vyústěním politického v samotné podstatě sportu. Teoretická intervence se tak snaží sama sebe definovat jako neidealistická materialistická

¹⁶⁴ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 159.

¹⁶⁵ Tamtéž.

revoluční teorie. Jejím základem je materialistická skutečnost, kterou zakládá logika kapitalismu.

Další rovinou, v níž se tato perspektiva projevuje, je i samotný Brohmův metodologický postup, v němž své abstraktní teze doplňuje konkrétními příklady, či krátkými rozbory jednotlivých sportů, u nichž tyto aspekty pozoruje. Obecnou rovinu násilí ve sportu napřed vztahuje k myšlence, že se to týká všech sportů, čímž má na mysli sportovní disciplíny. Pokračuje konkretizací těch dle jeho mínění nejreprezentativnějších, například rugby, lyžování, cyklistiky, motoristických závodů, ale i horolezeckých expedic, a konceptualizuje všechny možné rozměry násilného charakteru a projevů v tomto sportovním odvětví. Tyto náhledy dohromady vytvářejí určitou myšlenkovou brikoláž, která se v různých formách vztahuje k ústřední ose problematiky násilí. V případě lyžování kombinuje fenomenologický náhled skoku do prázdna, potopení se do absolutního a neznámého, nebo konfrontace s nicotou a se smrtí, spolu s marxistickou interpretací spojitosti technologické výbavy a zdokonalování lyžařů v návaznosti tvorbu na ekonomického zisku. Zahrnuje i medicínskou perspektivu popisem traumatologických konsekvencí a využívá i literárních prostředků formou poetizujících metafor a alegorií jako například „lyžařský tým je virtuální nemocnice“¹⁶⁶ nebo „sněhem nesená kamikadze“.¹⁶⁷ To vše nakonec dokazuje uvedením konkrétních událostí ze světa sportu a mediálně prezentovaných případů doložených citováním konkrétních novinových článků.

Zdůraznění této Brohmem používané metodologické kombinatoriky je zásadní pro pochopení konstruování kritické teorie sportu. Jednoznačnou výchozí matérií, dalo by se říci teoretickou základnou, je marxistická perspektiva, která ale sama funguje určitým prolínáním různých perspektiv od raného Marxova díla (*Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, Ke kritice Hegelovy filosofie práva*) přes produkci pozdního Marxe a Friedricha Engelse, přes dílo Antonia Gramsciho, spisy Mao Ce-Tunga až po tehdy nejsoučasnějšího a

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 16.

¹⁶⁷ Tamtéž.

nejvíce v tomto ohledu vytěžovaného Althussera. Jejich využívání se ale nese spíše v duchu určité ahistorické intuice, která nerozvíjí tyto zdroje nějakým strukturálním teoretickým rozbořem, ale analýzou sportu a jeho aspektů vytváří strukturu, kterou teoreticky vztahuje tu přímo jmenovitě, jindy zase implicitně k některé z teoretických koncepcí zmiňovaných autorů. Je to ale právě tento metodologický postup, který ve výsledku lze chápat jako aplikaci marxistické, materialistické, levicově emancipační teorie na oblast sportu, zároveň ale jako vytvoření skutečně zcela svébytné autonomní teorie. Brohmovo dílo, a to ani i to zahrnující produkci z šedesátých a sedmdesátých let, nelze redukovat pouze na mechanickou analogii marxistických pojmů na konkrétní projevy kapitalistické produkce ve sportu. Skutečně tu dochází k vytvoření nové teorie sportu, která jako svůj základní teoretický pohyb odvíjí od vztahování nové koncepce tu k existující teorii, tu ke konkrétnímu projevu se sportovní realitě.

3. Ekonomická kritika

Označení další části analýzy Brohmových teoretických konceptů jako ekonomické kritiky neznamená, že by obsahovala dílčí ekonomické rozборы související se sportem v podobě hospodaření, klubových rozpočtů, specifík tržního fungování hráčského trhu, mezd, finančního ohodnocení profesionálních sportovců, či sportovního sponzoringu. Ekonomické je zde pojímáno v mnohem širším smyslu, se kterým k této oblasti bádání přistupoval Marx.¹⁶⁸ Právě jeho koncepci historického materialismu, která vysvětluje společenské instituce jako výraz a výtvar dominantního způsobu produkce,¹⁶⁹ užívá Brohm v oblasti sportu. Pro pochopení kritické teorie sportu je totiž zcela určující východisko historického materialismu. I když tato práce rozbor Brohmovy kritické teorie sportu začíná oblastí politickou, je to právě ekonomická, v níže je možné představit způsob, jak Brohm odhaluje a vysvětluje samotnou podstatu a principy fungování instituce sportu. Materialistická analýza ontologických základů sportu přesto v některých aspektech obsahuje politické hledisko. Někdy v takové míře, že navzdory původnímu záměru demaskovat skutečnou

¹⁶⁸ Marx používal termín politická ekonomie v kritickém smyslu, čímž navazoval na terminologii Davida Ricarda a Adama Smithe, z jejichž koncepcí vycházel a dále je rozvíjel, přičemž adjektivum „politická“ se týkala ústřední problematiky společenské podstaty ekonomiky jako produktu společenských sil. Jak upozorňuje Etienne Balibar, Marx učinil v své kritice ekonomie dva zásadní objevy. Jednak odhalil nutnost peněžní formy pro zbožní cirkulaci, druhak pokles míry zisku jako klesajícího poměru nadhodnoty ke kapitálu. Obě „ekonomické“ kategorie ovšem vztahuje ke společensky nutné práci, přičemž tímto konceptem dekonstruuje představu lidské podstaty jako *homo oeconomicus*. In: BALIBAR, Etienne. *The Philosophy of Marx*. Přel. Ch. Turner. London and New York: Verso, 2017, s. 18.

¹⁶⁹ V této práci je používán Marxův termín „produkce“, a s ní související koncepty jako „produkční vztahy“, nebo „produkční síly“ na místo v češtině většinou používaného výrazu „výroba“. Marxovo pojetí *die Produktion* totiž zahrnovalo nejen vytváření v oblasti materiální ale také nemateriální, která není slučitelná s pojmem výroby. Více k tomuto tématu HAUSER, Michael. *Prolegomena k filosofii současnosti*. Praha: Filosofía, 2007, s. 37, v pozn. p. č. Ostatně právě v oblasti sportu by překládání Brohmova výrazu (z ang. překladu) „sports means of production“ jako sportovní způsoby výroby mohl evokovat spíše tovární výrobu sportovního zboží a odchýlil by se od zamýšleného významu, který zahrnuje všechny vztahy mezi aktéry dohromady vytvářející sportovní výkon.

podstatu sportu jako produkt státně-monopolistického kapitalismu a ideologický nástroj jeho (re)produkce, se zároveň stává teorií, v níž politická vůle po transformaci mocenského uspořádání nevychází primárně z tohoto poznání, ale určitým způsobem mu předchází a výrazně ho formuje. K odhalení tohoto neustále implicitně přítomného momentu je nezbytné představit způsob, jakým Brohm dekonstruuje sport právě prostřednictvím perspektivy historického materialismu.

3.1 Sport jako historický produkt společenských vztahů

3.1.1 Historická podstata sportu

Ústředním bodem, z něhož se odvíjí celá kritická teorie sportu, představuje teze, že sport je historickým produktem. Toto teoretické východisko má několik významových rovin, ke kterým se Brohm opakovaně vrací, většinou, aby dovysvětlil některé své závěry kritiky sportu. Historické genezi instituce sportu nikdy nevěnuje samostatný text, a to pravděpodobně z toho důvodu, že svoji teorii vnímá jako politickou intervenci vůči stávajícímu řádu, nikoli jako předmět bádání historické sociologie. Přesto na nejobecnější úrovni osvětluje tezi o historické podstatě sportu v rámci svých *Dvaceti tezí o sportu*¹⁷⁰ z roku 1975, v nichž organickým a tezovitým způsobem shrnuje hlavní myšlenky kritiky sportu z období let 1968 až 1975. Právě zde definuje moderní kapitalistický sport jako předmět kritiky svých teoretických koncepcí. Začátek instituce sportu klade do období, které sociologové charakterizují jako začátek modernity, kdy vznikají zcela nové společenské instituce v důsledku diskontinuální transformace tradiční společnosti do její moderní podoby. Brohm tuto diskontinuitu přímo zdůrazňuje, když sport definuje jako instituci, která je „produktem dějinného bodu zvratu.“¹⁷¹ Určení doby vzniku má zásadní význam v tom, aby sport, potažmo kritická teorie sportu, mohly sehrávat klíčovou politickou roli v revolučním boji za změnu vládnoucího řádu.

¹⁷⁰ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 175-182.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 175.

Brohm zbavuje sport jakékoli ahistorické podstaty, což v rámci teoretické zkoumání sportu představuje fundamentální vymezení se vůči odlišným pojetím, která pojímají sport filosoficky jako pojem *sui generis*, pod nímž lze rozumět různé herní a fyzické aktivity napříč různými kulturami a dějinami. Brohm ale představu ahistorického charakteru sportu, typického například pro fenomenologický přístup, kritizuje jako vytváření falešného vědomí, kdy se sport rozplývá v abstraktní bezdějinnosti. Místo toho požaduje, aby byl chápán v návaznosti na konkrétní dějinnou éru, nebo ve své době dominantní společenskou produkci.

Dalším důvodem, proč Brohm odmítá přiznat sportu jakýkoli transcendentní charakter, a proč považuje tezi o tom, že sport je „starý jako lidstvo samo“ za zavádějící,¹⁷² spočívá v záměrné negaci idealistického přístupu. Upřednostňuje materialistickou perspektivu kvůli způsobu, jakým idealismus zachází s produktem konkrétního dějinného vývoje, který převrací v cosi abstraktního, z čehož následně vyvozuje účel či podstatu této entity, a to z ní samé. Problém, který tento postup přináší, spočívá v tom, že zároveň zamezuje jakékoli představě změny, protože jako ahistorický pojem se jeví být nezávislý na historickém vývoji, což z emancipační perspektivy znamená, že ideologicky působí pro zachování statu quo. Smyslem materialistické kritiky obecně je pravý opak, který spočívá v demaskování všech zdánlivě nedějinných, věčných, či transcendentních entit jako produktů a výrazů své doby, společenských struktur a v nich vládoucích vztahů.

Interpretace ontologické podstaty sportu jako historicky vzniklé má ale i další významné teoretické konsekvence. Jednou z nich je odmítnutí představy, že existuje nějaká čistá forma sportu, jakýsi platónský „ideální sport“, který je vzorem všeho, co jako sport chápeme. Jinak by totiž všechny problémy, které jsou sportu přisuzovány jako projev určité krize, například komercializace, korupce, vytrácení se hravosti, brutalizace, profánní absence rituální posvátnosti, ale také vykořisťování, komodifikace, odcizení, či kapitalizace by mohly být považovány za důsledky vnějšího působení, nikoli projevy vnitřních rozporů ve společnosti

¹⁷² Tamtéž.

a instituce sportu jako takové. Kritická teorie sportu postupuje zcela opačně. Příčinu krize sportu nachází v jeho podstatě, která je historickým produktem vládnoucích sil a vztahů. Tento přístup vychází z již zmiňované maoistické konceptualizace vnitřních rozporů v instituci sportu, které odrážejí vnější rozpor celospolečenského konfliktu. Požadovat změny ve sportu tedy má znamenat žádat změny ve společnosti.

3.1.2 Diskontinuita antického a moderního sportu

Tento přístup se váže na specifické pojetí času. Odhalením sportu jako produktu současnosti se odkrývá i jeho minulost, v níž byl sport vždy odrazem tehdejší přítomnosti. Jeho transformace se zase jeví jako problematika změny v budoucnosti. Ahistorická představa sportu jako určitého ideálu předpokládá jinou vztahovost časového rozměru. Dominuje jí normativní požadavek, aby se sport navrátil ke své podstatě, svým kořenům. To se ale dostává do rozporu s deklarovaným ahistorickým charakterem. S tím také souvisí implicitně přítomná adorace ideálního sportu z doby antického Řecka, s níž se obecně pojí představa samotné podstaty olympijských her. Ty tehdy měly zcela jiný charakter než současné, které se pořádají od roku 1896 s přídomek moderní. Hry ve starověkém Řecku byly přímo navázány na náboženskou ritualizaci v podobě zasvěcení bohu Diovi. Podle Brohma tento sakrální a obřadný charakter, který z pohledu materialistické filosofie představuje produkt kulturních, sociálních a ekonomických vztahů, měl ideologickou funkci falešného vědomí, které lidské aktivitě přisuzovalo vyšší transcendentní sílu božského typu. Mimochodem tento typ zacházení s ahistorickou „věčnou“ formou, kdy dochází k historické a prostorové dekontextualizaci, se využívá i v rámci fašistické ideologie. Proto má dekonstrukce transcendentního a metafyzického charakteru sportu v rámci kritické teorie svůj význam nejen jako poznání pravdy, ale také jako součást politického boje v přítomnosti. Brohm vůbec zdůrazňuje diametrální odlišnost nabývající až rozměru nesouměřitelnosti mezi antickou formou sportu a jeho současnou moderní podobou. Vyjmenovává v tomto ohledu tři základní rozdíly. Za prvé, že současný sport odráží zcela odlišný společenský způsob dominantní produkce než té, z níž vzešel sport v antickém Řecku. Dále proti náboženskému charakteru starověkého sportu staví do kontrastu pozitivistický základ toho moderního. A s tím souvisí i jeho třetí argument, kdy upozorňuje, že v Antice sportovní výkonnost nebyla

nijak systematicky měřena, časově kvantifikována a nedocházelo k záznamu dosažených rekordů.¹⁷³

3.1.3 Metodologická rozpornost „ahistorických“ tezí

Brohmova interpretace sportu jako historického produktu, včetně kritiky ahistorického pojetí, v sobě nese určitou teoretickou obtíž, kterou je třeba krátce rozvést. Je možné vyslovit tezi o historické podstatě nějakého předmětu, v tomto případě sportu, aniž by si samo toto tvrzení nenárokovalo určitou nadhistorickou platnost? Ostatně celý soubor oněch dvaceti tezí o sportu, v nichž se historická podstata sportu objevuje, má charakter vyabstrahovaných zákonitostí fungování instituce sportu, které se v určitém smyslu oprošťují od aktuálních historicko-spoločenských podmínek. Určitý nadhistorický a abstraktnější význam těchto tezí navíc dosvědčuje i jejich opětovné použití Marcem Perelmanem v souboru esejů¹⁷⁴ prezentujících jednu z variant kritické teorie sportu v 21. stoletím, kterým se tato práce věnuje v závěrečné kapitole.¹⁷⁵ Opětovnou publikací textu ve zcela nezměněné podobě o 30 let později podtrhuje skutečnost, že se svojí abstraktní generalizací stávají aplikovatelnými i navzdory dynamickému vývoji ve světě sportu během tohoto časového odstupu. Což se zdá být paradoxní vzhledem k tomu, že během tohoto období sama kritická teorie sportu, kterou právě tyto teze emblematicky reprezentují, zaznamenala určité stádium interregna. Dobu přechodu, kdy původní emancipační teoretický projekt kritické teorie sportu ze šedesátých a sedmdesátých let prošel určitým útlumem v publikační i politické praxi a začal být znovu konstituován až na konci devadesátých let. Přesto jsou tyto teze znovu publikovány bez nároku na jejich reaktualizaci. Jejich zdánlivá ahistorická platnost by mohla být chápána jako výsledek faktu, že podstata společenské produkce v podobě vládnoucích kapitalistických sil a vztahů se od té doby nijak významně nezměnila. Naopak v některých případech se některé poznatky, které vycházejí z doby nástupu postindustriální ekonomiky 70. let, staly paradoxně mnohem výstižnějšími pro popis a pochopení současné situace v

¹⁷³ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 69.

¹⁷⁴ PERELMAN, Marc. *Barbaric Sport: a Global Plague*. London: Verso, 2012.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 121-128.

instituci sportu. Navíc lze říci, že základní historický rámec, jehož je moderní sport produktem, se nezměnil, ale spíše exponenciálně extrapoloval.

Otázka adekvátnosti navíc souvisí s celkovým přístupem historického materialismu, který nahlíží stav věcí jako výsledek dobově podmíněného systému produkce. V tomto ohledu vysvětlení poskytuje i Althusserovo tvrzení, že ideologie nemá historii. Základní obecná struktura ideologie má transhistorický charakter ve smyslu, že není výsledkem historických procesů, zato jednotlivé konkrétní ideologie ano. Ty jsou historicky podmíněné, ale zároveň nemají své vlastní dějiny, protože jsou „výrazem něčeho jiného než sebe samých.“¹⁷⁶ Analogicky převedeno na problematiku sportu to znamená, že na obecné úrovni sport není ničím jiným než produktem konkrétní reality v dané doby. To souvisí s obecným tvrzením historického materialismu, který podmínky dané chápe jako determinované vládnoucím způsobem produkce. Zároveň se tedy každý sport váže časoprostorově na tuto produkci, proto lze z tohoto obecného tvrzení vyvozovat konkrétní závěry k historickému charakteru jednotlivých forem odvozených z dobových podmínek. Sama Brohmova obecná koncepce o historické podmíněnosti sportu se ale v tomto duchu musí nevyhnutelně jevit jako také podmíněná svojí dobou, tehdejším stupněm intelektuální produkce a svojí pozicí v intelektuálním poli. Brohm ovšem vztahuje svoji teorii sportu k době industriálního kapitalismu, takže jeho závěry a koncepty by neměly v době, v níž je dominantní kapitalistická produkce, pozbývat platnosti. Jak se později ukáže, právě proměna intelektuálního pole ale měla výrazný vliv na samotnou teoretickou praxi Brohma a další produkce francouzské kritické teorie sportu.

3.1.4 Geneze moderního sportu

Jak již bylo zmíněno, počátky instituce sportu klade Brohm do doby, kdy nejenže v Anglii začíná průmyslová revoluce, ale spolu s ní se zde rodí dominantní kapitalistický způsob

¹⁷⁶ KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 227.

produkce.¹⁷⁷ Brohm s tímto přístupem ale nepracuje jako historik, nerekonstruuje historický model na základě podkladů prostřednictvím konkrétní datace vzniku prvních sportovních organizací, aby je potom usouvztažil k evoluci kapitalistického průmyslového podnikání.¹⁷⁸ Zůstává v tomto ohledu spíše u obecnějšího konstatování, které souvisí s hlavní myšlenkou jeho teoretického projektu a to, že sport je produktem až nástupu kapitalismu. Zároveň ale sport není redukován na představu jednorozměrné a homogenní instituce, protože v návaznosti na kapitalistické rozvrstvení společnosti je podle Brohma od svých počátků determinován třídní praxí. Jde o institucionalizaci jednání členů jednotlivých společenských tříd, což v případě volnočasové fyzické činnosti souvisí se vznikem moderní společnosti. I proto mezi historické předchůdce moderního sportu a jeho institucionalizaci jako sociální praxe, kterou si osvojují příslušníci odlišných sociálních vrstev, Brohm klade nepřekonatelnou diskontinuální rupturu. S tím souvisí jeho poznámka, že „sport znamenal různé věci pro různé společenské třídy.“¹⁷⁹ Typologii společenských tříd přejímá od Marxe, který v kapitalistické společnosti rozlišoval dvě základní společenské třídy, kapitalistickou a proletářskou. Na jedné straně stojí buržoazie, která vlastní prostředky produkce, na straně druhé se ocitá proletariát, třída pracujících, která prodává svou pracovní sílu.¹⁸⁰

Brohm tuto koncepci přejímá, aby ukázal, že již od svého vzniku má moderní sport odlišný význam pro obě společenské třídy. „Zatímco pro buržoazii představoval volnočasovou

¹⁷⁷ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 175.

¹⁷⁸ Takový historický model vysvětlující vzájemnou propojenost sportu a kapitalismu vytváří například marxistický historik Tony Collins. V knize *Sport in a Capitalist Society: A short history* tuto symbiózu předkládá jako deterministický vztah závislosti sportu na vývoji kapitalistické produkce a dokládá ji na dějinné ose od počátku v druhé polovině devatenáctého století v Anglii až do současnosti. In: COLLINS, Tony. *Sport in Capitalist Society: A short history*. London: Routledge 2013.

¹⁷⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 175.

¹⁸⁰ Marxova teorie tříd určuje vznik dvou antagonistických sil v dané společnosti v návaznosti na rozpor mezi výrobními silami a výrobními vztahy. „Výrobní síly jsou reprezentovány progresivní třídou, která má zájem na změně, zatímco výrobní vztahy nacházejí svůj sociální výraz ve třídách konzervativních, které jsou proti změně ve snaze uhájit svoji pozici.“ In: KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2010, s. 107.

záležitost a formu zábavy, proletářská zkušenost potřeby sportu znamenala fyzickou rekuperaci.”¹⁸¹ Významová diferenciacie není odrazem pouze nějakého sémantického posunu, ale je vytvářena sociální praxí zakoušených jednotlivými třídami, což souvisí s jejich vztahem k produktivní práci jako takové. Z toho vyplývá i důležitá návaznost na dělnickou emancipaci, která v tomto případě dostává podobu politického požadavku takzvaného „práva na sport“. Tím bylo myšleno zajištění redukce pracovních hodin a vznik volného času, v jehož rámci by pracující získali svobodu sportovat.¹⁸²

U této interpretace geneze sportu a její determinovanosti třídní příslušností má důraz na politický boj kardinální význam. Nejedná se o pouhé rozlišování rozdílného zakoušení sportu v rámci sociální stratifikace v anglické společnosti druhé poloviny 19. století, ale především zdůraznění vztahu sportu k práci, což následně vyvěrá v politickou praxi proti statu quo. Sport není nahlížen jako druh volnočasové zábavy, ale právě naopak volný čas je definován jako politický fenomén usouvztažněný k ekonomické produkci. Tento poznatek ale nesehrává pouze roli historické explanace, ale připravuje půdu pro kritickou teorii sportu z konce šedesátých let. Ukazuje totiž, že historicko-materialistický přístup není umělou implementací marxistické teorie na oblast sportu, ale představuje pokračování emancipačních snah utlačované třídy z doby, kdy moderní sport vůbec vznikal. Zdůraznění této kontinuity přináší dva důležité závěry. Za prvé, že politická intervence do sportu není pouhou dobově podmíněnou záležitostí levicově orientovaných kritiků z Května '68, kteří svévolně útočí na oblast sportu, protože atakovat sociální instituce se tehdy stává módní záležitostí. Naopak odkazem na historické kořeny se politická činnost jeví jako přirozená exprese vyvěrající ze vnitřních rozporů v instituci sportu jako takové, což souvisí s třídními rozpory v celé buržoazní společnosti. A za druhé, se tím manifestuje dělnická emancipace ve sportu, což má vzhledem k tomu, že Brohm a další autoři kritické teorie sportu reprezentují spíše akademický sektor, význam pro politické sjednocování studentů a dělníků. Právě otázka jejich vzájemného vztahu a snaha překročit určitou bariéru v podobě politické

¹⁸¹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 175.

¹⁸² Tamtéž.

propasti mezi s komunistickou stranou a tradičními odbory spojovanými dělníky a na druhé straně alternativní radikální levicí revoltujícího studentstva. Důraz na to, že sport byl historicky spojen s emancipační protisystémovou kritikou, se vztahuje k Brohmově kritice komunistické strany PCF kvůli její nekritičnosti vůči sportu, ale také i zapojení se SSSR do mezinárodního sportu. Obě z marxismu vycházející struktury jsou právě pro adoraci a reprodukci buržoazního sportu terčem Brohmovy kritiky. Při ní ale sám vychází z aplikace marxistické teorie, když prostřednictvím historicko-materialistické analýzy odhaluje souvislost sportu a kapitalistické produkce, ale také jakou roli v tom sehrávají emancipační levicové síly již od samého počátku. Brohm tuto třídní determinaci v dalších textech nerozvíjí a zůstává u uvedené teovitosti, která historickou genezi rovnou vztahuje k politické praxi dělnického hnutí. Nerozvíjí příliš ani kritiku, která v rámci dějin sportu řeší především problematiku amatérismu v rámci olympijských her.¹⁸³

3.1.5 Sport a imperialismus

I na mezinárodní úrovni podle Brohma pokračuje determinace sportu historickými podmínkami jeho vzniku, což dokládá na spojitosti s britskou globální expanzí. „Zrození světa sportu je paralelní konsolidací imperialismu.“¹⁸⁴ Imperialismus jako rozšiřování moci, ať již politické či ekonomické, jedné země ovládnutím jiné, vztahuje Brohm v tomto případě přímo k působení britské říše mimo své hranice. I sportovní praktiky jsou exportovány spolu s vojenskou silou a zbožní produkcí do nových kolonií. Brohm v tomto ohledu zmiňuje země jako Indie, či Jihoafrickou republiku.

¹⁸³ Existuje levicová kritika sportu, která Brohmovu tezi o znevýhodněném postavení dělnické třídy v rámci aktivního sportování potvrzuje. Boykoff ve své analýze historie olympijských her ukazuje nakolik souvisela třídní stratifikace s povolením účasti na Hrách pouze pro amatérské sportovce, což sloužilo jako nástroj aristokratického panství nad mezinárodním sportem. In: BOYKOFF, J. *Power Games: A Political History of the Olympics*, c. d., s. 19-22. Collins také považuje koncept sportovního amatérismu za produkt hodnotového systému britské vyšší a střední třídy a definuje ho jako „ideologii kontroly a vylučování v převleku za morální imperativ sportu“. In: COLLINS, Tony. *Sport in Capitalist Society: A Short History*, c. d., s. 31.

¹⁸⁴ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 175.

V textu *Teze politické sociologie sportu*¹⁸⁵ rozebírá vztah sportu a imperialismu do mnohem větších podrobností.¹⁸⁶ Už samotný původ moderního sportu chápe jako „imperialistický jev“,¹⁸⁷ protože sport se v této formě rozvíjí v posledních dvaceti letech devatenáctého století, což je v rámci marxistického diskursu pojímáno jako začátek imperialistické epochy.¹⁸⁸ V ní dochází k mohutnému rozvoji průmyslu, koncentraci výroby, kombinaci různých odvětví a nástupu nové formy kartelizace jako projevu tendence, která vede k proměně fáze konkurenčního boje v monopoly. S tím se pojí i růst moci monopolů finančního kapitálu, což celkově vede k vyvážení nikoli zboží jako v předchozí éře tzv. starého kapitalismu, ale vývozu kapitálu. V obou záležitostech měla vůdčí postavení Anglie, která jak exportem zboží, tak i kapitálu využívala svých koloniálních držav. Právě monopolizace na světové úrovni se stává působením nového stupně koncentrace kapitálu a výroby, což Lenin označuje pojmem *nadmonopol*. Zásadní je v kontextu vzniku mezinárodních sportovních organizací také Leninovo chápání roku 1876 jako přelomu, kdy v rámci vývoje západoevropského kapitalismu končí předmonopolistické stadium.¹⁸⁹ To podle Brohma konverguje právě se vznikem a zahájením mezinárodních sportovních monopolistických organizací a akcí jako první olympijské hry, cyklistický závod Tour de France, či anglická fotbalová pohárová soutěž FA Cup.¹⁹⁰ Pro Brohma je podstatné, že sport

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 45-52.

¹⁸⁶ Brohm přitom neustále implicitně osciluje kolem otázky, nakolik je tento vztah determinující a zda sport spíše pojímat spíše jako produkt imperialismu, či nakolik má imperialistický charakter.

¹⁸⁷ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 45.

¹⁸⁸ Nejznámější je v tomto ohledu koncepce imperialismu, kterou vypracoval V. I. Lenin. Lenin poskytuje podrobnou analýzu imperialismu rozvinutím Marxova historického materialismu ve svém díle *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, které napsal v roce 1916, k prvnímu publikování dochází o rok později. Dostupné zde: <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1916/061916/ch05.html>

¹⁸⁹ <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1916/061916/ch05.html>

¹⁹⁰ První ročník této fotbalové soutěže označované jako nejstarší svého druhu na světě se odehrál v roce 1872. Nelze však tento fakt, že o pár let předchází Leninově dataci rokem 1876, či Brohmově označování posledního čtvrtletí 19. století za průkazné pochybení. Celkově nezáleží na přesném historickém ukotvení v detailech času,

je přímo navázán na zájmy imperialistického kapitálu.¹⁹¹ V této perspektivě se sport jeví jako nástroj vlivu nastupující imperialistické moci i způsobu zprostředkování produkce, ale také jde o institucionální sféru v níž se prosazuje a projevuje zároveň. Paradoxně již Brohm, ani ve svých tezích, ani v dalších textech, nespojuje předchozí myšlenku třídní diferenciaci sportovních praktik s jejich globálním šířením v rámci britského kolonialismu.¹⁹²

Brohm se této třídní diferenciaci na globální úrovni nevěnuje, rozvíjí spíše význam imperialistické expanze jako takové. Vychází z poznatku, že největší mezinárodní sportovní organizace vznikají ve stejnou dobu jako jiné velké nadnárodní organizace, tedy na konci 19. století a před první světovou válkou. K tomu váže důležitou poznámku o tom, že „dnes jsou již vládcové mezinárodního sportu kompletně integrováni do mechanismů imperialismu.“¹⁹³ To představuje poměrně zásadní přemostění jeho explanace historické podstaty sportu ke kritice tehdy aktuálního sportu. Brohm používá historickou kontextualizaci nikoli z důvodu prezentace sportovních dějin, ale proto, aby ukázal jejich politicko-ekonomickou návaznost na vládnoucí řád. Problematika imperialismu potom vymaňuje kritiku sportu z omezení v hranicích národního státu, ale přenáší ji na vyšší úroveň. Tou ale není pouze tvrzení, že se sport rozšířil prostřednictvím globální expanze

ale spíše o zachycení vývojové tendence navíc i s přihlédnutím ke kontextuálním rozdílům v různých sférách společnosti, či světa, a závažnosti a intenzitě jejich rozsahu a dopadu.

¹⁹¹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s.45.

¹⁹² Collins tuto souvislost rozpracovává ve své historické analýze, když upozorňuje na rozdíl v samotné návaznosti sportovních disciplín na třídní příslušnost jejich šířitelů. V britských koloniích v Indii, a budoucím Pákistánu, Afghánistánu, Jihoafrické republice, či Austrálii a Novém Zélandu se ujímají sporty jako rugby či kriket, podle toho, v které zemi je praktikovali kolonizátoři z řad britských (vojenských) důstojníků. Proletářský sport v podobě fotbalu se zase prosadil v oblastech, v jejichž přístavech působí britští dělníci a námořníci, což vysvětluje způsob, jakým se tento sport dostává do Evropy, či Argentiny. In: COLLINS, Tony. *Sport in Capitalist Society: A Short History*, c. d., s. 60-68.

¹⁹³ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., 176.

britského impéria, nýbrž že sport, který byl takto exportován, byl ve své podstatě buržoazní, protože vznikl kapitalistickou produkcí vládnoucí v britské společnosti.

Brohm zdůrazňuje, že nejde pouze o skutečnost, že od svého počátku byly mezinárodní sportovní organizace navázány na imperialistickou tendenci kapitalismu, ale také na vznikající mezinárodní organizace imperialistického charakteru. Nejde zde ani tolik o objev časové shody související se vznikem nové formy organizací na mezinárodní úrovni, ale o vzájemný dialektický vztah těchto organizací. Sport na jedné straně sloužil těmto organizacím jako podpůrná instituce a ideologické krytí, zároveň samy tyto sportovní organizace profitovaly z imperialistických tendencí ovládat svět. To podle Brohma vedlo k provázání sportovních organizací s politickými, přičemž jako příklad uvádí vzájemnou spolupráci MOV s OSN a NATO, ale také na obecnější rovině s americkým imperialismem. A to navzdory oficiálně deklarované mírové ideologii olympijských ideálů. Naopak tento kosmopolitní pacifismus „není ve skutečnosti ničím jiným než pokryteckou ideologií imperialismu, která ‘vede do války’ stejně jako mraky vedou k bouři.“¹⁹⁴ Brohma to dovádí k závěru, že světový sport funguje na bázi imperialistického sportu. Nikoli v historických začátcích, ale v samotné jeho podstatě fungování sportu po celém světě, ať již v podobě organizování mezinárodních soutěží, budování vztahů s národními sportovními svazy, vytváření pravidel s globálním rozsahem působnosti, konstituce celoplanetárního konsensu uznávání a zaznamenávání světových rekordů, či rozvoje ideologické roviny v podobě jakéhosi univerzálního sportu.¹⁹⁵

Z významového hlediska je třeba připomenout, že imperialismem má Brohm na mysli země euroatlantického kapitalismu. V momentě, kdy charakterizuje světový sport jako ve své podstatě imperialistický, musí se z metodologického hlediska vyrovnat s otázkou sportování v tzv. východním bloku socialistických zemí v čele se SSSR. Brohm tyto státy pojímá jako státně-monopolistické byrokratického typu, přičemž když pro ně používá označení

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 46.

¹⁹⁵ Tamtéž.

socialistické, vždy tak činí jejich psaním v uvozovkách. Případně se odvolává k trockistickému označení *stalinistická byrokracie*. Brohm odmítá těmto režimům přiznat uskutečňování levicově emancipační politiky v praxi. S tím souvisí i způsob, jakým pojímá celosvětový sport. Ten podle něho na mezinárodní úrovni nabývá podoby „velmi precizního odrazu silových vztahů mezi imperialismem a byrokratickými státně-buržoazními ‘socialistickými’ zeměmi.“¹⁹⁶ Jejich vztah ale není charakterizován konflikty, nebo antagonistickým napětím, ale naopak zcela v souladu se situací v mezinárodní politice věrně odráží tzv. mírovou koexistenci dvou zneprátených politických bloků. Na sportovní rovině Brohm tento druh smíru rozdílných společenských systémů historicky vztahuje k premiérové účasti sovětské reprezentace na olympijských hrách v Helsinkách v roce 1952. Tato mírová koexistence ztělesňuje v Brohmově kritické perspektivě pokračování pokrytecké ideologie olympijského sportu, která slouží ke „skrývání reality třídního boje za tzv. bratrství mezi lidmi.“¹⁹⁷ V tom také tkví jeho předpoklad, že teoretická kritika, či politický útok proti sportu ve Francii je zároveň kritikou a útokem vůči sportu obecně, jak v jednotlivých národních státech, tak v rámci globálních sportovních událostí, především olympijských her, či mistrovství světa. Sport se v této perspektivě vykazuje charakterem jednorozměrnosti, což souvisí s tím, že se jedná o produkt historických podmínek, kterými jsou globální expanze kapitalismu a imperialismu. Sport je v rámci tohoto globálního rozměru dále vytvářen a reprodukován do specifických lokálních a národních prostorů. Jinými slovy, jednorozměrnost sportu spočívá v tom, že je šířen globálním kapitalismem, který zároveň sám šíří.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 47.

3.2 Sport jako produkt a reprodukce kapitalismu

3.2.1 Sport jako produkt určitého stupně produktivních sil

S imperialistickým původem a celoplanetární rovinou souvisí i obecnější vysvětlení podstaty sportu. Jeho historická geneze má podle Brohma mnohem hlubší souvislost s kapitalistickou produkcí než pouhou časovou a prostorovou konvergencí. „Sport je výsledek určitého stupně vývoje produkčních sil v kapitalismu.“¹⁹⁸ Z toho plynou poměrně zásadní konsekvence. Jednu z nich představuje pro materialistický přístup konkretizace v rámci sociální praxe. Jak již bylo dříve zmíněno, Brohm usouvztažňuje kapitalistickou produkci k nástupu moderní společnosti, tudíž sport jako moderní sport charakterizují podmínky umožňující jeho existenci. Sport se tak stává výsledkem hlubokých společenských změn v podobě modernizačních trendů, jakým byla redukce počtu pracovních hodin, ale také urbanizace či technologický skok v případě dopravních prostředků.¹⁹⁹ Stupeň technologického rozvoje se projevuje nejen rozvojem větších možností sportovat, ale i vnitřním vývojem sportu samotného. Technologický aparát má dalekosáhlý vliv, ať již v podobě technologií využívaných ke zlepšování výkonnosti sportujících subjektů, jejich výbavy, či mediální spektakularizaci, ale v neposlední řadě i rozvoji technologie tělesnosti. Brohm klade na technologii těla a tělesnosti velký důraz. V rámci sportu dochází ke strukturální reprodukci kapitalistických technik vepisovaných přímo do sportovních technik nakládání s vlastním tělem i s masou těl v rámci kolektivního sportu.²⁰⁰

3.2.2 Sport jako produkt státně-monopolistického kapitalismu

Brohm pojímá sport jako plně kontrolovaný centralizovaným státním aparátem. Protože stát má povahu monopolního státu, i sport nabývá podoby státně-monopolistického sportu. V

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 176.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 49.

tomto ohledu je důležité zdůraznit, že marxistické pojetí státu nemusí být nutně představou národního státu, ale týká se globální nadnárodní roviny i soukromé sféry. Platí to i v případě Brohmova nakládání s pojmem státu. Ten má spíše než povahu pouze jednodílné organizační a institucionální struktury, která je definovaná svým obyvatelstvem, územím a politickou organizací, také i charakter stavu.²⁰¹ Louis Althusser, z jehož teorie pojetí marxistické teorie Brohm vychází, ztotožňoval koncepci „státního“ především ve spojení se stavem společnosti v podobě daných produkčních vztahů a struktur, které tento vládnoucí status quo dále reprodukuje.²⁰²

Další rovinou, s níž Brohm ve svém pojetí státního sportu jako státního ve výše uvedeném smyslu pracuje, je specifické marxistické pojetí státního kapitalismu. I když v rámci levicové teorie existuje řada různých definic, v rámci marxistické tradice, která ostatně tvoří Brohmovo základní východisko, lze podle Kužela rozlišit na nejobecnější úrovni dvě základní pojetí. Jeden se používá k vyjádření kapitalistické charakteru režimů zemí východního bloku, které samy sebe deklarují jako antikapitalistické, socialistické, či komunistické. Druhý význam pojmu státního kapitalismu „označuje limitní a nejzazší fázi vývoje kapitalistické produkce.“²⁰³ Obě pojetí představují v Brohmově kritice kapitalistické podstaty sportu zcela stěžejní úlohu. Umožňují mu kriticky se vymezovat proti sportu v SSSR jako buržoaznímu a nikoli socialistickému. Nutno dodat, že Lenin této koncepci neodporuje, ale naopak pojímá charakter Ruska jako státně monopolistický kapitalismus. Chápe ho totiž jako nejrozvinutější stadium kapitalismu, které z hlediska historické nutnosti musí předcházet stádiu socialismu, o které usiluje.²⁰⁴ Brohm Leninovy teoretické koncepce obecně nezpochybňuje a výrazně z nich čerpá, přesto tuto linku o směřování sovětského

²⁰¹ Pojímání státu zároveň jako stavu souvisí s rozdílem mezi kulturně-jazykovými okruhy. Francouzský výraz *État* i anglický výraz *State* znamenají, jak „stát“ v politologickém smyslu jako organizačního útvaru, tak má i význam „stavu“.

²⁰² KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 225.

²⁰³ KUŽEL, P. *Státní kapitalismus*. In: *KONTRADIKCE*, 2018, číslo 1, s. 240.

²⁰⁴ LENIN, Vladimír Iljič. *Hrozící katastrofa a jak jí čelit*. In: *Spisy 25*. Praha: SNPL, 1956, s. 368–369.

systému k socialismu nesdílí, protože naopak ho považuje za kapitalisticky fungující, v němž stále více posiluje byrokratický charakter. Brohm totiž toto směřování vysvětluje jako důsledek stalinismu, v čemž se odráží jeho inspirace trockistickou interpretací vývoje v SSSR, která představovala ve studentském hnutí Května '68 velice rozšířený a populární postoj. V tomto duchu lze paradoxně tehdejší mládež pojímat jako ztělesnění předmětu Leninovy kritiky radikální levice v Rusku, která podle něho reprezentovala tzv. dětskou nemoc levičáctví v komunismu, chápající státně kapitalistickou orientaci jako regresivní, nikoli i Leninem prosazovaný krok vpřed ke komunismu.²⁰⁵

Z metodologického hlediska se zdá být zajímavé, že Brohm koncept státně-monopolistického státu poměrně hojně používá, ale nikde konkrétně nedefinuje jinak než aplikací v oblasti sportu. Rovina monopolistického stádia, v níž se podle něho sport nachází, se v rámci marxistické teorie pojímá jako „nejvyšší stadium monopolistického kapitalismu, v němž výroba dosáhla nového, nikdy nebývalého stupně zespolečenštění.“²⁰⁶ Takový rozvoj se projevuje nejvyšší možnou mírou rozvinutosti produkčních sil i vztahů, což vede k nebývalé míře propojení a závislosti. Tato rostoucí koncentrace se potom projevuje vznikem monopolů v daných oblastech produkce. Zároveň ale tento proces souvisí i nástupem masové produkce a konzumu, což ještě více posiluje dělbu práce jak v jednotlivých zemích, tak i na světové úrovni. Nástupem monopolního stadia kapitalismu dochází i k monopolizaci politiky, což se projevuje úzkou vazbou s ekonomickým sektorem a jeho organizováním v rámci státní formy a režie.²⁰⁷ V oblasti sportu má monopolistický charakter sportu vyplývající z jeho provázanosti se státem podle Brohma zcela zásadní politické konsekvence. Sport totiž není možné reformovat, protože kvůli jeho strukturální státně-monopolistické závislosti by jakýkoli pokus o změny byl ve výsledku vždy pouze

²⁰⁵ LENIN, Vladimír Iljič. *O „levém“ dětinství a maloměšičáctví*, in *Spisy 27*. Praha: SNPL, 1962, s. 330.

²⁰⁶ HOUŠKA, Jiří. *Kapitalisticky Vyvinuté Země a Socialismus*. In: *Sociologický Časopis/Czech Sociological Review*, č. 3/4, 1970, s. 370.

²⁰⁷ Tamtéž.

iluzorní. „Sport musí být odstraněn, stejně jako státní mašinérie.“²⁰⁸ Se státně-monopolistickým charakterem podle něho souvisí i pravidelné skandály zasahující sportovní systém. Korupce, finanční úniky, tunelování klubů, bankroty, ilegální hráčské transfery a další podobná schémata se stávají odrazem krize státně-monopolistického kapitalismu, a v něm se projevující dezintegrace prostřednictvím inflace, nezaměstnanosti a dalších problémů. Zajímavý se v tomto ohledu jeví Brohmův předpoklad, že tento druh krize povede ve sportu ke vzniku bojů a odporu ze strany některých sportovců i konzumentů jejich výkonu, a v nichž by kritická teorie sportu měla opět intervenovat.²⁰⁹

3.2.3 Sportovní způsob produkce

Brohm v návaznosti na svoji tezi o vzniku moderního sportu v rámci kapitalistického systému produkce dochází k tomu, že jedním z typů způsobu této produkce je právě sport sám. „Všechny struktury dnešního sportu jsou navázány na buržoazní kapitalistickou společnost.“²¹⁰ Tato provázanost má několikasupňový charakter. Základním východiskem sportu, který Brohm nazývá buržoazní, je jeho podstata třídní instituce. Ze sociologické perspektivy takové pojetí znamená, že ve sportu jako určité formě standardizovaného sociálního jednání se projevuje sociální stratifikace dané společnosti. Pro Brohma je základním třídním kritériem Marxovo rozdělení podle vlastnictví produkčních prostředků, proto se u něho nevyskytuje běžný přístup sociologie sportu k třídní diferenciaci. V ní se předmětem bádání stává problematika vlivu konkrétní pozice v sociálních strukturách na výběr sportovních disciplín a vykonávání sportovních aktivit. Ačkoli Brohm svoji teorii pojímá jako sociologii sportu, klade důraz na politickou rovinu. Proto se jeho popis třídní povahy instituce sportu významově týká „ortodoxního“ marxistického rozdělení na kapitalisty a proletariát. Brohm podle této optiky doslovně charakterizuje buržoazní sport jako „totálně integrovaný do rámce vztahů kapitalistické produkce a třídních vzta hů.“²¹¹ V

²⁰⁸ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 176.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 177.

²¹⁰ Tamtéž, s. 47.

²¹¹ Tamtéž.

takovém pojetí neponechává žádné místo pro autonomní, nezávislou, či dokonce emancipovatelnou existenci sportu. Ten zůstává produktem společenských vztahů, v tomto případě determinovaných kapitalistickým neustávajícím procesem produkce, kdy je jednání subjektu pořád znovuvytvářeno a zároveň reprodukováno.

Zároveň má podle Brohma sport charakter společenské nadstavby ekonomické základny. Ačkoli je zcela determinován vztahy kapitalistické produkce, v rámci nadstavby organizačně působí „v sevření buržoazního státu,“²¹² a také funguje jako ideologie, kterou zprostředkovávají masová média a tvoří základní pilíř a součást vládnoucí buržoazní ideologie. Sport tedy ideologicky reprodukuje svět práce ve smyslu, že působí jako paralela tohoto světa. Kapitalistické vztahy produkce jsou tak dále reprodukovány ve formě vztahů mezi účastníky sportovního způsobu produkce.²¹³

Termín „sportovní způsob produkce“ představuje kromě zjevné aluze na marxistický pojem „kapitalistický způsob produkce“ pro Brohma možnost, jak vyjádřit integraci sportu do kapitalistických vztahů a sil produkce. Zároveň ale i samotný sport nejenže vytváří vlastní způsob produkce, ale proniká i do vládnoucího způsobu produkce. Tento rozměr Brohm explicitně rozpracoval v textu *Sportovní způsob produkce: Východní Německo*,²¹⁴ který se od jeho ostatních textů liší tím, že byl publikován čtyři roky před květnovými událostmi. Představuje tak i co se formální stránky týče určitou předfázi kritické teorie sportu, když vykazuje řadu specifičností, jež se v pozdějších Brohmových textech nevyskytují. Brohm v tomto textu analyzuje způsob, jakým NDR etablovala sportovní aparát do společenských struktur v takové míře, že se stala nejen sportovní velmocí, ale také došlo k proniknutí sportu do všech společenských forem. Brohm v tomto ohledu výslednou situaci popisuje jako „proměnu NDR ve sportovní laboratoř, či sportovní podnik, v určitých ohledech sportovní

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž, s. 69.

²¹⁴ Tamtéž, s. 79-87.

vězení.“²¹⁵ Masivní rozvoj sportovního způsobu produkce připisuje vědecké organizaci a racionalizaci pracovní síly dělníků, což v této průmyslově orientované zemi vedlo k masivnímu, intenzivnímu a univerzálnímu praktikování sportovních činností. Ideologicky měl sport sloužit k budování „socialismu“, což podle Brohma reálně znamenalo sportem vytrénovat a zlepšit pracovní produktivitu obyvatel, v druhé řadě indoktrinovat lidi, aby sloužili socialistickému státu a straně.²¹⁶ Brohmovi tato analýza slouží k odkrytí témat, která později již v rámci projektu kritické teorie sportu dále rozvíjel. Odhaluje ve sportovním systému vládnoucí princip sportovní továrny pracující s esenciální produkční silou. Původní záměr sportujících dělníků je v důsledku na produktivitu orientovaného sportu převrací do role dělníků sportu. S tím souvisí i zjevná ideologická stránka sportovního soutěžení, která disciplinaci, kontrolu a represí předkládá jako formy vedoucí k zisku slasti a potěšení ze sportování. V neposlední řadě se Brohm analyticky dopracovává ke kritické perspektivě vůči socialistickému sportu a jeho podstatě odpovídající navzdory byrokratické formě výkonnostnímu kapitalismu.²¹⁷ Celkově sportovní způsob produkce poskytuje teoretické odhalení dvou různých podob paralely mezi světem kapitalistické produkce, tedy práce, a sportovní produkce, tedy sportu. Na jedné straně instituce sportu funguje v rámci kapitalistického systému jako jiné ekonomické sektory produkce. Takové pojetí lze pojímat jako vnější, jevově dostupné na každodenní bázi. Brohm ale zároveň nachází, a to je podstatný příspěvek kritické teorie sportu a jeho objev, vnitřní strukturální paralelu sportu a principů, které jako základ fungování kapitalismu a buržoazní společnosti objevil a analyzoval Marx. Následně budou obě roviny představeny.

3.2.4 Sportovní sektor v kapitalistickém systému

Instituce sportu zcela zapadá do mechanismu fungování kapitalistického systému. Brohm upozorňuje na zdánlivě banální skutečnost, která navazuje na jeho odhalení historické determinace sportu, zároveň představuje důležité východisko pro jeho kritiku a potřebu její

²¹⁵ Tamtéž, s. 80.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž, s. 79, 86.

existence. Pokud by sport nějakým způsobem vyčníval z běžného fungování společenských institucí, nebylo by možné ho analyzovat jako fungující ideologii sil vládnoucích ve společnosti. Tím by byl narušen výchozí bod celé Brohmovy kritiky sportu, která spočívá v odhalování kontrarevoluční role sportu během Května '68. Sport představuje nový sektor v kapitalistickém produkčním procesu, v němž je jeho místo určeno v rámci kapitalistické dělby práce.²¹⁸ Brohm popisuje několik rovin, jak funguje sport na tržní bázi. Nejemblematičtější je fungování režimu kolektivního sportu, v němž si sportovní kluby konkurují stejným způsobem jako firmy. Na sportovních trzích si kapitalisté, tedy majitelé klubů, v marxistickém smyslu vlastníci sportovních produkčních prostředků, vybírají, kupují a smluvně přivlastňují hráče. Sportovci se tak v této perspektivě jeví jako námezdní dělníci. Vztah mezi klubovým managementem zastupujícím vlastníka a sportovci nabývá podoby mzdového vztahu. Na abstraktnější rovině lze vztahy uvnitř klubu pojímat jako specifický druh třídního boje mezi těmi kdo nabízejí kapitál a těmi, kdo nabízejí svůj sportovní výkon, tedy prodávají svoji pracovní sílu. V tom tkví základ vykořisťování kapacity produkce výkonů, což ve své podstatě představuje princip, na kterém stojí samotná produkce sportovních výkonů.²¹⁹

Samotný sportovní systém je tedy integrální součástí kapitalistického způsobu produkce. Nejenže vytváří nadhodnotu dle principu akumulace kapitálu a maximalizace zisku, ale zároveň sem tento princip proniká ze celospolečenské úrovně v podobě ekonomických podniků, bank a monopolů, které přebírají finanční stránku sportovních aktivit za účelem vytvořit z nich další cenný zdroj kapitalistických zisků. To se podle Brohma projevuje i masivním nárůstem dalších a dalších soutěží, které přibývají v důsledku zrychlování cirkulace sportovního kapitálu a produkce nadhodnoty.²²⁰ Brohm ale upozorňuje také na to, že zájem bankovních a finančních skupin, trustů a monopolů využívat mezinárodní soutěže a velké sportovní akce souvisí s jejich (znovu)potvrzováním svého dominantní společenské

²¹⁸ Tamtéž, s. 76.

²¹⁹ Tamtéž, s. 176.

²²⁰ Tamtéž, s. 177.

pozice. Zároveň určitá kolosálnost těchto soutěží a sportovních událostí sama vyžaduje masivní mobilizaci kapitálu a ekonomických zdrojů. Toto vzájemné podmiňování se má charakter kruhu, který se ale vzhledem k neustálé maximalizaci kapitálu a tendenci k růstu jeví spíše jako rozpínající se spirála. To souvisí s vnitřní logikou kapitalismu založenou na permanentní akumulaci, která sport formuje do podoby aktivity vyžadující a absorbující cirkulaci peněz z oběhu kapitálu. Brohm toto zapojení finančních a ekonomických struktur vysvětluje ve vztahu ke stádiu monopolistického kapitalismu. V něm profesionální sport projevující se jako showbyznys, sázkařství či finanční spekulace potom představuje jeden z nejzářivějších aspektů tohoto procesu.²²¹

3.2.5 Sportovní průmysl

V neposlední řadě sport rozvíjí vlastní průmysl. Expanzi sportovního průmyslu vysvětluje Brohm v textu *Olympijské hry a imperialistická akumulace kapitálu* (1973)²²² jako součást širšího trendu expanze kapitálu do marginálních oblastí v podobě sektoru služeb, turismu a sportu. Důvod této expanze spatřuje v nutnosti akumulovat tehdejší nadkapitalizaci a nadprodukcii v sektoru průmyslu. Růst sportovního konzumu se následně transformoval do sportovního průmyslu.²²³ Obecně pojímá Brohm sportovní průmysl jako ziskový sektor kapitalistického zábavního průmyslu, v němž lze na sport chápat jako komoditu prodávanou na konkurenčním trhu. Sportovní průmysl, který dle logiky předchozího výkladu funguje na kapitalistické bázi, má sám několik odvětví. Právě pro popis této skutečnosti Brohm používá pojem komercializace sportu, u níž rozlišuje čtyři různé úrovně. První má podobu výrobní základny, v níž je získávána nadhodnota výrobou sportovního zboží, potřeb a výbavy. Brohm připodobňuje boj mezi průmyslovými výrobci sportovního zboží k soutěžní konkurenci mezi samotnými sportovci. Jejich cílem je vítězství v boji o dominanci na trhu. Součástí této oblasti jsou také navázané služby a propagace turismu v daných regionech. Další rovina tvoří rozvoj diváckého sportu jako základny pro prodej reklamy a propagace

²²¹ Tamtéž, s. 50.

²²² Tamtéž, s. 116-137.

²²³ Tamtéž, s. 134-135.

sportovních komodit. Brohm v této optice definuje sport z hlediska jeho fungování jako reklamní médium, kdy se ze sportovců stávají „reklamní panáci.“²²⁴ Jde tu tedy o dvojí reklamní potenciál sportu. Jednak slouží jako reklama na sportovní zboží, zároveň také propaguje zboží i z jiných sektorů kapitalistické produkce, což má ve sportu své místo v podobě zavedeného mechanismu financování skrze firemní sponzoring. Brohm také zmiňuje tendenci určitého „vysávání“ zdrojů, ať již veřejných financí, tak i dělnických z diváků platících za návštěvu stadionu. V neposlední řadě ještě připomíná existenci sázkového sportovního průmyslu, který zcela determinuje podobu sportování. Například koňské dostihy jsou sport, jehož existence je důsledkem sportovních sázek, což dodnes formuje jejich podobu a způsob fungování.²²⁵

Z této Brohmovy konceptualizace vyplývá pro vlastnictví sportovní produkce dvojí skutečnost. Sport jako oblast sama generující zisk odráží základní kapitalistický mocenský vztah, v němž vlastník prostřednictvím vykořisťování pracujících získává nadhodnotu a generuje zisk. Zároveň se ale sportovní vlastnictví stává výrazem reálných vlastnických poměrů ve společnosti, což se projevuje tzv. oligarchizací sportu. Sportovní oblast představuje v tomto ohledu nový zdroj pro kapitál v rámci jeho expanzivní logiky hledání nových trhů. Vzájemnému vztahu mezi dvojím vlastnictvím sportovní produkce, jednou jako generování zisku, jednou jako výrazu bohatství dosaženého akumulací kapitálu, připisuje Brohm dialektický charakter a vzájemné dynamické prolínání se. Zároveň ale pro něho obě varianty mnohdy splývají v nerozlišenou jednotu, což lze připsat na vrub jeho určité tezovitosti a nepřiliš podrobné rozpracovanosti problematiky sportovního vlastnictví. Ostatně v jeho teorii problematika vlastnictví sportovní produkce nehraje takovou roli už jen z toho důvodu, že se Brohm zaměřuje spíše na opačný pól kapitalistické mocenské hierarchie, na pracující, vykořisťované a odcizené sportovní dělníky. Generování zisku ve sportovním sektoru ale také podle Brohma zásadně souvisí s jeho formou masového diváckého sportu. Jako takový se stává součástí široké kapitalistické produkce zábavního

²²⁴ Tamtéž, s. 76.

²²⁵ Tamtéž, s. 177.

průmyslu, a tím i v rámci ekonomické kategorizace součástí terciárního sektoru. Samotný divácký sport se stává komoditou, která je prodávána běžným kapitalistickým způsobem. Tedy nejen sportovní výkon sportovců a sportovkyň²²⁶ je komodifikován, ale také jejich obraz i osobnost se stávají objektem prodeje a nákupu dle principu nabídky a poptávky.²²⁷

Existuje ještě jedna zásadní konsekvence fungování sportovní průmyslu, kterou je mizení hranice mezi amatérským a profesionálním sportem. Zatímco v případě komodifikace sportovců Brohm zdůrazňuje, že se jedná o elitní profesionální sportovce, u kapitalistického sportu zároveň zmiňuje, že v rámci státně-monopolistického sportu není rozlišováno působení mezi amatérským a profesionálním sportem. Naráží na v jistém smyslu neutrální a všepohlcující charakter zboží, které podléhá jedinému svému cíli v podobě svého prodeje. Mezi sportovními výrobci budujícími komerční propagaci a organizátory sportovních soutěží působí synergie, což ve výsledku penetruje všechny sporty.²²⁸ Na základě této skutečnosti považuje Brohm představu nekomerčního amatérského sportování v kapitalistické společnosti za falešné a iluzorní popírání reality. Realitou míní fakt, že bez masivních kapitálových investic by nebylo vůbec možné tyto velké sportovní akce uspořádat. Už jen proto, že povaha těchto akcí je dána výsledkem střetu zájmů měst, států, sportovních výrobců a v neposlední řadě investorů. Sportovní aparát olympiády se ve státně-monopolistickém bloku transformoval do podoby olympijského byznysu. Sportovní megaakce typu olympiády představuje ideální příležitost valorizovat průmyslový a finanční kapitál. Velikost her původně zamýšlená kvůli produkci národní prestiže se stala výrazem

²²⁶ Brohm ve svém díle striktně používá zároveň mužskou i ženskou podobu při zmínkách o profesionálních sportujících subjektech. Vědomě tak praktikuje genderově rovné zastoupení, takže praktikuje v rámci svého psaní kritiku maskulinního šovinismu ve sportu i společnosti.

²²⁷ Změnu v kapitalistické nadvládě nad jedincem, která se netýká pouze komodifikace pracovní síly, ale také samotné osobnosti, reflektuje i český levicový filosof Egon Bondy ve své pozdní práci *Globalizace*. „Fór globalizátorů je v tom, že jim už člověk neprodává pouze svoji pracovní sílu, ale svou tvář, sama sebe, celou svoji osobnost, takže nakonec mu už nezbyvá vůbec nic. Zbožím už není pracovní síla, ale on sám.“ In: BONDY, Egon. *O globalizaci*. Brno: L. Marek, 2005, s. 7.

²²⁸ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 127.

kapitalismu, který zahrnuje centralizaci, koncentraci a expanzi akumulace kapitálu, a to na jednom jediném místě. V návaznosti na technologický vývoj se tyto investice podílejí také na kapitalistické racionalizaci městského rozvoje, přičemž tato urbánní transformace je zásadní součástí poolympijských investic.²²⁹ Sport z tohoto hlediska představuje základní stavební kámen světové ekonomické strategie.²³⁰

3.2.6 Mezinárodní soutěž a globální konkurence

Výše popsaná sportovní kapitalistická produkce se projevuje specificky i na globální úrovni. Brohm upozorňuje na mezinárodní ekonomické soutěžení mezi státy, ať již imperialistického nebo byrokratického typu, o zisk pořadatelství velké světové sportovní akce. Pod záminkou regionálního rozvoje se konkurenčního boje účastní nejen světové ekonomické velmoci, ale také malé země. V obou případech spočívá základní motiv v „kapitalistickém podnikání, které chce vyždímat zisk z pořádání her.“²³¹ Brohm upozorňuje, že nejde pouze o zájem soukromých podniků, ale že samotná podstata fungování na bázi kapitalistického modelu pronikla i do struktur sportovních organizací. Naráží tím na skutečnost, že samotný způsob výběru pořadatelů velkých sportovních akcí staví na stejném principu konkurenčního boje jako při akumulaci zisku v ekonomické sféře. Mechanismus, který to konkrétně umožňuje, má podobu finančního kapitálu, který prostřednictvím reklamy a sponzoringu působí jako determinující aparát na samotné fungování soutěží a jejich pořádání. Pro „sportovně ekonomický komplex“, který představuje strukturální prolínání sportovních institucí s bankami, turistickým průmyslem, podnikatelskými korporacemi a regionálními aktivitami, je charakteristické působení v rámci státně monopolistického

²²⁹ Význam pořádání olympijských her jako možnosti provést radikální urbánní regeneraci, což představuje největší ekonomický příjem pro danou zemi, rozebírá Perelman na příkladu olympiády v Pekingu v roce 2008. Jedná se o zajímavý příspěvek francouzské kritické teorie sportu, k níž Perelman patří, v rámci procesu současného globálního kapitalismu. Více PERELMAN, Marc. *Barbaric Sport: a Global Plague*, c. d., 8-16.

²³⁰ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 132-134.

²³¹ Tamtéž, s. 116.

kapitalismu.²³² Státní ve smyslu prolnutí národního státu a soukromých tržních subjektů v jeden pořadatelský celek. Monopolistický se vztahuje k praxi velmocí, které se snaží vytvořit si a udržet globální monopol na sport. Nejedná se pouze o pořádání největších sportovních akcí ale také snahu mít v jednotlivých sportech nejlepší národní ligoovou soutěž na světě. To opět podle Brohma zesiluje konkurenční soutěž na mezinárodní úrovni, v níž se utkávají hlavní imperialistické země jak mezi sebou, tak i vůči menším globálně podřízeným, které disponují mnohem menšími možnostmi mobilizace kapitálu. Masivní mobilizaci sportovního kapitálu kvůli pořadatelství mezinárodní sportovní akce Brohm přirovnává k válečným národním koalicím, které vznikají spojením různých zájmů v jeden. Kapitalistické monopoly se tak spojují se sportovními organizacemi a mezinárodním olympijským výborem kvůli zisku pořadatelství. Na obecnější úrovni kvůli zájmům průmyslové konkurence a expanzi komodit a kapitálu dochází ke spojení průmyslu, finančního kapitálu, státu a sportovních organizací.²³³

3.2.7 Expanzivní strategie kapitálu

Organizace takové události jako například olympijských her totiž vyžaduje rozsáhlé kapitálové investice, což dle Brohma vede k regionálnímu či národnímu ekonomickému rozvoji prostřednictvím otevření nových trhů, ale také různých provizí apod. Právě v době druhé poloviny sedmdesátých let reflektuje Brohm tendence růstu a expanzivity olympijských her, což vychází z kombinace ekonomických, politických, diplomatických, ale i vojenských tlaků a zájmů o navyšování potenciálních zisků z pořadatelství.²³⁴ Olympiády svojí ostentativní nákladností představují podle Brohma sebeprezentující exhibici buržoazní nadvlády imperialistických států před zeměmi takzvaného třetího světa, a to prostřednictvím konzumního spektaklu v podobě globálního sportu. Tato nadvláda je ale podle Brohma paradoxně výsledkem imperialistického rozvoje právě na úkor zemí třetího světa prostřednictvím jejich vykořisťování. Olympijské hry, v nichž se koncentruje bohatství na

²³² Tamtéž, s. 117.

²³³ Tamtéž, s. 126.

²³⁴ Tamtéž, s. 177.

jedné straně a chudoba na druhé, se potom stávají emblematickým vrcholem „vykořisťujícího a zotročujícího kapitálu před zraky celého světa.“²³⁵ Brohm se při explanaci tohoto jevu opírá o Marxovy pojmy imperialistického drancování zdrojů a „upíra žíznícího“ po nadhodnotě, aby vyjádřil, jakým způsobem globální kapitál intervenuje v olympijském sportu. K tomu využívá i teoretický aparát Rosy Luxemburgové, když olympiádu charakterizuje jako reprezentaci násilí kapitalistické akumulace na světové úrovni. Luxemburgová totiž v rámci své definice imperialistické fáze kapitalismu za jeho typický projev určila konkurenční boj kapitalistických států o kolonie a sféry vlivu, ale také možnost investovat svůj (evropský) kapitál. Tato imperialistická expanze souvisí s nutností udržení akumulace prostřednictvím realizace nadhodnoty v nekapitalistických částech světa.²³⁶ Olympijskou akumulaci s jejím pohlcováním zdrojů potom představuje jako základní element ekonomické a kulturní kolonizace utlačovaných a vykořisťovaných mas zemí třetího světa.²³⁷ Brohm tak představuje olympijské hry v perspektivě globálních nerovností nikoli jako neutrální prostředí, ale jako jejich významnou součást a také v pozici aktivního aktéra, který se na ekonomické redistribuci aktivně spolupodílí. Expanzivní charakter her, jejich provázanost s imperialismem a fungování na principu akumulace dává Brohm do souvislosti s již popisovanou genezí moderních olympijských her, k níž dochází v době, kterou Luxemburgová označuje termínem imperialistická fáze dějin.²³⁸ Proto skutečnost, že dějiny vývoje olympijského hnutí opisují vývoj turbulentních dějin kapitalismu, není nějakou shodou náhod, nýbrž výsledkem procesu, při němž se světový sport stal obecně subjektem mezinárodního finančního kapitálu. V této optice jde potom o nevyhnutelný důsledek základního principu fungování kapitálu a jeho tendence k internacionalizaci prostřednictvím expanze komodit a kapitálů. Nejenže už od svého počátku jsou moderní olympijské hry vázány na mezinárodní kapitál, ale podle Brohma se pak olympijské hnutí jeví jako epifenomén rozvoje tohoto kapitálu, globálních peněžních toků a soustav, aby se nakonec stal oslavou jeho soutěžního charakteru. „Od samého počátku úzce

²³⁵ Tamtéž, s. 120.

²³⁶ LUXEMBURGOVÁ, Rosa. *Akumulácia kapitálu*. Bratislava: Pravda, 1979, s. 403.

²³⁷ Tamtéž, s. 120-121.

²³⁸ Tamtéž, s. 121.

odpovídá organizace, události a expanzionismus moderního mezinárodního sportu afirmaci, extenzi a triumfu mezinárodního kapitalismu.“²³⁹

Organickou propojenost a synergii globální kapitalismu a sportu Brohm shrnuje v závěru svého textu *Olympijské hry a imperialistická akumulace kapitálu*. Sport v této perspektivě definuje jako pomocnou strukturu imperialistického finančního kapitalismu, což je důsledek i důkaz jeho proniknutí do všech forem a dimenzí soutěžního sportu. Sport se tak transformoval do nového typu průmyslového sektoru, který je plně integrovaný do kapitalistické ekonomiky. To podle Brohma přináší tři zcela zásadní teoretické a politické konsekvence. Za prvé, primárním cílem pořadatelů sportovních akcí již není sport samotný, ale kapitalistický zisk. Sport sehrává pouze roli prostředku jeho dosáhnutí. Proto již nelze oddělovat „ryzí čistý sport“ od jeho kapitalistické a imperialistické materiální základny. Dále sport působí jako element mezinárodního kapitalismu a kapitalistických prvků. Proto se v něm promítají všechny politické boje a antagonismy, třídní boj, národní antagonismy, ale i mezinárodní válečné konfrontace, které odpovídají stupni úpadku imperialistického a státně monopolistického kapitalismu. Tato soudobá a kombinovaná krize imperialismu a stalinismu se nakonec stává obecnou krizí současné společnosti, takže se projevuje i ve světovém sportovním systému, olympijský sport nevyjímaje. Brohm vše uzavírá s tím, že sport ztělesňuje základní marxistickou premisu o tom, že politické je koncentrací ekonomického. A proto přisuzuje sportovní ekonomii tak významnou politickou roli.²⁴⁰ K poslednímu poznatku, který souvisí i s kladením expanze sportovního průmyslu do období šedesátých let, je třeba podotknout, že Brohm v rámci teoretické konstituce svojí explanační teorii vytváří místo pro explicitně deklarovanou potřebu kritické teorie, kterou sám vytváří. Vzájemný vztah teorie a politiky tak má u Brohma dialektický charakter, který neumožňuje zpětně dekonstruovat, co předchází druhému. Zda politika ekonomické analýze, nebo naopak.

²³⁹ Tamtéž, s. 122.

²⁴⁰ Tamtéž. 136-137.

3.3 Vnitřní kapitalistická podstata sportu

Dalším podstatným momentem Brohmovy teorie a kritické teorie sportu je vnitřní struktura instituce sportu reprodukcí fungování kapitalistické produkce. „Sport je aktivita charakteristická pro buržoazní industriální společnost, je přesným odrazem kapitalistických kategorií.“²⁴¹ Tento směr uvažování vychází přímo z Marxova pojetí ekonomických kategorií jako výrazů struktury a principů organizace kapitalistického způsobu produkce. V tomto pojetí je ale třeba klást důraz na vědomí, že se jedná o teoretické vyjádření, tedy pojmovou konceptualizaci reality. Jde o odhalení symbolické paralely, které z vědeckého hlediska umožňuje existenci určité mezery mezi kapitalistickou realitou společnosti a zároveň možnosti myslet v jejím rámci. Jinak by mohlo dojít k určité esencionalizaci a zvěčnění pojmových kategorií jako přímé skutečnosti, což by znemožňovalo obhájit smysl diverzního odstupu a následné politické aktivity cílící k totální transformaci.²⁴² Zároveň je tu stále implicitně přítomný důraz na historickou determinaci, když se celá Brohmova explance pokouší zodpovědět otázku, proč a jak instituce sportu vzniká zrovna a právě v době začátku kapitalistické průmyslové výroby v Anglii během 18. a 19. století spolu s primitivní akumulací kapitálu.²⁴³

3.3.1 Sportovní reprodukce vztahů produkce

²⁴¹ Tamtéž, s. 49.

²⁴² Tento aspekt může vést k určité apolitičnosti a rezignaci na možnost společenské změny. Tento problém se týká například konceptu moci v díle francouzského filosofa Michela Foucaulta. I když ve své genealogické i archeologické analýze vědění rozlišuje historickou proměnlivost diskursů a epistém, přesto z politické perspektivy pracuje s mocí jako ahistorickým a totalitním fenoménem, který nelze z podstaty fungování společnosti nikdy odstranit. To potom vede k závěru, že politická snaha o odstranění mocenské hierarchie, k níž se vztahují právě egalitářské emancipační projekty radikální levice, jsou z ontologické podstaty odsouzeny k selhání. Historický materialismus, který tvoří teoretickou základnu Brohmovy kritické teorie sportu, operuje jako s ústředním pojmem kapitál, který je vázaný jako dominantní vztah ve společnosti na dominantní kapitalistickou produkci. Její odstranění má vést k celkové transformaci všech vládnoucích kategorií, tedy včetně moci.

²⁴³ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 69.

Brohm ve své analýze dochází k objevení „strukturální paralely mezi kapitalistickým způsobem produkce a sportovním procesem.“²⁴⁴ Když definuje sport jako proces reprodukce společenských vztahů produkce, upozorňuje, že k tomu dochází jak materiálně, tak symbolicky. Kombinace těchto dvou způsobů spoluvytváří ideologickou paralelu mezi společenskou ekonomickou základnou a její sportovní nadstavbou. Z hlediska teoretické konceptualizace jde o poměrně zásadní poznatek. Sport nereprodukuje ekonomickou produkci pouze materiálně, a to nejen v podobě již zmíněného sportovního sektoru kapitalistického podnikání, ale ve skutečném fyzickém, smyslovém, korporálním jednání lidských aktérů, kteří právě tímto způsobem dynamicky tvoří a konstituují skutečnost sportovní praxe. Zároveň součástí je i symbolická forma, ať již jako mediální spektakl, diskursivní systém, komplex sportovních hodnot, ale i klíčové interpretační rámcování významů.

Strukturální paralela mezi kapitalismem a sportem se projevuje v identitárním procesu sportu determinovaného stupněm vývoje produkčních sil, které jsou nyní v kapitalistické fázi. To následně formuje jednotlivé části totalitního celku buržoazních vztahů produkce. Tento způsob determinace zahrnující i sport jako epifenomén vládnoucí produkce je podle Brohma tím, co uniká apologetům sportu. Ti, kteří podle něho považují sport za ryze autonomní společenský jev konstituující sám sebe nezávisle na ostatních společenských jevech, případně ve vzájemném zcela otevřeném a symetrickém vztahu, musejí skutečnost, že se jedná o produkovaný produkt popírat. S tím souvisí i popírání i jeho dějinné produkce, proto podle Brohma jde představa o „věčném“ charakteru sportu ruku v ruce s jeho adorací a tendencemi k jeho povyšování nad jiné společenské jevy, či jeho vyjmutí z celku všech společenských vztahů.

Už jen samotná vertikální hierarchická struktura sportu podle Brohma vychází z modelu sociální struktury byrokratického kapitalismu. Má jít o výsledek uplatňování systému kompetitivní selekce, jeho povyšování jako výrazu úspěchu, ale také tvůrce samotné

²⁴⁴ Tamtéž, s. 71.

možnosti dosáhnout úspěchu. K tomu náleží i adorace samotné hierarchizace a rozdělování na vítěze a poražené, což v neposlední řadě souvisí s principem sociálního vzestupu v rámci společenského žebříčku. Nejen na úrovni strukturální organizace ale také vnitřní dynamika vykazuje v případě sportu a kapitalismu podobnost, když Brohm základní hnací síly ve sportu v podobě výkonu, soutěživosti a honby za rekordy interpretuje jako pouze přenesené hnací síly kapitalismu. Výkonnost má svůj původ ve výrobní produktivitě, soutěživost v konkurenční rivalitě a rekordy v dobývání a akumulaci zisku.²⁴⁵ Zásadní v této Brohmem popsané analogii sportu s kapitalistickým uspořádáním společnosti je aspekt nerovnosti a konkurenčního boje.

3.3.2 Soutěž abstraktního výkonu

Brohm při analyzování podstaty paralely kapitalistické produkce a instituce sportu nezůstává u konstatování ohledně determinujícího vlivu mezi produkční základnou a epifenomenální nadstavbou, ale jde mnohem do větší hloubky. Při zkoumání strukturální podoby mezi obchodní soutěží a soutěžením ve sportu dochází k poznatku, že základem paralely je kompetitivnost. Tu lze pojímat jako konkurenci i jako soutěž, což má ze strukturalistického hlediska stejný význam, když se jedná o vzájemný střet a poměřování subjektů s cílem uspět na úkor všech ostatních. V buržoazní společnosti proniká základ ekonomiky v podobě obchodní války jako zobecněná hospodářská soutěž do všech oblastí. Sportu vládne princip kompetitivní soutěže stejně jako princip kompetitivní konkurence vládne v tržní ekonomice. Brohm jde ale dále a vysvětluje, na čem je tato soutěživost ve sportu ve své podstatě založena a co jí umožňuje vůbec fungovat. Sport je aktivita založená na vzájemném srovnávání individuálních výkonů, podstatné je ovšem to, co mu umožňuje tyto výkony srovnávat, tedy z jejich heterogenity vyčlenit prvek homogenity, na jehož základě je potom možné rozhodnout, kdo je lepší.

Brohm si v zodpovězení této pro celou kritickou teorii sportu krucální otázky vypomáhá Marxovým rozbořem směnné hodnoty v *Kapitálu*.²⁴⁶ Marx ve své analýze rozlišuje dvojí

²⁴⁵ Tamtéž, s. 50.

²⁴⁶ MARX, K. ENGELS, F. Spisy 1, SNPL, Praha 1956.

charakter zboží jako užité a směnné hodnoty, což převádí na dvojí charakter práce jako práci konkrétní a abstraktní. Skrze zboží tak probíhá směna abstraktní práce, která není ničím jiným než počtem odpracovaných hodin nutných k produkci. Aby mohla být vzájemně směňována, musí být kvantifikována na časovou jednotku, což následně umožňuje vzájemné srovnání. Brohm tento koncept potom přenáší na fungování instituce sportu. Abstraktní práci nahrazuje pojmem abstraktního výkonu a pracovní sílu, která je směňována za mzdu, zase kapacitou produkovat sportovní výkony. „Soutěžení ve sportu je porovnáváním počtu různých výkonů, které mají identický prvek v běžném, jak se říká, daném typu fyzického výkonu.“²⁴⁷ Sport podle Brohma vytváří speciální institucionální rámec, který umožňuje srovnávání výkonů lidských těl, fyzických aktivit stejného typu. A právě to pomáhá různě stupně rozdílnosti převést na stejnou rovinu tak, jak k tomu dochází u hodnoty zboží ztělesněné v jeho ceně.

Tím, že sport jednak poskytuje nástroje umožňující objektivně kvantifikovat rozdílné aktivity, což slouží k jejich vzájemnému porovnávání, a zároveň tato kvantifikace výkonnosti následně vede k principiální schopnosti konstantní výkonnosti, potom sama instituce sportu působí a funguje jako systém. Systém nabírá jevovou podobu soutěží, které jsou založeny na škále vzájemně porovnaných sportovních hodnot, tedy ve smyslu hodnot směnných nikoli myšlenkových. Tato základní idea porovnávací škály, které ve sportovním prostředí nabývá podoby tabulek či žebříčků, v podstatě není ničím jiným než různé stupně ze zlomků jedné obecné ekvivalentní kategorie, tedy kvantifikovaného sportovního výkonu fyzického těla. Takže to, co se jeví jako různé sportovní výkony, jako produkty sportování, nejsou ničím jiným než specifickými výsledky abstraktní „sportovní síly“, která vyžaduje vynakládání abstraktního sportovního výkonu.²⁴⁸

Brohm tak instituci sportu definuje prostřednictvím Marxova rozboru komoditního procesu kapitalistické směny, která heterogenizuje různost, ať již v podobě zboží, či pracujících, a to pomocí ekvivalence a komodifikace. “Sportovní produkční proces koncentruje všechny

²⁴⁷ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 72.

²⁴⁸ Tamtéž.

kapitalistické kategorie do specifické originální formy. Sport je politickou ekonomikou těl jako producent. A jako takový má stejný status a stejnou funkci jako ekonomické kategorie, které, jak říkal Marx, jsou pouhými teoretickými výrazy, abstrakcemi společenských vztahů produkce.”²⁴⁹

3.3.3 Produktivita

Další takovou provázanou kategorií tvoří podle Brohma produktivita, kterou definuje jako základ současného industriálního vědomí. Vychází z konceptu ústředního představitele německé kritické teorie sportu Bero Rigauera. Ten nalézá v onom vzájemném srovnávání sportovních výkonů dokonalé ztělesnění principu produktivity. Tento princip podle něho představuje dokonalé ztělesnění oné strukturální podobnosti soutěžního sportu a kompetitivnosti kapitalistických společností. Brohm vyzdvihuje Rigauerovu myšlenku o tom, že kompetitivní, tedy soutěžní sport je produktem industriální společnosti a představuje „koncentrovaný symbolický model jejich základních principů.“²⁵⁰ Brohm tento poznatek dále rozvíjí, když z kategorie produktivity, která je centrální pro kapitalistický způsob produkce, odvozuje i další sportovní kategorie. K tomu využívá i Laguillaumieho schéma prolnutí kapitalistické produkce do sportu v podobě linie: kompetitivnost - produktivita - měření - rekord. K tomu je třeba poznamenat, že se má jednat o posloupnost následnosti, která umožňuje pochopit podstatu fungování sportu a jeho vnitřního nejevového mechanismu nakonec vedoucího k běžně dostupnému fenoménu sportovních rekordů. Zároveň se zde kromě marxistické primarizace základny před nadstavbou projevuje i celková kontextualizace v rámci industriálního procesu. Sám Rigauer poznamenává, že princip produktivity se historicky rozvinul na základě kapitalistické průmyslové výroby, a to na bázi maximalizace zisku. Tento proces se potom projevil ve společenské nadstavbě v podobě doprovodných socio-kulturních hodnot a politických normativů. Brohm tento schematismus a poplatnost výkladu opírajícího se o mechanickou analogii přejímá do určité míry s tím, že koncepty výše zmíněných autorů interpretuje jako ukázkou toho, že „sport může

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 73.

být popsán jako politická ekonomie produktivity.²⁵¹ Tento rozměr ale dále rozpracovává ještě v dalších rovinách, když se věnuje i vzájemné provázanosti sportu a kapitalistického způsobu produkce v rámci času, prostoru a selekce.

3.3.4 Čas jako základ sportovní kompetitivnosti

Mechanizace času a jeho instrumentalizace má pro sport zcela ústřední úlohu.²⁵² S časem se ve sportu podle Brohma zachází jako s abstraktní kvantitou měřenou stopkami, což vytváří možnost vyjadřovat kvalitativní rozdíly na základě již přednastaveného procesu.²⁵³ Význam času pro sport ukazuje také skutečnost, že většina sportovních disciplín je přímo ve své podstatě založena na tzv. „závodě s časem“. Zde je na místě opět připomenout, že kromě ryze kompetitivního charakteru boje proti jiným sportovcům umožňuje mechanická temporalita zvěcnit vlastní sportovní výkonnost, jinými slovy soutěžit s vlastní výkonností z minulosti. Právě takový způsob zacházení s časem považuje Brohm za základní předpoklad pro racionální technologizaci těl. Paralela s ekonomickou produkcí v kapitalismu má své místo v podobě existence a fungování takzvaného trhu výkonnosti, na němž jsou srovnávány sportovní časy, což umožňuje porovnat výkony sportujících osob. Tento trh výkonnosti je základem sportovního soutěžení. Brohmův koncept výkonnostního trhu je zcela explicitní aplikací Marxovy analýzy tržní konkurence v *Bídě filosofie*. Brohm dokonce část tohoto rozboru doslovně cituje. V této pasáži Marx popisuje základ tržní konkurence v podřízení člověka stroji a extrémní dělbě práce, což ztělesňuje právě měření lidské práce mechanickým časem a převod pracovní síly na jednotky času. Čas se v tomto procesu nadřadil jedinci, jehož lidskou podstatu zrušil.²⁵⁴ Není to ale jediná pasáž v tomto díle, kterou Brohm ve svém pojetí soutěživosti od Marxe přebírá. Marx ve svém textu kritizuje Proudhona z nepochopení

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² To ostatně podtrhuje i název anglického překladu souboru Brohmových textů (BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d.) jako „Sport - vězení měřeného času“. Původní francouzská kolekce přitom nese mnohem jednodušší název „Kritiky sportu“ (*Critiques du Sport*, Paris: Christian Bourgois Éditeur, 1976).

²⁵³ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 73.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 73-74.

podstaty konkurence jako soutěživosti obchodní, nikoli průmyslové.²⁵⁵ Přesně tento způsob uvažování přebírá Brohm, když soutěživost vztahuje ke kapitalistické konkurenci, aby ukázal nakolik je princip soutěžení podmíněn „obchodovatelností“ výkonů jednotlivých sportovců. Jejich směnitelnost na trhu výkonnosti, jak již bylo vysvětleno, je umožněna jejich kvantifikací.

Problémem ale je, že tuto aplikaci Marxovy teze na svět sportu Brohm takto nikdy nepoužívá, ale pouze ji nastiňuje a nechává tak na čtenáři, aby tuto myšlenkovou operaci, nebo alespoň pochopení základní logiky platné pro výkonnostní trh ve sportu provedl, či pochopil sám. Ostatně se v tomto ohledu jedná u Brohma o typickou metodu jeho teoretické práce, kdy upřednostňuje doslovné citování různých autorů, aniž by následně vysvětlil, jak lze předloženou logiku, pojem, či princip konkrétně uplatnit v rámci porozumění sportu. Velice často vytváří spíše intuitivní předpoklad intelektuálního procesu, který jím načrtnuté spojení prostřednictvím imaginace dotvoří. Ukazuje to jednak určitou surovost vytváření kritické teorie sportu, která v určitých ohledech nepřekračuje pouhou aplikaci vybraných marxistických, případně dalších teoretických koncepcí na instituci sportu. Zároveň ale tato „nedoslovnost“ ponechává určité prázdno v podobě jistých trhlin, které musí čtenář v rámci svého porozumění aktivně domyslet a vlastními silami dokončit načrtnutý sémantický významový řetězec. V tomto ohledu Brohmova teorie se kromě obsahové stránky stává i po té formální poplatná svému hlavnímu cíli v podobě radikálně emancipační politiky. Brohmovy texty vznikající od devadesátých let dále již tuto trhlinu zacelují a prostřednictvím aplikace jeho vlastního teoretického konceptu z šedesátých a sedmdesátých let vytváří podstatně mnohem detailnější, konkrétnější a subtilnější teoretickou kritiku současného sportu.

²⁵⁵ MARX, K. Bída filosofie. Praha: Svoboda. 1950. s. 126.

3.3.5 Prostorová reifikace

Podobně jako v případě převodu konkrétního individuálního sportovního výkonu na abstraktní veličinu času, dochází podle Brohma k podobné transformaci z konkrétního na abstraktní také v případě dimenze prostoru. V rámci sportu je prostor redukován se všemi svými konkrétnostmi, partikularitami, zvláštnostmi a materiální hmatatelností na abstraktní geometrii. Jako typický příklad uvádí poznatek Andrzeje Ziemilského o syntetizaci a redukci původních travnatých hřišť na geometrické proporce.²⁵⁶ Jde o převedení na požadované a povolené rozměry, které definují jednotlivá hřiště dle daných sportovních disciplín, kterých se týkají, takže jejich konkrétní lokální umístění nemá přímý dopad na skutečnost, zda se vůbec jedná nebo ne o původní hrací plochu určenou výhradně k danému sportu. Tento druh idealizace, jak ostatně prostorovou abstrakci Brohm nazývá, přináší ve sportu proces reifikace. Uspořádání prostorového univerza se prostřednictvím přepočítání na číselnou abstrakci zvětčuje, je s ním nakládáno jako s objektivními a zaměnitelnými entitami, jako s věcmi.

Brohm považuje redukci přirozených konkrétností na geometrii za příčinu *deludizace* sportu, procesu, při němž se vytrácí hra.²⁵⁷ Namísto kreativní hravosti tak sportovní aktivity působí

²⁵⁶ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 74.

²⁵⁷ Vytrácením hravosti ve sportu se podrobně zabýval holandský kulturní teoretik Johann Huizinga, který ve sportu vidí proces neustálého vytrácení hry a hravosti. Jako příčinu udává narůst systematizace a disciplinovanosti, která u profesionálů vede k absenci spontánnosti a bezstarostnosti. Paradoxně s tím ale spojuje i vytrácení vážnosti hry v rámci profesionálního sportu. „Sport se stal záležitostí zcela světskou a nemá už žádnou organickou spojitost se strukturou společnosti, ani tehdy, když vládní moc jeho provozování předpisuje.“ In: HUIZINGA, Johan. *Homo ludens. O původu kultury ve hře*. Přel. J. Vácha. Praha: Mladá fronta, 1971, s. 179.

S Huizingovým pojetím vytrácení se hry i vážnosti kontrastuje přís tup současného rakouského psychoanalytika a teoretika kultury Roberta Pfallera, který naopak přisuzuje současnému sportu vytrácení hravosti právě v souvislosti s dominancí serióznosti. Vážnost totiž podle něho funguje na principu popírání. Jinými slovy, čím vážněji berou sportovci danou hru, tím více popírají své vlastní vědomí o tom, že se jedná pouze o hru, nikoli nic pro život zásadní. V momentě, kdy la tato hra má reálné dopady jako v rámci profesionálního sportu, dochází ke specifické psychologické situaci, kterou ve svém díle detailně rozebírá právě prostřednictvím

stejně jako proces tovární výroby.²⁵⁸ Brohm jako příklad z oblasti pronikání tovární výroby do instituce sportu uvádí „sportovní spektakl odcizených diváckých mas v industriálních kráterech stadionů.“²⁵⁹ K tomu je třeba poznamenat, že obecně Brohm i další autoři mající blízko k francouzské kritické teorii sportu neustále zdůrazňují represivní charakter sportovních areálů, olympijských vesnic, či stadionů, a také připomínají pasivní pozici diváckého publika. Zároveň se ale prostorovým uspořádáním a jeho represivní instrumentalizací nijak podrobněji nezabývají. Ústředním tématem stále zůstává politická ekonomie těl a tělesnosti sportujících subjektů, protože právě v nich Brohm nalézá základ pro „všechny monopolistické buržoazní formy fyzické aktivity.“²⁶⁰ Právě na fyzické aktivity smyslových i sociálních těl se v rámci svého materialistického východiska kritická teorie sportu soustředí, protože sport nepovažuje za hotovou, konečnou, autonomní a dalo by se říci i autochtonní entitu, ale produkt lidské činnosti. Proto nemůže být sport úspěšně nikdy reformován, zato může být ze sportovního systému osvobozen jedinec. Proto Brohm u kritiky sportu neustále klade na důraz na represi tělesnosti, potlačování erotické touhy, hry, či estetické slasti, protože nesměruje ke změně sportu jako takového, ale s mnohem ambicióznějším politickým záměrem cílí na realizaci lidských potřeb ve fyzických tělesných aktivitách, které by nebyly uvězněné v represivní formě sportu. Vzhledem k tomu, že jsou takové aktivity dosud produkovány v rámci buržoazní společnosti a kapitalistickým způsobem, nalézají jediné schůdné řešení buď ve výsledku činnosti rad pracujících, nebo definitivním nástupu „skutečného“ socialismu.²⁶¹

psychoanalytické perspektivy. Více PFALLER, Robert. *On the Pleasure Principle in Culture*. London and New York: Verso, 2014.

²⁵⁸ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 74.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž.

3.4 Sportující subjekt jako produkt vládnoucích produkčních vztahů

Poznatek o tom, že sportovec působí v roli soutěžícího dělníka, Brohm rozvíjí mnohem více do hloubky. Z metodologického hlediska je nutné poznamenat, že když se Brohm se při aplikaci marxistického pojmového aparátu zabývá přímo sportovci, týká se to výhradně elitní úrovně placených profesionálů, amatérskou úroveň v tomto případě nezahrnuje. Jak již bylo výše popsáno, profesionální sportovec je potom nahlížen jako analogie dělníka v kapitalismu, který prodává svoji pracovní sílu zaměstnavateli. Brohm definuje tuto pracovní sílu jako schopnost vytvářet spektakl přitahující divácké davy.²⁶² I sportovec i v pozici dělníka podléhá v rámci kapitalistické produkce podle Brohma stejným principům, jaké odhalil v logice kapitalismu Marx.

3.4.1 Mechanizace tělesnosti

Brohm v případě sportovního způsobu produkce neopomíjí jako důležitý aspekt transformaci tělesnosti. Sport podle Brohma mění lidské tělo v nástroj, který pomáhá integraci do komplexního systému produkčních sil. Tělo sportovce se stává objektem výkonnosti, takže sport lze nahlížet jako proces vtiskující kodifikované stereotypní „tělesné techniky“ s cílem vytvořit nepodmíněné reflexy. Sportovní činnost se potom jeví jako represivní kulturní kodifikace pohybu. Na základě vnějšího nátlaku jedinec vystavuje své tělo sadomasochistickému působení bolesti a utrpení, které je součástí maximalizace korporální výkonnostní produkce.²⁶³ Jinými slovy, rozvoj fyzického potenciálu člověka prostřednictvím sportu je podle Brohma nutné chápat v návaznosti na kontext buržoazních produkčních vztahů. Sport tyto vztahy reprodukuje na několika úrovních, vždy jako třídní instituce a v ideologické formě.

²⁶² Tamtéž, s. 176.

²⁶³ Tamtéž, s. 52.

Když Brohm definuje sport jako technologii těla či tělesnosti, v níž se reprodukuje kapitalistické represivní techniky, uvádí několik analogických kategorií. Dělbou práce s extrémní specializací, která souvisí s jednostrannou orientací fungování fyzického aparátu podle požadavků dané sportovní disciplíny. S tím související i trénink, tělesné opakování a pohybová stereotypizace, což opět vede ke korporálně dynamické automatizaci. Nedílnými prvky v tomto procesu tělesné transformace jsou prostřednictvím určité časoprostorové abstrakce parcelizace těla, měření výkonu na vzdálenost a pomocí stopek na čas. V neposlední řadě se zde projevují specifické politicko-ekonomické procesy taylorismu a stachanovství.²⁶⁴ Právě problematika robotizace a automatizace tělesnosti souvisí s perspektivou mechanizace pracovního procesu, která se stala charakteristickým projevem v průmyslové výrobě. Dochází k fyzické adaptaci těl podle principů mechanizované práce. Sport podle Brohma využívá stejné techniky jako průmyslová výroba, tedy dělby práce, stimulace automatických reflexů, formalizace a předvídatelnost všech pohybů. Sport doslova „taylorizuje“ tělo, když se řídí morálním imperativem výkonnosti a práce, což ve výsledku způsobuje zvěcnění vykořisťování pracující třídy.²⁶⁵ Sportu je vlastní mechanizace pracujících, jejich dehumanizace transformací na subjekty výkonnosti, což jejich zakoušení reality staví na roveň automatizovaným strojům. Robotizace má vést k hlavnímu cíli a tím není nic jiného než maximalizaci produktivity stejně jako při automatizaci tovární výroby. Lidský organismus se stává objektem tréninku vedoucího ke schopnosti dlouhodobé konstantní výkonnosti na základě internalizace nezbytného pravidelného tempa a rychlosti.²⁶⁶

Brohm podotýká, že zacházení s lidským organismem ve sportu jako se strojem představuje analogii ke způsobu, jakým kapitalistický systém dělá z dělníka pouhý doplněk stroje. Často se v tomto ohledu opírá o základní koncepty industriální maximalizace produktivity v

²⁶⁴ Tamtéž, s. 50.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 179.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 55.

podobě fordismu a taylorismu.²⁶⁷ A opět vzhledem k původní myšlence se i percepce výkonu sportovního subjektu prostřednictvím objektivizace těla jako mechanického organismu projevuje právě v návaznosti na technologický pokrok dané doby a stupně úrovně její produkce. Jinými slovy se porozumění sportovním výkonům i tréninkovým metodám k jeho dosažení odvíjí právě od toho, nakolik odrážejí způsob běžné pracovní produkce a technologie s ní spojené. Brohm se konceptualizací sportovní mechanizace dotýká marxistické problematiky reifikace, který se týká zvěčnění subjektu v objekt. Problematiku reifikace rozpracoval marxistický teoretik Georg Lukács, který ho oproti Marxovu zúžení na pracovní proces charakterizoval jako dynamiku zasahující všechny další společenské fenomény a projevy sociálního života. Jak již bylo uvedeno, zpředmětnění lidské činnosti vůči jejímu tvůrci souvisí s její komodifikací, tedy proměnou ve zboží.

3.4.2 Odcizení a vykořisťování

Instituce sportu ve své abstrakci, objektivizaci, technologizaci a mechanizaci tělesného organismu sportujícího subjektu dokonává proces odcizení. Jedná se pravý opak takzvaného edukačního mýtu, jak Brohm nazývá specifický diskurs pojmající sport jako ideální výchovný a vzdělávací prostředek, v němž podle základního motta „Mens sana in corpore sano“ dochází k rozvoji humanismu kombinací rozvoje tělesnosti i ducha.²⁶⁸ Brohm ve své dekonstrukci odhaluje také v této politicko-etické normativitě reálný projev inherentní negativity právě v podobě fenoménu odcizení.

²⁶⁷ Fordismus označuje rozfázování výroby automobilu na jednotlivé úkony, které byly prováděny prostřednictvím montážní linky pouze jedním člověkem. Výrobní výkon se prostřednictvím dělníků specializovaných pouze na jednotlivou produkční komponentu zvýšil natolik, že akceleroval výrobu jednoho automobilu Ford modelu T z původních dvanácti hodin na stopadesát minut. Rozfázování výroby na čtyřiaosmdesát samostatných kroků ke zvýšení produkce bylo také výsledkem najmutí experta na organizaci práce a zefektivnění pohybu Francise Taylora, jehož systém se nazývá taylorizace. In: JEFFRIES, Stuart. *Grandhotel nad propastí*. Přel. P. Fantys. Brno: Host, 2022, s. 88.

²⁶⁸ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 5.

Problematika odcizení představuje jeden z ústředních konceptů marxismu. Už jen u Marxe je analýza tohoto fenoménu stěžejní v rámci celého jeho díla. Pouze termín *odcizení* charakteristický pro jeho raná díla později získal povahu problematiky *zbožního fetišismu*. K odcizení podle něho dochází v důsledku lidské práce pro trh a nikoli svoji vlastní potřebu. Pracující tak zažívá odcizení jak od svého výrobku, tak od své práce, která se vůči němu jeví jako neosobní a redukována pouze na mzdu. Kvantifikace jeho pracovního výkonu, anonymita, zobecnění a negování jeho zvláštní individuality prostřednictvím trhu na pouhou zbožní produkci vede k zastření mezilidských vztahů, kdy se schopnosti lidí zdají být schopnostmi věcí.²⁶⁹ Později koncept odcizení Marx vztahuje k fetišistickému charakteru typického pro náboženství, povaha vytvářeného zdání moci věcí nad lidmi ale zůstává stejná. Zboží, které je produktem lidské práce, se ke svým bezprostředním výrobcům i vztahům mezi nimi staví jako autonomní entita nadaná vlastním životem a vládoucí nad odcizenými dělníky.²⁷⁰

Brohmovo pojetí sportu jako formy odcizení se soustřeďuje na situaci, kdy sportující subjekt zachází se svým tělem jako s objektem, který se vůči němu staví jako vnější předmět. Jde o důsledek intenzivní sportovní praxe poháněné snahou maximalizovat výkon, což vede k represí vůči vlastnímu tělu. Násilné překonávání vlastních limitů ale probíhá, jak Brohm zdůrazňuje, na bázi dobrovolnosti, ať již v rámci tréninku nebo soutěžního klání.²⁷¹ Toto jednání překračující princip sebezáchovy, a které označuje jako tělesný fašismus, či formu legalizované tortury, vysvětluje jako účinek sadomasochistické ideologie. Trpitelská realita výkonnostního sportování tak usvědčuje ideologickou premisu o potěšení a slasti této volnočasové aktivity ze lži ve smyslu produkce falešného vědomí, které idealisticky dezinterpretuje materialistickou pravdu. Výsledkem je obecně společenská adorace takzvaného hrdinného vyčerpání, která ve své ideologii sebeobětování připomíná ducha protestantského kapitalismu, kdy dosažení cíle vede k odkládání požitků na dobu neurčitou.

²⁶⁹ MARX, Karel. *Rukopisy Grundrisse. Ekonomické rukopisy z let 1857-1859*. Praha: Svoboda, 1971, s. 114.

²⁷⁰ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*, c. d., s. 109.

²⁷¹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 18.

Násilí na vlastním těle se v rámci sportu stává institucionální celebrizací mortifikace tělesnosti. Dobrovolnost má v tomto ohledu funkci spíše uznání nadvlády vědecké autority nad individuálním tělem, což se projevuje právě oním řízeným přináší překonávání limitů a transcendenci biologických bariér. Brohm v takovém případě píše o manufaktuře šampionů vyráběných sportovním průmyslem.

Odcizení tak má podobu odloučení vlastního sportujícího těla, ať již trénujícího nebo soutěžícího, od daného subjektu, což vede k „fantastické manipulaci lidskými roboty.“²⁷² Důležitou roli sehrává i stát se svým administrativním aparátem přenášeným do sportu v podobě hierarchie sportovních organizací, uplatňováním vojenské disciplíny, totalitním dohledem nad soukromým životem sportovce a také kultem sebeobětování se.²⁷³

Brohm problematiku sportovního odcizení nakonec vztahuje stále více k problematice ideologie, v tomto případě doslovně mluví o reprodukci a zesilování ideologie odcizené práce sportem. V ní nachází aspekty prolínající se v oblasti kapitalistické práce i buržoazního sportu jako extrémní pracovní vyčerpání, neutuchající snažení se, konkurenční boje, pěstování kultu překonávání vlastních limitů, kultu utrpení i kultu sebeobětování a sebepopírání.²⁷⁴ Odcizení má v Brohmově chápání roli kategorie, která není pouze analytickým nástrojem vysvětlujícího fungování skutečnosti, ale také má v sobě i rovinu politickou. Když Brohm definuje sport jako odcizující, potom k tomu dodává, že tento aspekt zmizí až v „univerzální komunistické společnosti.“²⁷⁵ Není možné odstranit fenomén odcizení ze sportu, protože samotný způsob sportu je založený na principu odcizení. Stejně jako práce v kapitalistické společnosti.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž, s. 111-112.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 50.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 52.

Inherentní součástí výše popsaných negativních jevů je i základní model získávání nadhodnoty ze sportujících a jejich výkonů. Tímto nástrojem je v rámci marxistického teoretického systému princip vykořisťování. Brohm zdůrazňuje, že sportovní výkony jsou založeny na stejném principu „ždímání“ nadhodnoty z pracovní síly. V rozboru funkcí sportovní ideologie dokonce přímo klade extrémní důraz na skutečnost, že sport trénuje pracující třídu na vykořisťování v kapitalistické společnosti, ale také v rámci byrokratického státně-kapitalistického „ždímání“ nadhodnoty z lidské práce.²⁷⁶

3.5 Problematika sportu jako práce

Tělesnou mechanizací, přizpůsobováním se rytmu tovární produkce, vykořisťováním a odcizením sport podle Brohma ve skutečnosti reprodukuje svět práce.²⁷⁷ Otázkou ovšem je, nakolik Brohmová konceptualizace skutečně tuto analogii potvrzuje. Při dokládání této teze si výrazně pomáhá teoretickými zdroji z německého intelektuálního prostředí. Blízkou podobnost mezi výrobní tovární linkou a procesem sportovního tréninku nalézá v krátké poznámce u Jürgena Habermase.²⁷⁸ Zmiňuje i dalšího teoretika takzvané frankfurtské školy Adorna. Cituje jeho tezi o tom, že sport slouží lidstvu k tomu, aby si od strojů převzalo zpět některé své funkce, které mu odebraly. Což ve výsledku vede k paradoxní situaci, kdy nakonec těmto strojům sami lidé podléhají.²⁷⁹ Brohm tuto tezi nijak dál sám nerozvádí, pouze s ní podtrhuje vlastní myšlenkovou linii.²⁸⁰

²⁷⁶ Tamtéž, s. 55.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 55-56.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 55.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 56.

²⁸⁰ Morgan v tomto ohledu připomíná kritiku francouzského projektu kritické teorie sportu, která se nevěnuje žádnému empirickému zkoumání. Více MORGAN, William J.: *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 31.

Stejně tak využívá i mnohem propracovanější a ucelenější pohled na sport jako práci svého německého protějšku Bero Rigauera. Představitel takzvané německé kritické teorie předkládá ve svém díle *Sport a práce* (1969) ²⁸¹ tuto podobnost jako svoji výchozí perspektivu. Brohm z něho cituje část, v níž jako důkaz vzájemné analogie práce a sportu uvádí výčet pro obě instituce stejných ústředních znaků. Vyzdvihuje praktiky v podobě přidělování jednotlivých úkolů, standardizované způsoby jejich řešení, existenci pevných pracovišť, či podléhání jedinému záměru, který spočívá v pokračujícím sbírání úspěchů. ²⁸² Brohm se k tomu vztahuje vsazením této myšlenkové trajektorie do rámce instituce sportu, kdy za jeho nejobecnější zákon fungování považuje „mechanické techniky zahrnující automatický výkon devastující tréninkové rutiny a systematické vštěpování snahy a odolnosti vůči bolesti.“²⁸³

I Morgan považuje ve své práci o levicových teoriích sportu za nejpodstatnější bod kritické teorie sportu její analýzu vztahu mezi sportem a prací. Nejenže podle něho radikálně materialistický přístup nahlíží sport a práci jako společensky determinované formy vzniklé v určitém historickém kontextu, ale především sledujeme vztah sportu a zbožní formy kapitalistické produkce. Proto se podle něho všechny otázky ohledně profesionálního sportu jako placené práce nutně v kritické teorii sportu vztahují ke komodifikaci pracovní síly a její produkce v rámci kapitalismu. Z toho potom vyplývá stěžejní problém v podobě otázky, do jaké míře tento vládnoucí způsob produkce zasahuje instituci sportu. ²⁸⁴ Morgan analogii sportu a práce charakterizoval jako identitní a typickou pro přístup jak francouzské, tak i německé kritické teorie sportu. Problém takového pojetí ale spatřuje v nemožnosti separovat sport od materiální základny ekonomických vztahů. ²⁸⁵ Pokud by ale sport byl práce jako každá jiná, rozpadla by se následně celková diferenciaci práce od všech dalších lidských

²⁸¹ RIGAUER, Bero. *Sport und Arbeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 1969.

²⁸² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 56.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ MORGAN, William J. *Leftist Theories of Sport*, c. d., s. 22.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 24.

činností, které jsou pojímány jako nepracovní. Ať už se jedná o sport, náboženství, nebo umění.²⁸⁶ To by ale muselo nevyhnutelně vést k opuštění marxistické koncepce vztahu základny a nadstavby, kdy práce „práce jako materiální výrobní síla představuje determinantu, z níž plynou výrobní vztahy a společenská nadstavba. Pokud by byl sport ztotožněn v takovém teoretickém rámci s prací, potom bychom se potýkali se zmizením nadstavby, nebo ještě s absurdnější tautologií, že práce determinuje práci.“²⁸⁷ Brohm odpověď na tento problém nenabízí. Nepomáhá si ani Althusserovým konceptem *předeterminace*, který do jisté míry umožňuje zachování výchozího momentu základny a nadstavby, zároveň přisuzuje formám nadstavby nejen určitou autonomii, ale především i možnost vlivu.²⁸⁸ Sportovní práce by se tak v takovém pojetí mohla jevit zároveň jako práce, ale práce ve specifické oblasti, která není ve své podstatě založena na materiální výrobní síle, ale funguje na analogickém principu.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 32.

²⁸⁷ ONDRÁČEK, Vojtěch. *Úvod do kritické teorie sportu*. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 2.

²⁸⁸ Althusserův pojem předeterminace (*surdétermination*) znamená, že různé složky nadstavby mají určitou relativní autonomii a možnost působit na další společenský vývoj. Jinými slovy, nejsou redukovatelné pouze na čistý fenomén. Vytváří se tak představa reality jako mnohvrstevnatého celku, v němž se vzájemně ovlivňují jednotlivé vrstvy, každá je předeterminována těmi ostatními a není na jinou další redukovatelná. In: KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, s. 142-143.

4. Kritika ideologie²⁸⁹

4.1 Sport jako ideologie

Problémem, který je třeba před Brohmovou ideologickou kritikou osvětlit, spočívá v mnohoznačnosti samotného pojmu ideologie. Terry Eagleton představil ve své knize o ideologii velké množství rozličných definic, z nichž řadu lze u Brohma nalézt. Lze sem zařadit soubor idejí charakteristických pro specifickou sociální třídu, formu myšlení, která je motivována společenskými zájmy, ideje pomáhající legitimizovat dominantní politickou moc, daný stav diskurzu a moci, systematicky zkreslovanou komunikaci, falešné ideje pomáhající legitimizovat vládnoucí politickou moc, identitní myšlení, nebo proces, v němž je společenská realita pojmána jako realita přírodní a také to, co vybízí subjekt k zaujetí určité pozice.²⁹⁰

Vzhledem k marxistickému východisku Brohmovy teorie má svůj význam připomenout i způsob, jakým s pojmem ideologie zacházel Marx. Ve spise *Německá ideologie* z roku 1845 se spolu s Friedrichem Engelsem vymezují ve své kritice ideologie proti přístupu, který nahlíží svět jako ovládaný idejemi. Naopak vůči idealistické perspektivě charakteristické pro tehdejší německou spekulativní filosofii staví opačné východisko, které ideje považuje za

²⁸⁹ Na rozdíl od předchozích dvou kritik (politické a ekonomické) byl zvolen trochu odlišný název. Kdyby se tato kritika jmenovala ideologická, mohla by vsugerovat představu kritiky z určité ideologické perspektivy, což ostatně byla historicky součástí ideologického boje emancipačních a levicových organizací, které prosazovali svoji ideologii (komunismu a pracující třídy) proti vládnoucí ideologii (buržoazie a kapitalismu). Ale vzhledem k tomu, že Brohm ideologii přisuzuje pouze vládnoucí třídě, nikoli vlastní politické pozici, byl v tomto případě zvolen oproti předchozím kapitolám lehce pozměněný, leč výstižnější název.

²⁹⁰ EAGLETON, Terry. *Ideology: An introduction*. London and Brooklyn: Verso, 2007, s. 1-2.

produkt lidské činnosti.²⁹¹ Toto vymezení ideologie jako mystifikující interpretace pomíjející svoji podmíněnost materiální skutečností Brohm aplikuje především při kritice představy ahistorické, nebo autonomní podstaty sportu, a také při odhalování takzvaného falešného vědomí. Marx ovšem nabízí i další aspekt ideologie, kdy není pouze iluzivním zobrazením skutečnosti, ale představuje i její převrácený výraz. Jak ukazuje na příkladu náboženství, i když se jedná o ideologickou formu vědomí, jeho samotná existence odráží něco skutečného. Toto ideologické převrácení má svoji funkci v kompenzaci nedostatků společnosti. Jedná se o důsledek nemožnosti překonat společenské rozpory prakticky, takže dochází k určité snaze překonat je alespoň na úrovni vědomí. Tedy rozpornou materiální skutečnost sjednotit v celek alespoň na úrovni idejí. Ideologie v tomto smyslu slouží k zastření existence reálných rozporů tím, že činí méně viditelné a vnímatelné, čímž přispívá k reprodukci a stabilitě dané společnosti a její třídní struktury.²⁹² U Brohma lze nalézt v rámci instituce sportu odhalení obou ideologických funkcí, jak iluzivní, tak aluzivní.

Z Marxovy ideologické kritiky vyplývá ještě jedna podstatná skutečnost pro celou kritickou teorii sportu. Pokud je ideologie podmíněna společenskými vztahy, nelze ji potom odstranit pouze na úrovni odhalení jejich vnitřních logických rozporů. V případě Brohmovy kritiky ideologické funkce olympijských her, kterou předkládá například v textu *Olympijské opium* (1972), by to znamenalo, že pokud doloží, že pacifistické hodnoty olympijského smíru ve skutečnosti mezinárodní mír nevytvářejí, ale naopak zastírají skutečné válečné konflikty, k nimž dochází i během olympiády i kvůli ní samé, znamenalo by to konec této ideologické šalby. Brohm ale reflektuje i onu aluzivní funkci, tedy že sport uspokojuje určitou potřebu po svojí iluze tvořící existenci. Na základě tohoto přístupu definuje sport jako „nové opium lidstva“²⁹³ ve zřejmé aluzi na Marxovu interpretaci náboženství působícího jako opium

²⁹¹ MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. Německá ideologie. In: MARX, Karel, ENGELS, Bedřich, *Spisy*, sv. 3. Praha: SNLP, 1958, s. 28.

²⁹² KUŽEL, Petr. Ideologie. In: *KONTRADIKCE*, číslo 1, 2017, s. 117.

²⁹³ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 7.

lidstva, které uspokojuje právě určitou potřebu jako útěcha utlačované dělnické třídy.²⁹⁴ Z toho pro Brohma vyplývá, že i když teoretická kritika může odhalit podmínky vznikání ideologických představ, neodstraní tím jejich jevovou formu. Společensky produkováné nutné zdání je vždy produktem ekonomické struktury.²⁹⁵ Pouze změna materiální základny může změnit jevové zdání v podobě ideologie, která manifestuje onu společenskou podstatu. Brohm osciluje ve snaze o politickou aktivizaci v boji proti vládnoucí ideologii mezi potřebou teoretické dekonstrukce sportovní ideologie a podmíněností změn možných pouze revoluční transformací společenské produkce. Obě pozice ale spojuje ústřední Brohmovo východisko v problematice ideologie sportu, kdy mu nejde o demaskování toho, co je ve sportu ideologické, ale o porozumění sportu jako ideologii.

4.1.1 Sport jako nástroj hegemonie

Brohm na té nejvíce obecné úrovni definuje sportovní systém jako „ozbrojený nástroj donucení.“²⁹⁶ Odkazuje se přímo na teoretický koncept Antonia Gramsciho, který má vystihnout ústřední funkci instituce sportu jako „ochrany vládnoucí třídy buržoazie.“²⁹⁷ Sport kvůli tomu nabývá podoby „nástroje buržoazní hegemonie“. Použitý Gramsciho termín hegemonie označuje schopnost vládnoucích tříd udržovat moc v ekonomické, politické i kulturní rovině, čehož dosahuje pouze prostřednictvím síly, ale také společenského konsensu. Ten je získáván prostřednictvím kulturní a institucionální dominance skrze hodnoty, normy, přesvědčení, mýty a tradice. Právě tradice spolu s institucemi a procesuální homogenizací sociálních formací tvoří tři základní pilíře moci dominantní třídy.²⁹⁸

²⁹⁴ MARX, Karel. *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*. In: *K filozofickým otázkám*, Praha: Svoboda, 1979, str. 44.

²⁹⁵ KUŽEL, Petr. *Ideologie*. In: *KONTRADIKCE*, číslo 1, 2017, s. 118-119.

²⁹⁶ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 54.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ GRAMSCI, A. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers, 1983.

Z toho vyplývá potvrzení skutečnosti, o kterou se Brohm v celé své teorii opírá. Tím je jednorozměrná Gramsciovská hegemonická teorie ideologie sportu. Brohm nepracuje s koncepcí boje různých ideologií, které by si instituce sportu nárokovaly, přetvářely, či dokonce vytvářely své vlastní. Sport má pro něho podobu buržoazního sportu, který v návaznosti na imperialistickou expanzi v dobách britského kolonialismu a primitivní akumulace kapitálu dostal celosvětový rozměr a byl potvrzen na globální úrovni vstupem SSSR na olympijské hry. Buržoazní sport tak nabývá unifikované a standardizované podoby, pozitivistického systému s jasně definovanou strukturou fungování a vymezením rolí sociálních aktérů. V takto chápané hegemonizaci dává smysl mluvit o sportu v radikální perspektivě jako o ideologii, ideologickém nástroji, či ideologickém aparátu, které se podílejí na budování sociálního konsensu. Brohm nepřipouští představu vnitřního boje o dominantní ideologii v rámci sportu. Pokud dojde k určitému vymezení vůči současnému sportu a nějaké formě jeho ideologického působení, například v podobě protestujících sportovců na olympijských hrách, neinterpretuje to jako konflikt různých ideologií, ale odhalení současné ideologie sportu. Jedná se o narušení, odhalení, ale nikoli o snahu submisivní ideologie zvrátit svoji pozici v rámci hierarchie moci a na místo dominantní ideologie dosadit svoji vlastní. Proto nepovažuje kulturní teorii sportu za jiný druh ideologie, ale spíše v gramsciovském smyslu za kontra-hegemonickou praxi.

4.1.2 Ideologický státní aparát

Sport se podle Brohma jako součást společenské nadstavby podílí na udržování vládnoucí hegemonie buržoazní třídy nad celkem společnosti. Stejně jako další organizace zprostředkované státem v podobě společenských institucí jako politické strany, církev, či školy.²⁹⁹ Aby mohl vysvětlit sport jako nástroj udržování a šíření společenské hegemonie, využívá koncepci ideologických státních aparátů Louise Althussera.³⁰⁰ Althusser svým přístupem k ideologii značně rekonceptualizoval pojem ideologie a výrazně překročil i Marxovo pojetí, které podle něho chápalo ideologii stále jen jako problematiku idejí.

²⁹⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 55.

³⁰⁰ Tamtéž.

Althusser ale ideologii připisuje materiální existenci, která se materializuje v tzv. ideologických státních aparátech. Ideologické státní aparáty slouží k reprodukci stávajícího vládnoucího řádu určovaného kapitalistickými produkčními vztahy.³⁰¹ Brohm sám definuje státní ideologické aparáty jako reprodukci společenských vztahů produkce na širokém základě a také jako šířená vládnoucí ideologie. Jejich účel tak podle něho spočívá v hájení kapitalistického řádu a buržoazní vlády.³⁰² Althusser ještě kromě ideologických aparátů připisoval schopnost vynutit si reprodukci pracovní síly i represivním státním aparátům, k nimž řadil především policii, armádu, či vězení. Důležité je poznamenat, že každý aparát ve skutečnosti plní obě funkce nátlaku, represivní i ideologickou.³⁰³

V Brohmově kritice sportovní ideologie hraje právě výraznou roli odhalení jak ideologické, tak i represivní funkce sportu. Brohm tak Althusserovu teorii dále rozvíjí. V textu *Proč je 'Ecole Emancipée' proti soutěžnímu sportu* (1974)³⁰⁴ definuje ideologický státní aparát jako samotný základ institucionálního charakteru sportu, který slouží jako „narázník“ pro státní represivní aparát a nabývá významu v rámci státně monopolistického kapitalismu. Sport se tak stává státně monopolistickým sportem. To ale podle Brohma vede k nemožnosti změnit sport prostřednictvím reform, pokud tomu nebude předcházet reformování státu.³⁰⁵ Materiální podobu sportovních institucí Brohm konceptuálně zahrnuje pod pojem sportovní administrace. Do ní řadí v podstatě všechny institucionálně organizační struktury v podobě klubů, svazů, federací, organizací od těch regionálních přes národní až po jejich mezinárodní rozměr. Právě globální úroveň hraje pro Brohma v této koncepci zásadní roli, protože právě zde se konstituuje „světová vláda nad sportem“, a to v těsné návaznosti na imperialistické organizace mezinárodního a nadnárodního typu. Materializace v podobě těchto

³⁰¹ KUŽEL, Petr. *Ideologie*. In: *KONTRADIKCE*, číslo 1, 2017, s. 123.

³⁰² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 70.

³⁰³ KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*, c. d., s. 224.

³⁰⁴ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 65-78.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 70.

institucionálních praktik napomáhá k tomu, aby v institucích sportu mohly být reprodukovány všechny principy buržoazní společnosti v koncentrované formě.³⁰⁶

V Althusserově koncepci má ústřední význam také pojem „subjektu“. Mechanismus fungování ideologie je založen na tzv. ideologické výzvě, interpelaci vůči individu, které je vyzváno k podřízení se ideologii, což z něho činí subjekt. Společenský subjekt, který je subjektem určité ideologie, jedná dobrovolně a podřizuje se bez pocitu nátlaku a přinucení.³⁰⁷ Přijetím ideologické výzvy potom subjekt rozpoznává sám sebe jako subjekt, dochází k sebeidentifikaci s ideologií a své chování interpretuje jako výraz vlastní vůle. Zároveň ideologický rámec, v němž se pohybuje, mu dává smysl a význam nejen pro vlastní jednání a identitu, ale i všech ostatních. Ideologie mu ale zároveň neumožňuje rozpoznat mechanismus této identifikace jako procesu ideologického konstituování.³⁰⁸ Sport pojímal přímo Althusser jako právě takto působí ideologický státní aparát. I když ho ve svém textu *Ideologie a ideologické státní aparáty* nejmenuje přímo ve svém výčtu jako jeden z osmi základních ideologických aparátů,³⁰⁹ explicitně ho následně řadí pod kulturní aparát jako součást zábavního průmyslu.³¹⁰ Také na jeho příkladu vysvětluje materiální aspekt ideologie, která tvoří, jak již bylo zmíněno, podstatnou součást jeho teorie. Sportu v tomto ohledu přisuzuje formu materiálního projevu fyzické činnosti.³¹¹

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Althusserem používaný termín „subjekt“ (*sujet*) ve francouzštině znamená subjekt, ale také může znamenat i „poddaný“.

³⁰⁸ KUŽEL, Petr. *Ideologie*. In: *KONTRADIKCE*, číslo 1, 2017, s. 123-124.

³⁰⁹ Do výčtu, který Althusser sám nazývá jako provizorní řadí aparáty (1) vzdělávací, (2) rodinný, (3) náboženský, (4) politický, (5) asociativní, (6) informační a novinářský, (7) vydavatelský a distribuční, (8) kulturní. In: ALTHUSSER, Louis. *On the Reproduction of Capitalism*. London: Verso, 2014, s. 75.

³¹⁰ Tamtéž, s. 76.

³¹¹ Tamtéž, s. 77.

Brohm i v textu s příznačným názvem *Olympijské opium* (1972)³¹² definuje působení sportu jako ideologického státního aparátu v úzké souvislosti s faktem, že se stal státně-monopolistickým sportem. Jinými slovy, sportovní struktury jsou úzce napojeny na státní aparát. Pro buržoazii podle Brohma potom sport v takové formě funguje jako nástroj masové kontroly, depolitizace, intelektuálního otupování mas a militarizace mládeže. Je to právě ideologická praxe, která vytváří představu sportu jako neútočné, neutrální a konformistické volnočasové aktivity. Sport v tomto ohledu sehrává ideální a účinný prostředek pro masovou internalizaci buržoazní ideologie právě tím, nakolik se jedná o standardizovanou formu chování v automatizované a nereflektované verzi falešného vědomí.³¹³ V textu *Sport, ideologický státní aparát* (1974)³¹⁴ Brohm rozebírá mnohem podrobněji přímo způsob, jakým sport jako nástroj ideologie funguje. Ideologie sportu pomáhá zakrývat skutečnou strukturu produkčních vztahů ve společnosti, která má charakter třídního boje. Instituce sportu maskuje třídní vztahy tím, že v rámci sportu převrací vztahy mezi jedinci na vztahy mezi věcmi. V popředí sportovního jednání tak figuruje například skóre utkání, rekordy, stroje, či sportovci vnímání na jako obchodovatelné zboží. Zároveň na sociální rovině vytváří ideologie představu, že sportující subjekty jsou si formálně rovny, což umožňuje následně jejich výkony porovnávat a seřazovat od nejlepších po nejhorší. Výsledek tohoto procesu se ztělesňuje v podobě toho nejlépe hodnoceného jako sportovního hrdiny. Ten je potom vnímán jako tzv. „self-made man“, tedy jedinec, který si svoje úspěchy vydobyl a byl tak zaslouženě odměněn za svojí píli, tvrdou práci a sebeobětování. Sportovní ideologie tak staví na představě uplatňování principu zásluhovosti, kdy dosažená velikost výkonu odráží pouze a jen individuální snahu, stává se materializací jeho osobní vůle. Meritokratická ideologie tu nejenže zakládá sportování jako takové, ale spolu s tím posiluje i víru v možnost vzestupu na společenském žebříčku. Nejde už pouze o porozumění úspěchům elitních sportovců, ale jejich prostřednictvím se vytváří obecný dojem, že sport odráží fungování celé společnosti na principu individuální zásluhovosti.³¹⁵

³¹² BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 102-115.

³¹³ Tamtéž, s. 114.

³¹⁴ Tamtéž, s. 53-64.

³¹⁵ Tamtéž, s. 55.

4.1.3 Státní ideologie

Stát, jak již bylo výše uvedeno, představuje klíčový prvek v procesu ideologické produkce (a reprodukce). Brohm explicitně vychází z Gramsciho, když definuje sport jako „hegemonický ozbrojený donucovací prostředek“ ve smyslu, že poskytuje krytí, které ideologicky drží stát pohromadě.³¹⁶ To znamená, že nejde jen o potřebu buržoazního sportu fungovat v rámci struktury státu, ale zároveň i opačný vztah, kdy stát potřebuje k vlastní existenci sport. To je poměrně radikální předpoklad. K tomu je třeba připomenout, že Brohm při své analýze květnových událostí poznamenává, že všechny sektory buržoazní společnosti jsou úzce spjaté se strukturami státu. V návaznosti na Marxovu myšlenku z *Německé ideologie* ale dodává, že ve skutečnosti jsou doplněním státu, protože všechny sociální instituce vznikají s pomocí státu a jeho prostřednictvím dostávají svoji politickou formu.³¹⁷

Stát zároveň naplňuje funkci dohledu v podobě zdánlivě nestranného arbitra v rámci třídní kolaborace účastníků „neutrálního“ sportovního dialogu. Důraz na apolitičnost je spojen s představou imaginární rovnosti anihilující jakékoli třídní rozdíly, v tomto případě Brohm naráží na „dvě strany průmyslové výroby“, tedy kapitalisty a proletariát.³¹⁸ Skutečné působení, které má Brohm na mysli a snaží se ho svojí koncepcí exponovat, tak má blízko k takzvanému sebenaplňujícímu se proroctví. Situace definovaná jako reálná se stává reálnou ve svých důsledcích, v tomto případě subjekty ze dvou antagonistických společenských tříd důvěrou v politickou neutralitu sportu společně sportují i fandí, což se ve výsledku jeví jako třídní spolupráce popírající existenci třídních rozdílů. Důsledek jednání se zdá být potvrzením původní premisy, jenže ve skutečnosti se jedná o formování této ideje v konkrétní skutečnosti. V tom ostatně tkví jádro Brohmovy politické kritiky sportu, kdy se jeho praktikováním vytváří nerevoluční jednání, které ale neznamená, že nemá ve společenské realitě svoje místo a potenciál. Její upozadění tedy neznamená, že sport je ve své podstatě apolitický, ale že pod pláštěm politické neutrality stojí za reprodukcí statu quo

³¹⁶ Tamtéž, s. 78.

³¹⁷ Tamtéž, s. 36.

³¹⁸ Tamtéž, s. 179.

na straně vládnoucí třídy proti její subverzivní opozici. Stát přitom podle Brohma používá sport při své represivní politice.³¹⁹

Brohm sice ztotožňuje stát s represivní mocí a s institucí sportu, přesněji státní represivní aparát se sportovním ideologickým aparátem, nutno ale podotknout, že se zároveň vyhýbá určité teoretické schematizaci stavící do opozice represivní stát a občanskou společnost. Toto velice abstraktní pojetí je typické pro liberální myslitele, kteří na jednu stranu staví stát jako nástroj represe a násilí, na stranu druhou občanskou společnost jako pole svobody a neformálního jednání. V případě Brohmovy kritiky by se potom mohlo zdát, že problém instituce sportu a negativních jevů s ní spojených spočívá pouze v jeho státní, případně státně-monopolistické formě. Pokud by byl vymaněn z moci a struktur státu, pokud by přešel do rukou svobodných občanů, kteří by s ním mohli svobodně nakládat, potom by se sport osvobodil, což by se mohlo zdát být pro Brohma naplněním emancipačních cílů. Jenže Brohm prostřednictvím svých teoretických zdrojů promýšlí vztah státu a občanské společnosti jinak. Gramsciho teorie, na niž i přímo odkazuje, totiž představuje mnohem komplexnější pojetí. Dialektický vztah mezi dominantním produkčním systémem a politicko-institucionální mocí se vztahuje k širšímu pojetí státu, který zahrnuje jak politickou formu organizace, tak i ekonomickou produkci a občanskou společnost. Právě pod termínem hegemonie se občanská společnost podílí sama na vytváření struktur a funkcí organizující společenský konsensus. V Brohmově perspektivě ideologie se sport sám podílí na fungování aparátu hegemonie, jakési sféry komplexní nadstruktury, podílí se nátlaku prostřednictvím institucionální reprodukce buržoazních hodnot a diskursivních forem.

³¹⁹ Tamtéž, s. 39.

4.2 Ideologické funkce sportu

Brohm ideologické funkce sportu pojímá ve své práci v podstatě dvojitým způsobem. Buď je vyjadřuje partikulárně v rámci konkrétní analýzy nějaké ideologického fungování sportovního systému, nebo je přehledně eviduje a vyjmenovává. Problém ovšem spočívá v tom, že tento výčet často zůstává omezený na perspektivu daného textu, v němž se objevuje a není nikdy zcela úplný ve smyslu, že by jednotlivě zmiňované a analyzované ideologické působení vždy spadalo do nějaké kategorie tohoto seznamu, ale naopak ho buď rozšiřuje o novou kategorii, nebo se případně prolíná s více kategoriemi, anebo je zcela přesahuje. Proto je následný přehled ideologických funkcí sportu určitým pokusem o výčet všech u Brohma se objevujících ideologických funkcí průřezově v jeho textech, takže se striktně nedrží bodových seznamů objevujících se například v textech *Proč je Ecole Emancipée proti soutěžnímu sportu*³²⁰, nebo ve *Dvaceti tezí*³²¹, ale jejich obsah zahrnuje. Proto nelze následný seznam nalézt u Brohma v explicitní podobě, ale jedná se o zpřehledňující kategorizaci vyabstrahovanou z jeho textů v daném období.

4.2.1 Reprodukce vládnoucího řádu

Zcela ústřední ideologickou funkcí sportu není pro Brohma a kritickou teorii nic jiného než reprodukce struktur produkce a vztahů buržoazní společnosti. „Ideologie sportu, ostatně jako všechny ideologie, se podílí na širší reprodukci společenských vztahů produkce.“³²² Podle Brohma má vztah sportu a vládnoucí ideologie specifický charakter. Sportu připisuje schopnost být koncentrovanou formou všech ideologických předsudků a představ, a to jak v buržoazní, tak i v byrokratické společnosti. Disponuje tak určitou ideologickou omnipotencí globálního a všeprostupujícího účinku. Brohm do této koncentrace překračující rozdílnosti sociálních systému zařazuje kult šampiona a systém hvězd, kult společenského postupu a

³²⁰ Tamtéž, s. 65-78, ideologické funkce na s. 78.

³²¹ Tamtéž, s. 175-182, ideologické funkce na s. 178-182.

³²² Tamtéž, s. 55.

hierarchie, mýtus výkonnostní transcendence vlastních limitů, budování osobnosti, sexuální represi včetně propagace životního stylu, bratrskou sounáležitost všech lidských bytostí a v neposlední řadě šovinismus a nacionalismus.³²³

Sport tak sehrává roli určitého pozitivistického systému, který ospravedlňuje stávající vládnoucí řád a integruje společenské subjekty. Cílem je předcházet negaci aktuálního politického stavu, proto podle Brohma sport nesehrává v rámci společnosti kritickou roli opozice. Optimistické ospravedlňování existujícího vnitřně souvisí s představou nikdy nekončícího a lineárního pokroku. Systém, v němž lidé žijí a jehož je sport zdánlivě přirozenou součástí, se potom jeví jako nedokonalý pouze v důsledku skutečnosti, že je stále možné se zlepšovat a zdokonalovat. Stávající stav se tak stává pouze dočasně nedokonalou situací, která má být překonána.³²⁴ Implicitně je zde přítomno obecně sdílené stanovisko, že stávající systém je niterně dobrý, i když navenek vykazuje jisté nedostatky, a s tím související předpoklad, že zlepšování je založeno na zvyšování snahy o dokonalost. V tomto bodě se zcela prolíná sport a kapitalistická produktivita založená na neustálé maximalizaci výkonu. Brohm toto spojení odhaluje a vysvětluje v případě ideologického fungování jako základní východisko související se samotnou podstatou modernity jako nekončícího dějinného lineárního pokroku, otevřeného horizontu očekávání budoucnosti překonáváním minulosti. Paradoxně ovšem tento předpoklad sdílí i emancipační hnutí, které kritická teorie specifickým způsobem ztělesňuje, i když s jedním podstatným rozdílem. Kvůli nové budoucnosti kritizuje stav přítomnosti, který míní překonat. Brohmem zdůrazňovaný ideologický základ dočasného vládnoucího systému ovšem tkví v tom, že systém sebe překonat nemíní, pouze žádá zvyšování produktivity, tedy vnitřních sil v podobě lidské práce. Nikoli její negaci a osvobození v budoucnosti. Proto Brohm odmítá přiznat tehdejším zemím východního bloku, takzvaně socialistickým státům, příslušnost ke stejnému proudu radikálně levicové emancipace, již byl on sám i projekt kritické teorie součástí. Naopak kritiku adorace pokroku explicitně vztahuje jak na západní kapitalistické státy, tak i na ty z

³²³ Tamtéž, s. 51-52.

³²⁴ Tamtéž, s. 178.

východního bloku, které označuje jako byrokratické. U obou bloků nachází stejné cílení sportu na masy se záměrem, aby ve výsledku „velebily stávající společensko-politický systém jako celek. Sport potom funguje jako ospravedlňování radostí z ‘amerického způsobu života’ nebo ‘socialistického systému’.“³²⁵

4.2.2 Stabilizující faktor existujícího systému

Otázku, jak sport působí a ideologicky funguje ve prospěch vládnoucího statu quo, Brohm zodpovídá následovně. Zásadní roli sehrává ideologické usměrňování mládeže. V tom spočívá jedna z hlavních politických funkcí sportu, který ve formě státem zřízených a řízených organizací kontroluje smýšlení a fyzické činnosti mládeže. Cílem je kanalizovat jejich potenciální revoluční energii do standardizovaného a vládnoucí síly neohrožujícího jednání.³²⁶

Systém sportu také interpeluje divácké masy k identifikaci s vítězným šampionem. Vítězové a šampioni představují pozitivní hrdiny, kteří uspěli v rámci systému díky své snaze a pracovitosti. Individuální úspěch je tak vykládán prostřednictvím meritokratického principu zásluhovosti, což ve výsledku ospravedlňuje a také posiluje existující společenskou hierarchii. Brohm upozorňuje, že sport vytváří paralelní hierarchii společenského postupu na stejném předpokladu jako perspektiva individuální spásy, tedy jako výsledku přísné pracovní etiky. Tuto iluzi možnosti společenského postupu zasívá sport tím, že veškeré společenské konflikty a třídní boj se metaforicky odehrávají v individuálních či kolektivních muskulárních kláních.³²⁷

Dalším důležitým nástrojem ideologického fungování je pro Brohma i racionalizace obecných mýtů o buržoazní společnosti. Sport představuje hravou reprezentaci ekonomické

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Tamtéž, s. 49.

³²⁷ Tamtéž, s. 178.

soutěživosti, u níž podtrhuje její zdánlivě metafyzický charakter jako vždy existující součásti lidské společnosti. I sportovní hierarchie klasifikující fyzické výkony pomáhá zvětšovat hierarchickou strukturu kapitalistických produkčních vztahů. Sport také maskuje společenské nerovnosti, které reálně dál reprodukuje tím, že jeden z jeho základních soutěžních prvků tvoří princip rovnosti mezi soutěžícími, kdy každý má na startu stejné podmínky.³²⁸

4.2.3 Depolitizace konkurenčního boje

Z perspektivy mocenské distribuce má sport depolitizující efekt v tom smyslu, že operuje v každé společenské formaci na bázi opia lidstva. K tomu patří důraz na selekci jako „přirozeného“ společenského výběru, v němž uspějí jen ti nejsilnější. To se odráží v nastolené hierarchii, která se opět jeví jako „přirozený“ důsledek zákona práva silnějšího. Sport vytváří ideologickou oporu tomuto principu vytváření, zároveň ho ale šíří materiální aplikací tohoto principu v rámci vlastní instituce. S tím se pojí i politické celospolečenské konsekvence v podobě vyžadování a naturalizace poslušnosti a poslužnosti.³²⁹

Sport dál slouží jako ideologická krystalizace permanentní soutěživosti prezentované jako „příprava na životní boje“.³³⁰ Ideologie tak nemá pouze funkci maskovat existující skutečnost, ale naopak ji přímo externalizuje. Falešné vědomí je tak transponováno na tuto skutečnost samotnou, když každodenní aktivity neustálé konkurenčního boje všech proti všem podle tržních principů prezentuje jako nevyhnutelné, nutné a přirozené. V důsledku toho i neměnné a věčné. Vládnoucí produkční systém a z něho odvozené společenské vztahy tak iluzivně působí jako výsledek logické nutnosti, nikoli jako politický moment v dějinách. Když jednotlivé společenské instituce jako například sportovní aktivity ho pomáhají reprodukovat a šířit, získávají tím samy patinu ahistorické a vždy existující skutečnosti.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž, 78.

³³⁰ Tamtéž.

4.2.4 Buržoazní ideologie

Odpovědí na latentně přítomnou otázku, jak sport reprodukuje stávající řád, Brohm poskytuje jasnou odpověď v podobě sportovního šíření ústředních témat vládnoucí buržoazní ideologie. Buržoazní instituce jako celek totiž čerpají výhody z mentální mlhy mas, kterou vytváří sportovní orgie superlidských výkonů, rekordů a vykořisťování. To vše má sloužit ke koncentraci a propagaci ideologie vládnoucí třídy. Do buržoazní ideologie Brohm řadí mýtus superhrdiny, individualismus, agresí, mužnost, šovinismus, kult siláka, mýtus nekonečného pokroku, ospravedlnění konkurenční soutěživosti, průmyslovou výkonnost, sadomasochismus, společenský vzestup, dosažení úspěchu a efektivitu.³³¹

4.2.5 Stabilizace mezinárodního statu quo

Sport se podle Brohma stal také praktickou aplikací ideologie „mírové koexistence mezi státy s rozdílnými společenskými systémy.“³³² Tento mezinárodní status quo těží z integrace sportovních organizací mezi další imperialistické instituce, jak Brohm nazývá OSN, WHO, mezinárodní odborové svazy a další světové organizace. Konkrétně tento koncept rozvádí na příkladu fungování olympijských her. Má to být právě olympijská ideologie příměří, bratrské sounáležitosti a především míru, která představuje aplikaci myšlenky mírové koexistence v rámci sportu. Ne náhodou se sport myšlený ve světovém měřítku jeví jako olympijský sport. Konkrétní realizací mírového charakteru se stává upozadění politických bojů mezi utlačovanými třídami a národy na dobu konání olympiády, kdy se zraky všech upírají na „bohy na stadionu“.³³³ Brohm ale zároveň odhaluje, jak se tato obecně sdílená mírová situace soustavně dostává do rozporu s realitou mezinárodních konfliktů. Na několika příkladech z historie olympijských her dokládá, jak její účastníci, nebo pořadatelé během konání her zároveň byli sami aktéry vojenských konfliktů, nebo militantní represe

³³¹ Tamtéž, s. 173.

³³² Tamtéž, s. 179.

³³³ Tamtéž.

vůči vlastnímu obyvatelstvu.³³⁴ „Toto je realita za takzvaným olympijským mírem, sebezvanou oázou bratrství, které není ničím jiným než třídní kolaborací mezi utlačovateli a utlačovanými.“³³⁵

4.2.6 Edukační funkce a disciplinace mládeže

Dekonstrukce edukačního mýtu představuje jednu z ústředních charakteristik kritické teorie sportu. Z ideologické perspektivy totiž sport slouží k represivní socializaci, což je jednou z jeho hlavních funkcí i jako nástroje státní autority. Brohm se proto zaměřuje na působení sportu na školách, které podle něho nabývá represivní a odcizené formy vzdělávání. Základním záměrem má být reglementace mladých, jejich politická pacifikace a integrace do vládnoucího společenského buržoazního řádu. To se projevuje v několika Brohmem reflektovaných rovinách. Z hlediska kapitalistické práce slouží školní a univerzitní sport jako masová základna pro nábor sportovců pro tu nejvyšší elitní úroveň, zároveň masově trénuje všechny ostatní děti na jejich budoucnost jako vykořisťovaných mzdových otroků na pracovním trhu.³³⁶ Ze sociokulturního hlediska sport v dětech rozvíjí společensky standardizovanou představu těla. Zásadním způsobem deformuje vztah dospívajících k vlastnímu tělu a korporální identifikaci s vládnoucími normami. S tím souvisí i sexuální represe, která deerotizuje tělo a kultivuje sadomasochismus, což odpovídá společenské

³³⁴ Brohm v textu *Dvacet tezí* zmiňuje tři konkrétní příklady. Vůči olympijským hrám v roce 1956 v australském Melbourne staví francouzsko-britskou vojenskou intervenci v Suezském průplavu proti Egyptu a také „krvavé potlačení maďarských pracujících“. Zmiňuje také americké „imperialistické“ bombardování severního Vietnamu napalmem a masivním bombardováním v roce 1972 v době konání mnichovských her. Zařazuje také hry z Mexika z roku 1968, kdy tamní Brohmem označovaný „fašistický“ prezident Díaz vojensky zmasakroval stávkující studenty. In: BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., 179.

Boykoff ve svých *Politických dějinách olympiády* dává tento masakr do přímé souvislosti s konáním olympijských her, kdy potlačení dlouhotrvajícího protivládního aktivismus mělo pomoci vytvořit mnohem příznivější mezinárodní obraz Mexika a jeho vlády během Her. In: BOYKOFF, J. *Power Games: A Political History of the Olympics*, c. d., s. 103.

³³⁵ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 179.

³³⁶ Tamtéž, s. 77-78.

normě buržoazní monogamie. A z hlediska politické psychologie sport funguje i jako „škola charakteru“, kdy slouží k vytváření autoritářských, narcistických, agresivních a submisivních struktur osobnosti.³³⁷ Sportování na školách má podle Brohma i svoji ideologickou roli v „socialistických“ zemích. V ní už jen pouhá tělovýchova v rámci školního kurikula funguje jako masové produkce socialistických robotů ve sportovních tréninkových centrech.³³⁸ Tento aparát vnucování sportu od raného věku zároveň vytváří iluzi, že děti „přirozeně“ tíhnou ke sportu soutěžního typu.

4.2.7 Technokratická racionalizace

Dalším projevem ideologické reprodukce vládnoucího způsobu produkce je postulování představy lidského těla jako mechanického stroje. Takto objektivizované tělo se transformuje do podoby dehumanizovaného robota, k čemuž vede odcizení kapitalistickou prací. V textu *Sportovní způsob produkce: Východní Německo*³³⁹ Brohm rozebírá tendence, které v NDR měly vést doslova k výrobě sportovních šampionů. Jejich ideologický potenciál je zvýrazněn tím, že se jednalo o praktiky, které byly aplikovány na politickou objednávku, aby zvyšovaly produktivitu sportovců. Podle Brohma v NDR přenesly efektivní produkční aparát těžkého průmyslu založeného na vědecké organizaci práce na oblast sportu. Brohm vyzvihuje především vznik takzvaného kybernetického sportu, v jehož rámci se sport stává esenciální produkční silou.³⁴⁰ Tento způsob sportovní produkce se nese v duchu ideologického rámcování, která ve snaze vštěpovat „socialistické třídní vědomí“ přenáší především ideologické a morální principy nové vědecké dehumanizační koncepce „nového socialistického člověka.“³⁴¹ Státem formovaná identita propojuje princip produktivity a monopolního státního kapitalismu. Negativní stránky tohoto jevu jsou zastřeny fantasmatem

³³⁷ Tamtéž, s. 78.

³³⁸ Tamtéž, s. 86.

³³⁹ Tamtéž, s. 79-87.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 79.

³⁴¹ Tamtéž, s. 81.

„zdravého“ výkonného těla, jehož negací se zdá být pouze nesportující neproduktivita. Ostatně celé to souvisí s principem sportu jako pozitivistického systému. Brohm přímo zmiňuje ideologickou roli mýtu nekonečného lineárního pokroku. Jeho výrazem je například hon na rekordy.³⁴²

4.3 Sportovní ideologie

Sport ale ideologicky neslouží pouze vládnoucímu řádu a reprodukci existujících společenských struktur, ale také reprodukci sebe sama. I když se vzhledem k charakteru sportu jako nadstavby společenské produkce nejedná o ryzí autonomii, přesto sport několika různými způsoby produkuje a reprodukuje svoji vlastní ideologii, v níž se společenské vlivy neodmyslitelně odrážejí. Šíření vlastní ideologie sportu jako takového nabývá podoby především propagací soutěživosti, nutnosti a potřeby dosahovat rekordů, a také absolutizací a adorací výkonnosti. Neoddělitelně to souvisí s rolí sportu jako ideologického státního aparátu.³⁴³

4.3.1 Sport jako mytologie

Brohm upozorňuje, že masivní úspěch sportu je založen na skutečnosti ztělesňování rozšířených mýtů. Doslovně v tomto směru definuje sport jako „živoucí dramatickou mytologii“.³⁴⁴ V textu *Sport, ideologický státní aparát* (1974)³⁴⁵ toto pojetí sportovní mytologie dále rozvíjí, když sportovní systém definuje jako specifickou koncentrovanou

³⁴² Tamtéž, 78.

³⁴³ Tamtéž.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 53-69.

formu založenou na mytologických strukturách, která přináší „zkreslující zrcadlo dějin a života“. Jeho smyslem je fungovat jako stroj na lidskou fantazii.³⁴⁶

Nejdůležitější z těchto mýtů se ve sportu strukturuje kolem tří hlavních témat, které nabývají podoby otázek. Kdo je dnes na světě nejsilnější, nejrychlejší, nebo vyskočí nejvýš? Jinými slovy, kdo je nejlepší? Dále kdo jako první překoná limit „magické“ číselné hodnoty? Takovým typickým příkladem je desetivteřinová hranice v běhu na sto metrů. Důležitý je v kontextu výše položených otázek neustálý důraz na historický aspekt, kdy sportovní mytologizace vyžaduje neustálé vzdělávání a opakování toho kdo, kdy a kde překonal nějakou z magických limitů a překážek.³⁴⁷ Konstituuje se tak prostřednictvím narativních a diskurzivních praktik dojem historických jistot, což odpovídá pozitivistickému a pokrokovému charakteru sportu. Poslední otázku tvoří problém, kdo může ve sportovních dovednostech překonat zástupce zvířecí říše? Což vychází z jakési pomyslné soutěže mezi různými druhy.³⁴⁸ Brohm tento typ soutěže označuje za „kompletně bláznivý projekt.“³⁴⁹ Nemá tím na mysli pouze srovnávání nejlepších zvířecích výkonů kvantifikovaných do časoprostorových měřítek s výkony lidských sportovců. Vyzdvihuje zároveň i celý animální slovník, kdy někteří šampioni dostávají přezdívky podle zvířat. Mediální rámcování konstituuje mytologickou rovinu nejen metaforami z oblasti „zvěřince“, ale také „hybridizací“ sportovců se zvířaty, či zástupci různých náboženských mytologií, které na nejobecnější rovině využívají označení jako bůh, polobůh, či moderněji superman.³⁵⁰ Brohm tento druh „heroizace“ interpretuje prostřednictvím psychoanalytické koncepce oidipovského mýtu. Odkazuje na základní narativ hrdiny, který překoná vlastního otce, případně má sexuální vztah se svojí vlastní matkou, která dle Brohma reprezentuje získanou kořist. Brohm ovšem tento svůj poznatek dále již nerozvádí. Přesto se zdá být zřejmé, že překonávání limitů vlastních minulých výkonů, symbolických hranic nebo ve

³⁴⁶ Tamtéž, s. 62.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 78.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 63.

³⁵⁰ Tamtéž.

všedruhovém imagináriu vyjadřuje určitou výstavbu symbolické diskursivní roviny, v níž se původní lidský výtvar stává objektivní a odcizenou entitou vůči svému tvůrci.

V neposlední řadě Brohm nachází i linku k nacionální mytologii, v níž sport sehrává poměrně zásadní úlohu. Francouzské fotbalové a rugbyové zápasy se podle něho podílejí na konstruování „národních mýtických eposů“. Sportovní imaginárium také slouží k překrytí skutečných společenských a politických konfliktů jako například Tour de France během květnových událostí v roce 1968.³⁵¹ S tím souvisí způsob, jakým masová média tlumí reálná společenská dramata na kaleidoskop kolektivních fantazií. Převádějí politickou historii na znovuprobíhající halucinační řetězec mýtů, identifikací a ideologických zjednodušení.³⁵² Jinými slovy, Brohm netvrdí, že sportovní mýty jsou zcela falešné a vymyšlené, ale že prostřednictvím sportu se skutečné konflikty reinterpetují na rovinu hracího pole, v němž potom působí politicky reakčně a bez známek subverze vůči vládnoucímu řádu. Z toho má například plynout často používané užívání sportovních mýtů a principů jako použitelných metafor pro společenskou či politickou realitu. Paradoxně tak dochází k převrácení, kdy se metafora soutěživosti aplikuje na oblast práce, přitom právě z jejího principu konkurenčního boje byla do sportu transponována. Jak Brohm podotýká, mytologizace ale zbavuje tyto prvky jakékoli negace a dosazuje pozitivní náhled prostřednictvím rámcování do narativních struktur sportovního ducha, či fair-play.³⁵³

4.3.2 Princip ritualizace

V návaznosti na mytologický charakter sportu Brohm upozorňuje i na význam obsesivních, repetitivních a následně ritualizovaných ceremoniálů. Z politické perspektivy je podle něho charakterizuje proto-fašistická a vojenská obřadnost, ať již v podobě vojenské pochodové hudby, rytmických pochodů, či medailových ceremoniálů. Společensky stabilizující funkce

³⁵¹ Tamtéž, s. 143.

³⁵² Tamtéž, s. 144.

³⁵³ Tamtéž.

sportu funguje podle Brohma právě na základě vlastní stabilizace jako určitého ideologického bloku, který destiluje ideologii z vlastního aparátu.³⁵⁴ To má poměrně zásadní konsekvence, protože to znamená, že sport může sloužit jako ideologický aparát pouze v tom případě, že není destabilizován vnitřními konflikty a rozpory. Proto tak často Brohm zdůrazňuje, že instituce sportu funguje jako systém a má pozitivistický charakter. Ideologické hodnoty v podobě sportovní hierarchie, selekce, tréninku, soutěživosti, či byrokracie mají své ztělesnění v oněch ritualizovaných praktikách protokolu, ceremonií, nadvládě pravidel a dalších. V ritualizaci se skrývá jádro interní konsistence a jednoty sportu, což následně umožňuje mít širší společenský dosah a význam.³⁵⁵

4.3.3 Olympismus

Termínem olympismus se označuje soubor olympijských hodnot, které lze pojímat buď v užší variantě jako hodnoty a principy olympijského hnutí ve smyslu, jak je definoval zakladatel moderních olympijských her baron Pierre de Coubertin, případně jak se vyskytují v průběžně modifikované olympijské chartě. V širším pojetí představují olympijské hodnoty obecnější rámec pro sportovní hodnoty vůbec. Ukazuje to nejen důsledek globální expanze olympijských her, ale především jejich politickou a společenskou moc, který rámcuje v podstatě většinu sportovních praktik po celém světě v různých zemích a kontextech jako jednorozměrný a vnitřně homogenní systém sportovních hodnot. Brohmův přístup a jeho nárok na přístup kritické teorie sportu vůbec spočívá právě v dekonstrukci tohoto olympijského hodnotového systému jako falešného vědomí zastírající reálné konflikty a rozpory buržoazní společnosti.³⁵⁶

³⁵⁴ Tamtéž, s. 178.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Brohm v rámci dekonstrukce ideologie olympijských hodnot kombinuje teoretický systematický přístup, kterým ukazuje olympijským myšlenkám jako ideologický produkt vládnoucího kapitalistického způsobu produkce, a konkrétní historické události a společenské kontexty, které jsou v přímém rozporu s oficiálně deklarovanými idejemi.

Jako jednu z ústředních olympijských hodnot, kterou se zabývá téměř všech textech, představuje pro Brohma otázka takzvané mírové koexistence. Ta je v rámci olympijské charty deklarována jako druhý princip olympismu.³⁵⁷ Brohm ale olympijský požadavek míru, jehož má být sport zprostředkovatelem a zároveň garantem, interpretuje jako vytváření falešného vědomí, a to na několika rovinách. Jednou z nich je mezinárodní politická situace, kterou podle něho charakterizují právě konflikty a permanentní válečná agrese. „Kosmopolitní pacifistická ideologie vyjádřená olympijským ideálem není ve skutečnosti ničím jiným než pokryteckou ideologií imperialismu, která vede do války stejně jako bouřkové mraky vedou k bouři.“³⁵⁸ Brohm vyčítá imperialistickým zemím, že i v době konání olympijských her válčí, či provádějí vojenské operace. Imperialistickou válečnou logiku vztahuje Brohm nejen na kapitalistické země, ale také na státy východního bloku označované jako „socialistické“. Právě vstup SSSR do Mezinárodního olympijského hnutí v roce 1951 a následující účast na hrách v Helsinkách další rok označuje za zlomový moment a zároveň důkaz, že tato konkretizace „mírové koexistence“ na úrovni olympijského soutěžení dosáhla svého vrcholu. Kritizuje olympijskou sportovní ideologii kvůli tomu, že skrývá realitu třídního boje za takzvané bratrství mezi lidmi napříč různým společenským systémům, v nichž žijí. Mezinárodní olympijský výbor svojí činností působí jako ideologický aparát, když vytváří ideologickou falešnou představu, pod níž mizí realita internacionálního třídního boje.³⁵⁹ V tomto případě dekonstrukce iluze konsensuálního příměří používá koncept ideologie jako vytváření falešného vědomí. Brohm tyto hodnoty definuje jako „ultra-pacifistické“ fungující jako vysoce organizovaný reakční systém, jehož moc slouží k potlačování politiky a reálných konfliktů.³⁶⁰

³⁵⁷ Cílem olympismu je podle vlastní deklarativní sebereprezentace zapojit sport do služby harmonického rozvoje lidstva s cílem vytvořit mírovou společnost, která dbá o zachování lidské důstojnosti. Srov. https://www.olympijskytym.cz/files/docs/O%20%C4%8COV/Olympijska%CC%81%20charta_17-7-2020.pdf

³⁵⁸ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 46.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 47.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 151.

4.4 Systém buržoazních hodnot

I když Brohm přiznává, že není možné postihnout všechny možné funkce, které ideologický aparát sportu má, přesto právě v korespondování s normami vlastních kapitalistické industriální společnosti lze osvětlit několik ideologických vrstev sedimentovaných v rámci instituce sportu.³⁶¹ Jinými slovy představí základní sportovní procesy jejichž prostřednictvím dochází k reprodukci a identifikaci s buržoazní společností a jejími hodnotami.

4.4.1 Soutěživost a selekce

Jak již bylo zmíněno v ekonomické části práce, „sportovní ideologie je přímým odrazem soutěže mezi sportovci a sportovkyněmi, kteří srovnávají své výkony (své 'zboží') na 'trhu' rekordů a sportovních úspěchů.“³⁶² Podobně jako v dalších sociálních institucích jako například láska, i se sportem koresponduje ústřední kapitalistický princip soutěživosti. Ač se v ekonomickém prostředí používá spíše termín konkurence, zatímco ve sportovní oblasti soutěž, či soutěživost, Brohm tato pojmenování shrnuje pod společný rámec konceptu kompetitivnosti. Tuto paralelu, strukturální podobnost a vzájemnou korespondenci umožňuje všeprostopující proces komodifikace. Zde se jedná o dvojí perspektivu, která umožňuje Brohmovi následující myšlenkový postup. Jde o ontologickou a epistemologickou rovinu. Na té první Brohm v podstatě popisuje, jak se věci dějí v realitě, tedy že princip komodifikace proniká všemi společenskými institucemi a jednáním. Epistemologicky potom skrze koncept komodifikace může vysvětlit podobnost mezi sportem a kapitalistickou produkcí. Vzhledem k dialektickému přístupu ve své teorii, Brohm nepotřebuje tyto dvě roviny analyticky oddělovat, ani explicitně přiznávat a oddělovat. Stěžejní totiž pro něho zůstává, že komoditní podstata všech lidských aktivit umožňuje „srovnávání v určitém

³⁶¹ Tamtéž, s. 59.

³⁶² Tamtéž.

homogenním rámci.“³⁶³ Tím potom může být trh, burza cenných papírů, soudy anebo právě sport, kde se porovnávají ceny zboží, akcie, výše trestů, nebo sportovních rekordů.³⁶⁴

Ústředním dynamizujícím principem je pro všechny možné druhy ideologie soutěživosti. Vztahuje se v podstatě k celé moderní společnosti, přičemž se opírá o pozitivistickou představu neustávajícího lineárního pokroku. Proto se nezdá být rozdíl mezi běžecským závodem, darwinovským výběrem druhů, dělbou práce, play-off vyřazovacím systémem hokejové sezony a konkurencí volného trhu. Brohm v tomto bodě rozkrývá nikoli jednotlivé společenské hodnoty, ale spíše sjednocující společenský diskurz, v jehož rámci se zdá být soutěživost a konkurenční boj jedním ze základů lidské civilizace vůbec.³⁶⁵ Sport a jeho ideologie tak potom působí jako výraz tohoto typu uchopení esence lidské podstaty a ztrácí se ze zřetele jeho determinovaná souvislost s pozitivismem jako s ideologií kapitalistické společnosti. Sportovní maximalizace výkonnosti se zdá být přirozenou hodnotou člověka, nikoli jako historický produkt specifické zkušenosti nakládání s mechanizovaným časem. Kapacita člověka se tak redukuje na kvantifikovatelné limity sportovního soupeření v boji o rekordy. Ze stopek se stává nástroj sportovního odcizení, který ve jménu progresivního zdokonalování se nejlepších ve sportu vede k vykořisťování biologického organismu, což je považováno za pozitivní naplňování společenských hodnot.³⁶⁶

4.4.2 Výkonnost a produktivita

Prostředkem přípravy pracovní síly pro kapitalistickou průmyslovou práci skrze sport má být podle Brohma také implementace klíčových hodnotových principů maximalizace výkonu a produktivity fyzického organismu.³⁶⁷ Právě s tím souvisí ona ústřední hodnota

³⁶³ Tamtéž, s. 60.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 60-61.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 179.

sportovní ideologie v podobě soutěživosti. „Soutěživost zajišťuje, že z pracovní síly sportovců a sportovkyň bude vytěženo maximum možné produktivity, tedy z jejich kapacity co nejvyšší výkon.“³⁶⁸ S tím souvisí rozvoj toho, co Brohm nazývá sportovní způsob produkce. Jedná se o metodické a technologické postupy cílící na dosažení co největší možné efektivity sportovního výkonu, ale také rozšiřující působení identifikace se šampiony, kteří se stávají materiálním ztělesněním a reprezentací hodnot maximální výkonnosti. Jak k tomu Brohm dodává, jakmile je jednou akceptován princip maximalizace produktivity jako nedílná součást sportovní praxe, znamená to i přijetí všech možných důsledků. A to praktikování stejného jednorozměrného kapitalistického sportu, i když tato činnost probíhá v takzvaně socialistických zemích jako SSSR, nebo Kuba. Soutěžní sport totiž po celém světě podléhá „stejným mezinárodním federacím, stejným pravidlům, stejným technikám a stejným trénovacím metodám“³⁶⁹ Další důsledek nabývá podoby zacházení s lidským tělem jako kybernetickým systémem, který se stává objektem „standardizovaných represivních technik.“³⁷⁰ A to nevyhnutelně vede k odcizení lidského subjektu od sebe samého.

4.4.3 Militarizace a mocenská hierarchie

Z toho plyne, že reprodukce vládnoucích buržoazních hodnot prostřednictvím sportu slouží k reprodukci vládnoucího politického uspořádání. Proto podle Brohma ideologie sportu transmutuje „hierarchické, elitářské a autoritářské hodnoty.“³⁷¹ Jedná se o systém opisující pyramidové uspořádání moci, který vykazuje základní uspořádání byrokratického systému. Brohm tím naráží na vertikální rozvrstvení moci, v němž jednotlivé stupně mají zcela jednoznačně vyčleněnou mocenskou pozici, submisivní vůči nadřazeným složkám, dominantní vůči podřazeným. Sport potom tento model napodobuje v určité miniaturizované podobě, což mu umožňuje působit především na dospívající, aby vládnoucí společenskou hierarchii akceptovali a podřídili jí své jednání. Brohm připodobňuje tuto roli sportu ke

³⁶⁸ Tamtéž, s. 61.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 62.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ Tamtéž, s. 57.

stejnému působení akademických hierarchií a jejich integraci studentů do společenských struktur, jak vyplývá ze sociologické analýzy Pierra Bourdieuho a Jean-Clauda Passerona.³⁷² Sport formováním paralelní hierarchie té společenské produkuje svého druhu iluzorní systém s dvojitou funkcí, kompenzační a na odvádění pozornosti. Brohm tak nekončí pouze u poznatku, že sport působí jako forma sociální integrace, reprodukce společenských hodnot a kolektivně inkluzivní prvek. Pod zdánlivou rovnost sportovních aktérů totiž odhaluje recepti selekce a hierarchizace na úrovni „každodenního života“. Nejde tedy o to, nakolik přesně se odráží systém společenské stratifikace ve sportu a sportem, ale jde o ideologické vštěpování submisivního postoje vůči vládnoucímu řádu. Nejde o strukturální paralelu ale o akceptaci podřízené pozice jako přirozené a neproblematizovatelné, už jen proto, že se vyskytuje jak ve společnosti obecně, tak i ve zdánlivě neutrální instituci sportu. Toto bezkonfliktní přijímání pravidel a úctyhodných hodnot sportovní gentlemanství, fair-play, sebekázně a sebedisciplinace má podle Brohma svoji latentní politickou funkci, která nespočívá v ničem jiném než odklánět mladé lidi od vzpoury vůči vládnoucímu buržoaznímu řádu.³⁷³

4.4.4 Maskulinita, virilita, antifeminismus

Další z hlavních hodnot ve sportu spočívá v adoraci mužských hodnot jako síla, boj, virilita. Sportovní hodnoty tak stojí na negaci hodnot přisuzovaných ženám a ženskosti. Brohm tuto skutečnost vysvětluje na základě postavení žen ve společnosti, kde jsou zotročeny patriarchální strukturou kapitalistické práce. V kapitalistickém sportu se nacházejí ve stejné pozici.³⁷⁴ Sport slouží k reprodukci ideologie vládnoucí třídy tím, že toto otroctví dále reprodukuje a poskytuje mu ospravedlnění odkazem na biologickou „přirozenost“ jedinců, což ve výsledku ženám přisuzuje řadu submisivních a přísluhovačských rolí. Sport institucionalizuje pohlavní rozdíly existencí disciplín, které nejsou pro ženy. Brohm v textu

³⁷² BOURDIEU, Pierre, PASSERON, Jean-Claude. *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*. Paris: Collection Le sens commun, 1970, 284 s.

³⁷³ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 58-59.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 181.

z roku 1975 uvádí jako příklad vodní pólo, box, či vzpírání.^{375 376} Brohm dále rozebírá, že když ženy podléhají tendenci praktikovat sporty v minulosti povolené jen mužům, neznamená to jejich osvobození se od nadvlády mužství. Naopak dochází k pouhé identifikaci s napodobováním mužů a tím i ke zvětšování patriarchálního systému. Podle Brohma tato „polovičatost“ vede navzdory odlišné formě odcizení k opačnému efektu, tedy ospravedlňování diskriminace na základě pohlavních rozdílů, které působí jako přirozené a podepírají logiku vládnoucího režimu.³⁷⁷

Další rovinu tvoří systematická mytologizace sportujících žen, kdy jejich sportovní činnost je nahlížena prostřednictvím společenských stereotypů ohledně ženské tělesnosti. Brohm zmiňuje metaforické narativy, které plavkyně a akvabely rámcují jako vodní nymfy a sirény, pohybové dovednosti a obratnost popisují jako „kočičí ohebnost“, u krasobruslařek je zase vyzdvihována jejich sexuální atraktivnost a půvab, zatímco u výkonnostně náročných sportů jako hod koulí a cyklistika se jejich vážnost, aktivita a náročnost interpretuje optikou schopnostmi získanými prací v domácnosti.³⁷⁸

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ K tomu je nutné poznamenat, že dnes se tyto sporty profesionalizovali i pro ženy, například vodní pólistky či vzpěračky se mohou pravidelně účastnit programu olympijských her od roku 2000. Povolení ženské účasti ale neznamená, že by zmizel problém maskulinní podstaty sportu.

³⁷⁷ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 182.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 181-182.

4.5 Psychoanalytický základ ideologie

Psychoanalytická perspektiva představuje v rámci kritické teorie sportu zcela neoddělitelnou složku na stejné úrovni jako politická intervence a ekonomická (marxistická) analýza kapitalistické produkce. Brohm sám později definuje tuto teorii jako freudo-marxistickou sociologii instituce sportu.³⁷⁹ Využívání psychoanalytické perspektivy převážně v podobě Freudových teoretických konceptů Brohmovi umožňuje zodpovědět dvě základní otázky ohledně role sportu v kapitalistické společnosti. Za prvé, proč absentuje zájem o kritický přístup k instituci sportu včetně politického během květnových událostí. Jak totiž Brohm přibližuje v textu o sportu jako ideologickém státním aparátu, marxistická kritika i pozitivistická sociologie nečinili sport předmětem svého vědeckého zájmu nikoli proto, že by se jednalo o zapomenutou oblast. „Ne, je to nevědomá *potlačovaná* oblast.“³⁸⁰ Podstata toho, proč instituce sportu zaujímá „slepé místo“, vyplývá z procesu skrývání jeho skutečné sociální funkce a politického významu.³⁸¹ Za druhé to Brohmovi umožňuje vysvětlit, jakým způsobem sport ideologicky funguje. I když ho definuje prostřednictvím konceptu státního ideologického aparátu s jeho specifickou společenskou rolí, přesto tím neodhaluje princip působení, která se zakládá na represí.

Na začátek je třeba vyložit, jakým způsobem Brohm pojímá psychoanalytickou teoretickou aparát a do jaké míry čerpá z díla Sigmunda Freuda. Je třeba k tomu také uvést metodickou poznámku. Svě zdroje psychoanalytické teorie Brohm představuje poměrně přehledně a jasně v textu *Sport, kultura a represe* (1968)³⁸². V dalších svých textech svůj psychoanalytický přístup již nijak netematizuje, nepředstavuje jednotlivé koncepty, ani je nekontextualizuje uváděním jejich zdroje, ale rovnou je používá při analýze represivních

³⁷⁹ BROHM, Jean-Marie. *Le sport-spectacle de compétition*. Alboüssière: QS? Éditions, 2020, s. 102.

³⁸⁰ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 53.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Tamtéž, s. 36-44.

tendencí ve sportu. Podobně jako v případě jiných konceptů a kategorií se tak i pojmy z psychoanalýzy organicky prolínají celým Brohmovým dílem, a to jak po obsahové stránce, tak i ve formě metodologického přístupu k explanaci instituce sportu.

4.5.1 Sigmund Freud

Freud zaujímá v Brohmově práci zvláštní druh postavení. Na jedné straně představuje zcela základní koncept, z něhož kritická teorie sportu čerpá v několika rovinách. Zcela ústřední je v tomto ohledu princip formování Já jako sublimace pudové složky Id a formování podle imperativu Nadjá, které působí jako zvnitřnění autority otce, vůdců, nebo standardizovaných norem chování. Prakticky celou Brohmovou koncepcí se line základní schéma, v němž jedince formuje a deformuje Nadjá ve formě sportu. Dalším organicky se prolínajícím a implicitně přítomným Freudovým konceptem je princip vytěsnění (*repression*). Brohm píše o vytěsnění sportu z kritiky Května '68, vytěsnění politiky a třídního boje ze sportu, nebo potlačení diskomfortní fyzické bolesti způsobené sportováním. Druhou stránkou ale je opět u Brohma typická nedoslovnost, když nikterak detailně nedefinuje Freudovy koncepty, ale rovnou je aplikuje, tudíž není na první dobrou zřejmé, že se jedná o freudovský koncept, ale spíše sleduje rovnou účinek takové aplikace. Proto má větší význam představit jednotlivé psychoanalytické koncepty aplikované na sport, než je vztahovat k Freudově vlastní konceptualizaci. Přesto lze tento vztah a význam Freuda a jeho psychoanalytické teorie pro zkoumání sportu krátce představit na specifickém pojetí těla. Freudův přístup k tělesnosti činí Brohm svým teoretickým východiskem, což v případě chápání těla jako jednoho ze zdrojů lidské neštěstí zapadá do Brohmovy materialistické perspektivy kritické teorie sportu obecně. Takové tělo se potom vymaňuje z redukce na pouze anatomickou rovinu, ale lze ho zároveň pojímat i politicky. S tělem lze potom zacházet jako se sociální institucí a jako takové je ho nutné chápat ve funkčních vztazích k dalším institucím.³⁸³ Brohm tak přistupuje ke sportujícímu tělu jako k sociálnímu produktu, jehož význam je dán strukturální pozicí vůči dalším společenským institucím. Určitým způsobem se dostává do teoretického obzoru, s nímž pracoval strukturální funkcionalismus, ale Brohm v mnohém tento přístup

³⁸³ Tamtéž, s. 43.

překračuje.³⁸⁴ Sice zdůrazňuje nutnost a potřebu syntetické analýzy společenského fenoménu, jakým tělo je, ale zajímají ho hlavní znaky způsobu, jakým je tělo rozvíjeno v kapitalistickém režimu. A právě prostřednictvím Freuda chce zodpovědět otázku, jaký je sociálně-kulturní status těla v civilizaci volného času a masové kultury, které udělaly z těla svůj fetiš.³⁸⁵ Kapitalistická produkce v tom sehrává tu úlohu, že fetiš těla niterně souvisí s jeho reifikací v důsledku jeho pozice jako pracovní síly, reprodukční síly a nakonec abstraktního konzumenta.³⁸⁶ Z toho Brohm vyvozuje nutnost politické analýzy všech teorií ideologie o fungování a mechanismech masové kultury, volného času a z toho plyne i zájem o sport.

4.5.2 François Gantheret

Výraznou měrou vychází Brohm z psychoanalytické kritiky sportu francouzského psychoanalytika Françoise Ganthereta, kterou v rámci svého představení ve zmíněném textu ovšem z podstatné části modifikuje. Základní Gantheretovo východisko nachází v dialektické diferenciaci pojmání tělesnosti. Brohm v ní vidí určitou odpověď na sportovní sadomasochistický vztah k vlastnímu tělu, který se odvíjí v rámci sociálního a institucionálního statusu aktuálně připisovaného společností. Na jedné straně individuálním fantazijním tělem, na straně druhé tělem jako svého druhu sociálně determinovaným produktem represivních institucí. Brohm zdůrazňuje, že ačkoli Gantheret vychází ze své klinické praxe, lze jeho vývody ohledně problematiky muskulárních praktik a fyzických cvičení aplikovat na normální lidi v jejich každodennosti. Jeho rozbor rozporu mezi tělem nárokováným společenskou organizací a individuálními pudy vztahuje k oidipovské

³⁸⁴ Strukturální funkcionalismus byl ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století jedním z dominantních paradigmat v sociologii. Ústřední pozornost byla věnována funkcím, které daný sociální jev plní v rámci společenské struktury. In: KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2002, s. 102. Brohmův přístup se ale liší v jiném pojmání konfliktů, které na rozdíl od konsenzuálního přístupu charakteristického pro tuto teorii chápe jako existující a potlačované společenské rozpory, které souvisí s kapitalistickou produkcí.

³⁸⁵ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 43.

³⁸⁶ Tamtéž.

problematice pubertálního zrání. A k aktivním zásahům učitelů tělovýchovy, kteří nevědomky zprostředkovávají institucionální rámec potlačující individuální pudy.³⁸⁷ Do této koncepce Brohm intervenuje svojí interpretací prostřednictvím toho, co nazývá freudovskou perspektivou, jejímž prostřednictvím dochází k třem rovinám tohoto predestinovaného vztahu. První je otázka institucionalizovaných iniciačních struktur, které představují společenskou formu normalizace podvědomých konfliktů. Sport sehrává roli určitého „kulturního zprostředkovatele“, který konflikty převádí na selektivní systém neuróz. Brohm v tomto kontextu jako příklad uvádí sadomasochistický charakter sportování. Další rovina se týká sociální percepce těla a tělesnosti ve vztahu k zásadnímu vlivu jeho teoretického zpracování pro sportovní praxi. Brohm zde podrobuje kritice behaviorismus, jehož „antifreudovský“ přístup k tělu redukovaného na animální stroj podle něho vytváří prostor po mechanistické „stachanovství“. Činí tak narážku na vědecký desexualizovaný náhled na sportující tělo, které redukuje na soubor svalů a nervového systému, což umožňuje zaměření se pouze na dosahování fyzických výkonů.³⁸⁸ Technokratická redukce sportujícího těla je umožněna právě záměrnou absencí psychoanalytické perspektivy. Poslední rovinou je Brohmovo rozvinutí základní Gantheretovy definice tělesnosti. Symbolické zprostředkování mezi individuálními fantaziemi a společenskými institucemi přenáší na oblast sportu, kde ji rozvíjí v podobě vztahu mezi individuálním sportovcem a trenérem. Odhaluje v něm syndrom otcovské autority v duchu oidipovského komplexu, homosexuální charakter sportovního přátelství, narcismus učitelů zapomínajících, že sami byli v minulosti v pozici vyučovaných a v neposlední řadě se nabízí i problematika modelů tělesné identifikace.³⁸⁹ Brohm nijak tato témata dále nerozvíjí a nechává je ve formě výčtu potenciálních polí dalšího zkoumání sportu z psychoanalytických pozic.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 41-42.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 42.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 43.

4.5.3 Ginnette Berthaudová

Jeden z inspirativních zdrojů způsobu aplikace psychoanalytických koncepcí pro kritickou analýzu sportu představuje pro Brohma práce Ginette Berthaudové. Vyzdvihuje její analýzu sportovní výchovy v rámci školního vzdělávání, z níž vyvozuje, že se jedná o „jeden z nejvíce represivních aspektů výchovy ve společnosti, která trénuje mladé lidi na odcizenou práci kočírováním jejich sexuálních pudů a vštěpováním podřízenosti autoritě.“³⁹⁰ K tomu Berthaudová využívá Freudovy koncepty na jejichž základě demonstruje, jak sport účinně působí při kanalizaci sexuální energie, která by mohla být jinak využita k ohrožení stávajícího vládnoucího řádu. Sport tak podle ní kultivuje tělesnost prostřednictvím muskulárního výkonu do výsledné podoby výkonnostního stroje. Zároveň odhaluje, že prostřednictvím sportu dochází k implikaci etiky pracovní morálky, což v důsledku odepíná hravost z tělesných aktivit a působí tzv. „déludisation corporelle“.³⁹¹ Brohm ve shrnutí jejího příspěvku vysoce pozitivně hodnotí, jakým způsobem prostřednictvím psychoanalýzy demaskovala sportovní výchovu jako bytostně autoritářskou a represivní, což dává do souvislosti s industriální racionalizací tehdejšího vzdělávacího systému. Sport z toho vychází jako na jedné straně omezující faktor, na straně druhé v roli přípravy na pracovní i společenskou pozici. Stává se prostředkem odebírající tělu možnost svobodného jednání, spontánní kreativitu, specifickou estetickou dimenzi i potenci impulzů hravosti.³⁹²

4.5.4 Sexuální represe a disciplinace

Základním psychoanalytickým poznatkem, z něhož Brohm vychází při své ideologické kritice je pojmání sportu jako formy systematické represe, kde ústřední místo zaujímá sexuální represe. Represivní sublimaci sexuálních pudů prostřednictvím soutěžního sportu vztahuje přímo k reprodukci společenských vztahů produkce. Disciplinace libidinózních tendencí, které motivují k aktivitě k uspokojení sexuální touhy, slouží k usměrnění

³⁹⁰ Tamtéž, s. 40-41.

³⁹¹ Tamtéž, s. 41.

³⁹² Tamtéž.

pracovních sil ve společnosti pouze k udržování konstantní pracovní výkonnosti a její maximalizace. Sexuální potlačování se jeví jako „nezbytné pro stabilitu produkčních vztahů, rozšiřování produkce a racionalizaci pracovní síly, z jejíž produktivity se dobývá nadhodnota.“³⁹³ Brohm tak nejen vysvětluje sportovní činnost jako politicky nezbytný prvek disciplinace a kontroly zajišťující fungování kapitalistického způsobu založeného na principu maximalizace zisku, ale pracuje i s dichotomií racionálního a iracionálního. Racionální vztahuje na systém produkce, rozumově uchopený a organizovaný systém práce, na druhé straně iracionální představuje opoziční a politicky subverzivní ohrožení stávajícího řádu, který této produkci slouží. Sport potom v tomto schématu představuje jistý převodník, který nevyhnutelné síly vyvěrající z materiální podstaty člověka jako smyslové bytosti transformuje pro potřeby společenského systému.

Brohm v tomto ohledu opět čerpá z Gramsciho, jehož teorii subjektu chápe jako „anticipaci práce Freudo-Marxistů.“³⁹⁴ Vyzdvihuje část jeho analýzy instituce rodiny, pro níž metodické potlačování a rigidní disciplinace sexuálních pudů slouží jako zásadní faktor pro regulaci a stabilizaci sexuálních vztahů. Problematiku monogamie Gramsci vztahuje ke sféře produkce takzvaného „nového industrialismu“, který vyžaduje po dělníkovi neplýtvat sexuální energií. Brohm k tomu dodává, že celý produkční proces tak ke svému hladkému fungování potřebuje „sexuální taylorizaci těl“.³⁹⁵

Brohm ale nevychází pouze z Gramsciho teoretického modelu linky rodina - regulace pudů - práce, ale opírá se o teoretické přístupy k instituci rodiny psychoanalytiků Wilhelma Reicha a Sándora Ferencziho. U Reicha zmiňuje jeho pojetí rodiny jako „miniaturního státu“, který učí děti poslušnosti a opatření si příslušných pracovních návyků. Internalizace pracovních vzorců a etiky probíhá prostřednictvím Nadjá, přičemž právě rodina sehrává roli

³⁹³ Tamtéž, s. 56.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 57.

zprostředkovatele etických struktur občanské společnosti. Vede to k výslednému získání kontroly vlastních pudů, kterou Brohm připodobňuje k Ferencziho termínu „morálka svěřacího svalu“.³⁹⁶ Souvislost se sportem Brohm opět explicitně nevyjadřuje, ačkoli se nabízí především problematika muskulární kontroly. Způsob výkladu ale poměrně jednoznačně směřuje k analogii psycho-sociálního působení institucí rodiny a sportu na stejném principu.

Brohm rozlišuje dva základní procesy sexuální represe. Jedním je kultivace sadomasochismu, druhým deerotizace těla.

4.5.5 Proces sadomasochismu

Sport sehrává specifickou roli mocného faktoru sexuální represe, když v jeho rámci má převažující forma vztahu mezi jedincem a jeho tělem sadomasochistický charakter. Slast přináší bolestivý výkon sportujícího těla. Brohm doslova zmiňuje jako jedno z hlavních sportovních mott: „Čím více to bolí, tím lepší to pro tebe bude.“³⁹⁷ Slast spojená se sexuálním potěšením je prostřednictvím sportu sublimována slastí z bolestivého pohybu. Tuto myšlenku Brohm připisuje přímo Freudovy.³⁹⁸ Brohm tento proces uchopuje z psychologické perspektivy jako kultivaci sadomasochistického typu osobnosti, v jejímž rámci si jedinec sportovní represí dosaženou bolest užívá a vychutnává si.³⁹⁹ Tento svůj koncept konkretizuje na příkladu maratonského běhu, který svojí konfrontací fyzické bolesti a jejím překonáváním vytváří specifický druh až drogové závislosti.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 180.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 52.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 57.

Sexuální touha se sportem kanalizuje do sportovního výkonu, do snahy o sportovní výkon. Nejedná se ale o pouhou psychologickou interpretaci pochopení nějakého chování prostřednictvím konceptu pudové sublimace. Brohm zůstává věrný své politické perspektivě, takže sportovní sublimaci sexuální energie vztahuje k výchovatelským praktikám omezující sexuální vztahy adolescentů, jejich touhy a pokusy o masturbaci. Brohm chápe sublimaci pudů sportem jako specifický druh autoritářství uplatňovaný primárně vůči mládeži. Záměrem má být adaptace na buržoazní normy v podobě monogamie, proto sport působí jako nástroj permanentního boje ve prospěch dobře regulované genitální sexuality.⁴⁰⁰ Disciplinace a sebeovládání jsou vedlejší důsledky kompulzivní repetitivnosti sportovního pohybu a sexuální frustrace. I když se jedná o psychologickou konceptualizaci, Brohm zdůrazňuje nakolik sport funguje jako sociální proces represe. Má funkci socializující instituce, která funguje právě prostřednictvím potlačování touhy, ať již ve formě sublimace, potlačováním do nevědomí, či odchylováním.⁴⁰¹ Sadomasochistický charakter opět Brohm vztahuje ke společenské produkci, když ve sportu odhaluje schopnost transformovat libidinózní potenciál v pracovní. Z těla jako subjektu i objektu lásky tak sport vytváří tělo pracující.⁴⁰²

Brohm dává do souvislosti sadomasochistické utrpení, sebeobětování a fyzické kolapsy s principem pudu k smrti. Vypomáhá si citací amerického historika Lewise Mumforda a jeho popisu „morbidní intoxikace fyzickou bolestí transfigurovanou prostřednictvím výkonu až k limitům fyzické smrti.“⁴⁰³ Brohm pud k smrti vztahuje k transfiguraci, nebo sublimaci smrti u dělnické třídy, která ve své depresi a odcizení v důsledku pracovního nasazení hledá únik v mortifikaci sexuální slasti. Sport v tomto ohledu sehrává speciální roli, protože poskytuje kontrolované sebedestrukce. Z toho důvodu se mu sport jeví jako institucionální

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 180.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 52.

⁴⁰² Tamtéž, s. 57.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 157.

neuróza.⁴⁰⁴ Proto Brohm působení sadomasochistického principu ve sportu chápe jako reakční politikum. Na místo revolučního jednání, které v sobě nese riziko bolesti a smrti v důsledku konfliktu s represivními bezpečnostními složkami stávajícího řádu, volí lidé stejně bolestivou cestu individuálního požitku ze sportování. Ideologická moc sportu tkví v tom, že síla, schopnosti a heroismus přinášené sportem dokáží působit vzrušení, i když se sportovní soutěž stává cílem sama o sobě, nikoli prostředkem k něčemu jinému. V tom ostatně spočívá rozdíl sportování oproti vojenskému tréninku.

4.5.6 Deerotizace tělesnosti

Jak již bylo zmíněno, represivní charakter sportu se projevuje i v socializaci dospívajících do vládnoucího buržoazního řádu. To se projevuje deerotizací jejich tělesnosti. Brohm vychází přímo z Freudovy teorie sexuality, v níž popisuje moderní výchovu jako záměrné odklánění mladých lidí od sexuálních aktivit. K tomu podle Freuda slouží hry, které nahrazují sexuální požitek slastí z pohybu, čímž sexuální aktivity zpětně redukuje na jednu z jeho autoerotických částí. Brohm z toho přebírá tezi o nahrazení erotické slasti slastí získanou muskulárním pohybem.⁴⁰⁵ K tomu definuje deerotizaci také jako vnucování specifické sportem vytvářené *genitální sexuality*, která formuje jakýsi obraz sexuální gymnastiky. Podle něho tato forma přímo odpovídá buržoazním normám v podobě monogamie.⁴⁰⁶

Ke zbavování tělesnosti jejího sexuálního rozměru má prostřednictvím sportu docházet kladením důrazu na anatomický rozměr člověka jako muskulárního stroje. Nejedná se ale o druh diskurzivní praxe, při níž by se ideologická rovina plně vyčerpávala pouze narativní rovinou jazyka a sémantických struktur. Tato ideologie se materializuje skrze sportovní proces vtiskováním kodifikované stereotypní „tělesné techniky“. Cílem, který v sobě

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 27.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 57.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 78.

zároveň nese právě odnímání libidinózní touhy, je tvorba automatických nepodmíněných reflexů zvyšující sportovní efektivitu. Jinými slovy, sport představuje represivní kulturní kodifikaci pohybů, což formuje Nadjá adolescenta a kontroluje touhy jeho vlastního těla. Interní erotické puzení se stává objektem externí represe, jejíž internalizaci zprostředkovávají trenéři, kteří podle Brohma přímo reprezentují buržoazní hodnoty a společenský řád. V tom spočívá zároveň jádro odcizení, které podle Brohma nemůže odstranit vzhledem k výše uvedenému žádná sportovní reforma, ale pouze konec kapitalistické produkce a vytvoření univerzální komunistické společnosti.⁴⁰⁷

4.5.7 Politická psychoanalýza

V případě ideologické kritiky nelze opominout ještě jeden specifický Brohmův teoretický přístup, který nejvíce vystihuje označení „politická psychoanalýza“. Brohm často při vysvětlování politických skutečností využívá psychoanalytických konceptů. Jde především o problematiku revolučního politického jednání, ale také poměrně svérázné psychoanalýzy politických aspektů ve sportu jako takovém.

Brohm svůj přístup k represivní povaze sportu rozšiřuje i na socio-politické události. Ve své bezprostřední reakci na události Května '68 v textu *Sport, kultura a represe*⁴⁰⁸ nachází příčinu v „revoluční explozi“ mladých lidí, jejichž pudové touhy se staly politickými požadavky. Revoltující aktivity mladých lidí, kteří podle něho materializovali „revoluční hodnoty Erótu v politice“, interpretuje jako demonstrativní snahu „uspokojit pudové touhy a fyzické potřeby instinktu života, (...) touhy po nesublímovaném životě.“⁴⁰⁹ Tuto koncepci přímo čerpá z Marcuseho a obrací ji směrem k instituci sportu, kterou v tomto kontextu kvalifikuje jako nástroj buržoazní a volnočasové propagandy nabízející mladým lidem určitou formu sublimace. Květnové události se ale měly vzepřít tradičním formám

⁴⁰⁷ Tamtéž s. 52.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 36-44.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 37.

společenské kontroly tím, že odhalily právě represivní charakter všech mládežnických organizací. Jak ovšem dodává, kritika minula jednu z nejrepresivnějších forem v podobě sportu.⁴¹⁰

Ve svém příspěvku *O potřebě institucionální analýzy sportu* Brohm specifickým způsobem interpretuje události na olympijských hrách v Mnichově v roce 1972. Tyto incidenty sehrávají funkci symptomů, které v Brohmově koncepci představují zároveň analytiku skutečné podstaty olympijské instituce. Pracuje přitom s psychoanalytickými koncepty. Potírání negativních a kritických rysů olympijskou institucí považuje za represivní vytěsňování nežádoucích prvků do podvědomí. Jedná se o druh obranného mechanismu, který zajišťuje normální fungování a který zakrývá vnitřní rozpory, konflikty, propasti a trhliny mezi třídami, státy, různými zájmy, motivy a ideologiemi. Zakrývání těchto vnitřních nekonzistencí ve zdánlivě jednolitý konsensus podle Brohma vykonává ideologický aparát institucionalizovaného sportu s jeho racionalitou, pozitivismem, plánováním a organizací. Případná selhání, excesy a další formy entropického jednání jsou tímto systémem odstraňovány.⁴¹¹

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 38-39.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 159.

4.6 Sportovní spektákl

Brohm ve své analýze ideologie sportu neopomíjí ani specifickou rovinu spektáklu. Jde o poměrně zásadní konceptualizaci, která se nevyčerpává pouze poznatkem o vizuální prezentaci a divácké rovině sportovních aktivit, ale směřuje k mnohem širšímu uchopení tématu.

4.6.1 Komoditní forma spektáklu

Brohm v první řadě definuje sportovní spektákl ve vztahu k jeho zbožní formě. Sportovní spektákl podle něho sehraává roli znovuposilování komoditního spektáklu tím, že lidské zboží zpřítomňuje právě prostřednictvím spektakulární formy.⁴¹² Brohm tento princip rozebírá ve svých *Tezích politické sociologie sportu*⁴¹³ (1971). Sportovní spektákl se projevuje vytvářením kapitalistické produkce v diváckém sportu, který ze své podstaty přináší profesionálnímu elitnímu sportu. V něm jsou sportovci a sportovkyně před zraky diváků komodifikováni na objekt nákupu a prodeje podle principu nabídky a poptávky. Tato proměna ve zboží ale dává smysl pouze jako součást sportu ve formě masové zábavy, jako součást procesu, v němž je populace redukována na ideologickou masu.⁴¹⁴ Jinými slovy, tato komodifikace neslouží pouze ekonomickému režimu, který je nejvýstižněji ztělesňován hráčským trhem. Je součástí procesu s mnohem širším dosahem působení, kdy divácký sport funguje jako prostředek a způsob myšlenkového usměrňování a dehumanizace ve smyslu redukce individuálního v rámci ideologické masy. Stát produkuje sport ve formě systému sociální zábavy, ale také polovojenské interpelace, kontroly a implicitního šíření smyslu pro řád a pořádek.⁴¹⁵ Má to ale i globální rozměr. Ostatně, jak již bylo uvedeno v části rozebírající expanzivní akumulaci olympijských her, konzumní spektákl globálního sportu

⁴¹² Tamtéž, s. 180.

⁴¹³ Tamtéž, s. 45-52.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 51.

⁴¹⁵ Tamtéž.

působí jako prezentace globálního kapitálu, bohatství a moci imperialistických velmocí před zeměmi třetího světa.⁴¹⁶

Tento proces se ale nevyčerpává v mediální spektakularizaci sportu jako zboží, ať již v podobě prodeje televizních přenosů, nebo reklamy a sponzoringu na stadionech. Brohm, aniž by se k tomu přímo explicitně odkazoval, pojímá spektakl podobným způsobem jako francouzský teoretik a aktivista Guy Debord. Ten ve své koncepci *společnosti spektaklu* pojímal spektakl jako reprezentaci skutečnosti, která ale skutečnost deformuje, když neposkytuje autentický způsob vztahování se k realitě a nabývá formy odcizení. Samotný spektakl „není souborem obrazů, nýbž společenským vztahem mezi osobami, zprostředkovaným obrazem.“⁴¹⁷ Debordův koncept spektaklu tak má blízko ke způsobu, jakým přistupuje Brohm k samotnému sportu, který v jeho teorii také působí prezentováním zprostředkované skutečnosti, kterou je skutečnost produkčních sil a vztahů v kapitalistické společnosti.

4.6.2 Spektákl masového diváctví

Brohm uvažuje o sportovním spektaklu skrze jeho masovou popularitu. Ústřední roli hraje koncept masovosti, který definuje jako „ohromné davy - od milionu naživo až po miliardu u televizních obrazovek.“⁴¹⁸ Pojem divácké masy v sobě nese kromě kvantitativní stránky také kvalitativní v podobě nediferencovanosti, v níž se ztrácí jednotlivé osobní charakteristiky a splývají v jednu nerozlišenou masu. Zatímco masa „pasivně“ přijímá předkládaný obsah, sport sehrává roli nástroje, který aktivně tento obsah produkuje, šíří a v důsledku diváckou masu vytváří. Brohm dokonce píše, že sportovní spektakl zachází s masami jako s „idioty“.⁴¹⁹ V uvažování o podstatě sportovního spektaklu jde ale ještě mnohem dál a

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 120.

⁴¹⁷ DEBORD, Guy. *Společnost spektaklu*. Přel. J. Fulka, P. Siostrzonek. Praha: :intu., 2007, s. 4.

⁴¹⁸ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time.*, c. d., s. 180.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 181.

nekončí u kritického popisu jevového charakteru divácké masy, což mimochodem představuje typický teoretický konstrukt levicové kritiky příznačný pro dobu konce šedesátých let.⁴²⁰ Nejenže sport působí jako největší masový spektakl, ale zásadní je pro Brohma jeho fungování jako stroje na katarzi. Sport slouží jako nástroj na transformování agresivních pudů, navíc to dokáže produkovat v masivním měřítku. Pozitivní a v jistém psychologickém smyslu potřebnou sublimaci Brohm pojímá kriticky z politického hlediska. Destruktivní a agresivní potenciál nedochází k expresi v rámci třídního boje, neobrací se proti opresivním silám a vládnoucí moci, ale tyto pudové tendence jsou „absorbovány, rozkouskovány a neutralizovány ve sportovním spektaklu.“⁴²¹ Sport reguluje a socializuje agresi tím, že poskytuje povolené modely násilí. Brohm sleduje specifickou logiku nakládání s násilím ve společnosti. Protože lidé mají v sobě nevyhnutelný destruktivní a agresivní potenciál založený na pudové složce své osobnosti, není možné se bez společenského násilí obejít. Lze jej ovšem kanalizovat do podoby legitimních a legálních forem, například sportovních, což zároveň podle Brohma umožňuje postavit mimo zákon násilí v podobě všech forem přímých (politických) akcí. Sport ve výsledku slouží k usměrňování energie mas ve prospěch stávajícího řádu.⁴²² Sportovní spektakl tak funguje na principu redukce davů na „fandící stroje“, což má vést ke jejich nejen již zmiňované nediferencovanosti ale také k *emoční brutalizaci*.⁴²³ Tak Brohm označuje proces záměrné manipulace s davovou emocionalitou, k čemuž slouží standardizované kolektivizující rituály jako pochody národů na olympijských hrách, vyvěšování vlajek, medailové ceremoniály, či hraní národních hymen.

4.6.3 Mediální spektakl

Brohm se vztahuje i k jednotlivým formám sportovního spektaklu. Média považuje za hlavního zprostředkovatele sportu a vzhledem k charakteru diváků a jejich kvantitativním a

⁴²⁰ V tomto ohledu lze opět připomenout masivní popularitu *Jednorozměrné společnosti* Herberta Marcuseho.

⁴²¹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time.*, c. d., s. 180.

⁴²² Tamtéž, s. 180-181.

⁴²³ Tamtéž, s. 181.

kvalitativním aspektům výhradně hovoří o masmédiích. Většina z nich podle něho zakládá svůj obsah na triviálních historkách a sportovních incidentech. Tato bezvýznamná dramata pak zahrnují vědomí mas podružnostmi, což slouží k prevenci před kritickým myšlením o politickém boji.⁴²⁴

Brohm ale také v případě médií dává důraz na jejich jazykové prolnutí se světem sportu. Média, která Brohm z principu své politické a angažovanosti kritiky nazývá reakčními, měla naturalizovat do svého slovníku při popisu společenských událostí metafory ze světa sportu. Brohm tuto skutečnost interpretuje jako snahu „transponovat skutečné sociální a politické konflikty na jinou rovinu: a to hracího pole.“⁴²⁵

4.6.4 Spektákl na stadionech

Brohm kromě mediálního spektaklu reflektuje i diváky na stadionech. V textu *Proč je 'Ecole Emancipée' proti soutěžnímu sportu* při rozebírání průmyslové povahy sportu poznamenává, že v industriálních krátech stadionů se nachází sportovní spektakl odcizených diváckých mas.⁴²⁶ Ve *Dvaceti tezí* zase Brohm diváckou masu na stadionech definuje jako nediferenciovanou.⁴²⁷ Brohm má ještě ke konkrétnímu zobrazování sportovních prostorů poměrně zajímavou poznámku ohledně reprezentace bezpečnostních sil. Součástí spektaklu má totiž být i ostentativní důraz na represivní orgány, aby došlo k normalizaci jejich přítomnosti. Sport působí jako ztělesnění řádu a pořádku, dodržování jasně stanovených pravidel platných pro všechny aktéry bez výjimky. To se podle Brohma transponuje prostřednictvím masového spektaklu i na celospolečenskou rovinu a dialekticky se vrací zase zpět do sportu právě zaváděním přísných bezpečnostních opatření. Z hlediska konceptu *policejní logiky* Jacquesa Ranciéra lze tento dvojí pohyb chápat jako zavádění vnější

⁴²⁴ Tamtéž.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 144.

⁴²⁶ BROHM, 1978, s. 74.

⁴²⁷ BROHM, 1978, s. 181.

policejní logiky zpět ke sportovcům, kteří se v rámci sportovního systému musí řídit vnitřní policejní logikou sportovních pravidel a protokolů chování.⁴²⁸

4.7 Boj proti ideologii

Protože projekt kritické teorie sportu považuje za svoji součást kromě teorie i politickou praxi, Brohm vytvořil návod k postupu pro potenciální revolucionáře v boji proti buržoazní ideologii, od níž ostatně očekával další útok na dělnickou třídu. Tento návrh je součástí *Návrhu výzvy k sestavení protiolympijského výboru*⁴²⁹ (1975). Za prvé v něm navrhuje kritiku buržoazní ideologie ve sportu v podobě komunistické kritiky třídních kořenů sportovní praxe a také mechanismů působících jako opium lidstva. Upozorňuje na nutnost překonat překážku v podobě skutečnosti, že sport se jeví jinak, než jaký ve skutečnosti je. Proto má být revolučním jednáním šířit kritické vědomí, že i tato každodenní a běžná instituce patří do sféry, v níž má vliv buržoazie a kde uplatňuje svoji „kulturní kolonizaci“.⁴³⁰ Jako druhý úkol Brohm stanovuje politickou aktivitu, kterou definuje jako defenzivní z hlediska pracující třídy. Vyzývá k „nutnosti protiolympijské propagandy a skutečné internacionalizace světového proletariátu.“⁴³¹ Důraz na mezinárodní spolupráci, navíc nezprostředkovanou tradičními komunistickými stranami či socialistickým blokem, souvisí

⁴²⁸ Jacques Rancière používá koncept policejní logiky ve smyslu zvláštní formy obecnějšího řádu distribuce smyslového, což překračuje běžné vnímání tohoto označení jako represivní složky státu. Viz „Policie je takto nejprve uspořádáním těl, jež definuje různé formy rozdělení mezi způsoby jednání, způsoby bytí a způsoby mluvení, které zajišťuje, že ta či ona těla jsou svým jménem přiřazena k tomu či onomu místu a k tomu či onomu úkolu; jde o řád viditelného a vyslovitelného, jež způsobuje, že ta či ona aktivita je viditelná, zatímco nějaká jiná viditelná není, že té či oné promluvě je nasloucháno coby diskurzu, zatímco jiná promluva je vnímána jen jako šum.“ In: RANCIÈRE, Jacques. *Neshoda: Politika a filosofie*. Přel. J. Fulka. Praha: Svoboda Servis, 2011 s. 37.

⁴²⁹ BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*, c. d., s. 169-174.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 173-174.

⁴³¹ Tamtéž, s. 174.

s nevyhnutelností čelit dle jeho slov imperialistickým silám. Tyto internacionální aktivity mají nabýt na významu, pokud budou cílit na volnočasové oblasti, které dosud opanuje buržoazní ideologie.⁴³² Třetí krok Brohm definuje jako vytvoření takových fyzických aktivit, které jsou žádoucí v budoucí skutečně socialistické společnosti, ne jako sport v zemích východního bloku, kde má podobu „reformistické a stalinistické karikatury“. Místo sportu žádá skutečně emancipované a svobodné aktivity. S odkazem na Gramsciho vyzývá k útokům proti buržoazní společnosti na všech frontách a bojem proti sportu k zahájení kulturní revoluce.⁴³³

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ Tamtéž.

5. Další vývoj kritické teorie sportu ve Francii

Předchozí kapitoly představily základní aspekty a konceptuální rozvržení kritické teorie sportu v díle Jean-Marie Brohma v období mezi roky 1968 až 1976. Omezení se na toto období umožnilo sledovat genezi kritické teorie sportu, její teoretické zdroje, zásadní význam politické orientace a také dobový a intelektuální kontext. Druhá polovina šedesátých let a následná dekáda v letech sedmdesátých představuje vzhledem k celé genealogii kritické teorie sportu určité vrcholné období.

5.1 Krize a ústup kritické teorie sportu

Koncem sedmdesátých let dochází napřed k určité standardizaci publikační činnosti a s ní provázaného politického aktivismu. Prostřednictvím vlastní revue *Quel Corps?* založené v roce 1975 dochází k další manifestaci výzev k bojkotu globálních sportovní událostí jako mistrovství světa ve fotbale v Argentině v roce 1978, olympijských her v Moskvě v roce 1980, ale také všech mezinárodních sportovních turnajů, které pořádala Jihoafrická republika.⁴³⁴ V osmdesátých letech přesto nastává určitá ruptura, přerušení, utlumování, které představuje důsledek několika aspektů. Casco interpretuje tuto situaci v polovině osmdesátých let jako oslabení výchozí orientace. Za příčiny označuje nárůst kulturních teoretických perspektiv v sociálních vědách ve Francii, kritiku marxistických východisek i závěrů, ale především striktní odmítání kritické teorie sportu připisovat sportu jakýkoli emancipační potenciál.⁴³⁵

Vůdčí osobnost Jean-Marie Brohm se v této době zaměřuje na akademickou kariéru, dochází k významnému poklesu politického aktivismu zrozeného z květnových událostí

⁴³⁴ CASCO, 2018, s. 180.

⁴³⁵ CASCO, 2018, s. 180.

osmašedesátého, nastává i obecnější útlum a krize marxistické teorie i levicové politiky na celosvětové úrovni, v neposlední řadě proměnou témat se mění i tendence a témata levicově orientované teorie sportu. Sám Brohm tuto situaci reflektuje jako vědomou, záměrnou a organizovanou likvidaci životů pokrokových aktivistů ze strany vládnoucí moci, i když tento svůj postřeh nijak blíže nekonkretizuje, na svém vlastním osudu už vůbec ne.⁴³⁶

Jacques DeFrance ve svém přehledu vývoje francouzské sociologie sportu reflektuje tři trendy, které od sedmdesátých let nahradily to, co označuje jako kritickou sociologii sportu. Jednou větví bylo rozvinutí historické sociologie sportu a tělovýchovy. Další představovala aplikace teoretického přístupu Michela Foucaulta zabývající se tělesností. Třetí směr rozvíjí sociologický přístup Pierra Bourdieu a strukturalisticky pojímá sport buď jako druh distinktivního jednání, nebo ze socio-historického hlediska analyzuje konstituování tzv. světa sportu.⁴³⁷

5.1.1 Ústup politického aktivismu Května '68

Ústup souvisí i s postupnou proměnou politické situace ve Francii. Neúspěch emancipačního hnutí Května '68 přinesl rozdrobení zdánlivě jednotného hnutí na jednotlivé skupiny, které dále pokračovaly v politickém aktivismu. Docházelo k experimentování „s typem politiky, který se objevil v antisystémovém hnutí roku 1968.“⁴³⁸ V průběhu let se ale někteří bývalí stoupenoci maoismu a dalších radikálních frakcí a orientací naopak přiklánějí k vládnoucímu řádu. Kristin Rossová to ve své analýze květnových událostí vysvětluje také příznivým přijetím ze strany politického establishmentu, ale také na poli kultury. Tendence slábnoucího radikalismu se také podle ní projevují v podobě nastupujících interpretací Května '68. Jednu

⁴³⁶ *La critique radicale du sport capitaliste*. Alboussière: QS? Éditions, 2012, s. 18.

⁴³⁷ DEFRANCE, Jacques. *France*. In: COAKLEY, Jay, DUNNING, Eric (eds.). *Handbook of Sports Studies*, c. d., s. 534-535.

⁴³⁸ HAUSER, Michael. *Doba přechodu. Transzitivní ontologie a dílo Alana Badioua*, c. d., s. 65. Hauser ve své práci představuje interpretaci tohoto období od Alaina Badioua, který o desetiletí tohoto politického experimentování mimoparlamentní levice píše jako o „rudých letech“. Někteří aktivisté si během této doby uvědomili, že se uzavírá celé jedno období emancipační politiky, a to ještě před ikonickým rokem krize celosvětové levice v roce 1989.

označuje jako neoliberalní teleologii, která zpětně události vysvětluje nikoli jako ohrožení kapitalistického řádu, ale naopak jako dynamizaci a začlenění vzpoury do řádu logiky kapitálu.⁴³⁹ Další perspektiva, kterou lze označit za sociologickou, události vysvětluje jako specifický druh intergeneračního konfliktu.⁴⁴⁰ Obě interpretační roviny při srovnání s obsahem i formou kritické teorie sportu působí jako nedostatečné k pochopení její politické síly, která konfrontovala mocenské uspořádání jak ve světě sportu, tak i společnosti, která byla prostřednictvím sportu udržována. Mnohem relevantnější se jeví pohled, který by na tuto skutečnost navazoval s tím, že se aktéři revolty buď vzdali emancipační a antisystémové intervence, nebo prostě nedisponovali mocenským aparátem umožňující prosazení vlastní interpretace květnových událostí.

5.1.2 Krize marxistické teorie

Na nejobecnější úrovni lze vysledovat, že situace francouzské levice odrážela vzestup a ústup levicových sil v globálním měřítku. Keucheyan v rámci své periodizace konjunktury tzv. Nové levice, kterou rozumí maoistické, trockistické a anarchistické směry, a kam lze jistě řadit i aktivity francouzské kritické teorie sportu, píše o době od roku 1968 až do roku 1977. Osmašedesátému roku přisuzuje kruciólní význam, a to nejen kvůli událostem v Paříži, ale také v Mexiku, během Pražského jara a také následujícího roku v Itálii. Obecně klesající tendenci, ba přímo krizi levice a emancipačního hnutí od druhé poloviny sedmdesátých let přisuzuje kombinaci několika různých faktorů. Především nástupu vlny neoliberalismu, kterou politicky reprezentovala v Británii Margaret Thatcherová a Ronald Reagan v USA, ale i „kapitalistický obrat“ v Číně v důsledku Teng Siao-pchingových reforem, globální oslabení solidarity dělnické třídy, ale také nástup François Mitteranda v roce 1981 do prezidentského úřadu ve Francii, což tamní radikální levici určitým způsobem „zpacifikovalo“ inkorporací do vládnoucích struktur. Nakonec krize levice globálně

⁴³⁹ ROSS, Kristin. *May '68 and Its Afterlives*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2002, s. 6.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 208.

kulminuje v roce 1989 pádem Berlínské zdi a rozpadem východního bloku socialistických zemí.⁴⁴¹

5.1.3 Proměna teorie sportu

Další ze znaků ústupu kritické teorie sportu lze vysledovat i na rovině osobní historie jejich představitelů. Brohm se stává etablovaným akademickým sociologem. Další spoluzakladatel revue *Quel Corps?* Marc Perelman se profesionálně věnuje architektuře. Neznamená to ovšem, že by v osmdesátých a devadesátých letech neexistovala žádná kritická teorie sportu produkovaná původním okruhem autorů. Ale i když se zánik této revue datuje k roku 1997, kdy byla oficiálně ukončena, předtím se výrazně snižovala její periodicitu a ochota přispívat. Ostatně německá kritická teorie, alespoň ta západní, prochází podobným typem útlumu v osmdesátých letech. Dokonce její ústřední postava Rigauer opisuje stejný osud jako Brohm, když se zaměřuje na akademickou dráhu a etabluje se jako profesor sociologie. U obou ovšem nelze jednoznačně rozlišit nakolik se v jejich případech jedná o příčinu a nakolik o důsledek krize kritické teorie sportu v obou zemích. Spíše lze situaci vysvětlit proměnou v teorii sportu obecně a pozic, které v něm kritické, levicové a emancipační teoretické přístupy zaujímaly.

Ostatně kritická teorie sportu dochází k určitému vyprázdnění také v důsledku své metody, kdy aplikuje freudo-marxistický, případně jiný typ radikální teorie na oblast sportu. Jak upozorňuje Morgan, kritická teorie sportu nepřichází s vlastními empirickým zkoumáním, takže její zdroje zůstávají omezeny právě na teoretickou produkci.⁴⁴² Jenže v momentě, kdy tento druh teorie se stejně jako levice v politice dostává nejen do defenzivní pozice, ale především do krize, nedochází k rozšiřování a rozvíjení dosavadní perspektivy, což vede k určité repetitivnosti a únavě. Ta v případě politického cíle v podobě revolučního dosažení emancipace potkává jakoukoli delší dobu existující levicově radikální uskupení. Hauser

⁴⁴¹ KEUCHEYAN, Razmig, *The Left Hemisphere*, c. d., s. 7-8.

⁴⁴² MORGAN, William J.: *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 31.

dokonce upozorňuje „utajenou pravdu“ hnutí Května '68 v podobě určitého „odumírání“ marxistického slovníku v praktické politice.⁴⁴³ Paradoxně na aplikaci výrazů jako třídy, třídní boj, masová organizace, buržoazní společnost, či imperialismus v oblasti sportu v podstatě vznikla francouzská i německá kritická teorie sportu. Právě jistá neadekvátnost a zastaralost dostávají časem tyto projekty do krize kvůli vybavenosti vlastních teoretických konceptů.

Absence revoluční transformace celé společnosti spolu se striktním odporem k pouhým reformám v dané oblasti také přivedla levicovou radikalitu na rozcestí. Buď ortodoxně trvat na svých původních záměrech, formách a metodách, nebo se nějakým způsobem transformovat. K tomu dochází právě v případě kritické reflexe instituce sportu. Morgan ve své kategorizaci levicových teorií sportu reflektuje nástup tzv. teorie hegemonie typické pro anglo-americké prostředí. Základním charakteristickým rysem je kritika předchozích materialistických přístupů ke sportu, který reprezentoval i Brohmova teoretická produkce. Dochází k odmítání althusserovského strukturalismu kvůli jeho až příliš determinujícímu přístupu vůči agendě sociálního jednání jednotlivců. Místo toho se přisuzuje mnohem větší autonomní prostor oblasti sportu, což souvisí i s odlišným pojmáním emancipačního potenciálu této oblasti lidského jednání. Další rozdíl spočívá ve změně metodologické perspektivy, kdy pojem masové kultury nahrazuje mnohem méně rigidní a mnohem více komplexnější pojem populární kultury.⁴⁴⁴ Mění se tak postoj ke studiu sportu jako represivního a ideologicky manipulativního nástroje na ovládání mas, který byl typický pro přístup frankfurtské školy, na mnohem analytičtější perspektivu pracující s pojmy rámcování, kontextualizace a relativizace, s nimiž přicházejí kulturní studia. Problematika ideologie se tak mnohem subtilněji věnuje mechanismu, jak subjekt zachází se sémantickými řetězci, což neznamená anihilaci Althusserova konceptu interpelace, ale spíše jeho podrobnější rozpracování v kontextu různých kulturních, etnických i třídních vztahů. Konkrétně pro teorii hegemonii se sport jeví především jako sociální praxe, která není plně determinovaná ekonomickou základnou. Materialistické východisko zde znamená odmítnutí

⁴⁴³ HAUSER, Michael. *Doba přechodu. Tranzitivní ontologie a dílo Alana Badioua*, c. d., s. 66.

⁴⁴⁴ MORGAN, William J.: *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*, c. d., s. 61-63.

vnímat sport jako druh kulturní nadstavby, ale jako samotnou materiální praxi, jejímž prostřednictvím dochází k produkci a reprodukci sociálního bytí. Redukce tohoto bytí jen na ekonomickou praxi považují představitelé teorie hegemonie za kognitivní omyl.⁴⁴⁵

Přesun těžiště z industriálně a ekonomicky determinovaného přístupu sedmdesátých let do oblasti studia kulturních forem se projevil také v podobě prolínání se s novými formami sociální emancipace především v podobě feminismu a rasismu. I když feministický přístup byl vlastní i Brohmovi, ať již v podobě kritiky maskulinity ve sportu, tak i striktního označování „sportovci a sportovkyně“ místo obecně používaného sjednocujícího generického maskulina. Brohm se ale situací žen ve sportu nezabývá přímo a konkrétně, tématu feminizace sportu nepřisuzuje zvláštní význam. Souvisí to i s rozdílným teoretickým východiskem. Feministické teorie sportu, které mají různé podoby jako liberální, radikální, či marxistické, berou jako své východisko genderovou aktivitu. Sport se potom prostřednictvím kritických analýz vyjevuje jako prostředek reprodukce genderových vztahů, stereotypů a mužských privilegií, ale také jako patriarchální praxe, či síť maskulinní hegemonie.⁴⁴⁶ Dalšími tématy, kterým se věnuje sociologie sportu, či kulturní studia jsou rasismus a etnicita, velkým tématem se stává problematika fotbalového diváctví. Ani jedno z témat nepředstavovalo pro francouzskou kritickou teorii sportu v sedmdesátých letech významný předmět jejich bádání. Už jen z toho důvodu, že k problematice sexuální diskriminace, či rasismu přistupuje primárně z perspektivy třídního boje.

5.2 Současný stav kritické teorie sportu ve Francii

I když samotný projekt kritické teorie sportu, který vzniká jako reakce na květnové události a stává se součástí radikálně levicového hnutí, doznává určitý útlum v osmdesátých letech,

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 64.

⁴⁴⁶ BIRRELL, Susan. *Feminist Theories for Sport*. In: COAKLEY, Jay, DUNNING, Eric (eds.). *Handbook of Sports Studies*, c. d., s. 61.

jedná se spíše o marginalizaci a personální krizi. Ještě začátkem této dekády vychází Brohmovi publikace *Le Mythe olympique* (Olympijský mýtus), kterou navazuje na svoji ideologickou dekonstrukci olympijské mytologie, jejích narativních struktur a instrumentalizace olympijských hodnot. V tomto textu ale volí již trochu jinou formu než v textech ze sedmdesátých let. Jedná se o mnohem ucelenější analýzu, která jednak pracuje s „náboženským charakterem“ olympijského hnutí, ale také s dějinami moderní olympiády. Zdá se, že určité trendy dominující tehdejší francouzské sociologii se projevují i proměnou jeho přístupu. Zároveň ovšem včleňuje olympijské hry do mnohem širších vztahů produkce „multinárodního“ finančního kapitálu, problematiky imperialistické expanze, militarizace a environmentálních dopadů. V neposlední řadě se soustředí na demystifikaci de Coubertina jako sexisty, rasisty a bojovníka proti společenské rovnosti. Navíc stále je zde sebereflexe vlastní levicového východiska k pojmání sportu.⁴⁴⁷

V polovině devadesátých let vychází Brohmem editovaný soubor textů kritické teorie pod názvem *Critique de la modernité sportive* (Kritika moderního sportu), která souhrnně představuje kritickou teorii sportu z předchozích téměř třiceti let existence.⁴⁴⁸ O rok později, v roce 1996 vychází antologie textů kritické teorie sportu *L'Opium sportif* (Sportovní opium).⁴⁴⁹ Jak již bylo zmíněno, revue *Quel Corps?* v této době ukončuje svoji existenci, takže tyto sborníky lze považovat za definitivní ukončení existence radikální teoreticko-politického projektu.

Kolem roku 2000 ale nastává výrazná změna. Brohm začíná být publikačně mnohem více produktivní. Jen mezi roky 2001 a 2008 mu vychází devět publikací, z nichž dvě třetiny se věnují sportu, ostatní se týkají problematiky dialektické metody, kritické perspektivě smrti a tělesnosti, reflexi sexuality ve společenských vědách, ale také kritice politického myšlení,

⁴⁴⁷ BROHM, Jean-Marie. *Le Mythe olympique*. Paris: Christian Bourgois Editeur, 1981

⁴⁴⁸ BROHM, Jean-Marie. *Critique de la modernité sportive*. Paris: La Passion, 1995

⁴⁴⁹ ESCRIVA, J.-P., VAUGRAND, H. *La critique radicale du sport de l'extrême gauche à quel corps?* Paris, France: L'Harmattan. 1996.

včetně útoku na filosofii Martina Heideggera. Brohm tak jednak znovurozvíjí kritiku instituce sportu, zároveň se zabývá sociálně-vědní tematikou i metodologií, která úzce souvisí s přístupem ke sportu, ale také navazuje na jeho činnost v prostředí akademické sociologie, v níž již působí jako etablovaná osobnost.⁴⁵⁰ V této době také dochází k založení revue *Quel Sport?* (Jaký sport?), která od roku 2007 vychází pravidelně až dodnes. Později následuje i založení vlastního nakladatelství *QS? Éditions* se sídlem ve francouzském Alboussière. Jednou z intencí vydávání revue nespočívala pouze ve snaze po deseti letech navázat na předchozí *Quel Corps?*, ale také manifestovat nový autorský okruh, který vzniká opět kolem Brohma a pokračuje v úsilí květnové generace šedesátých a sedmdesátých let. Součástí již prvního čísla je výzva k bojkotu olympijských her v čínském Pekingu, přičemž důvody zdaleka překračují liberální kritiku nedodržování lidských práv, ale zpochybňuje představu tamního režimu jako socialistického, nebo dokonce komunistického zřízení. Kritika pokračuje v perspektivě kritické teorie sportu, takže Čínu pojímá jako byrokratickou formu státně-monopolistického kapitalismu. Z těchto pozic je její pořadatelství nahlíženo jako další expanze a akumulace globálního i tamního kapitálu prostřednictvím sportu. Samotná olympiáda je ale nahlížena nikoli z pozice oběti, ale prostřednictvím politické analýzy jako nástroje kapitalismu a totality, pročež navíc vytváří ideologické zastřešení.⁴⁵¹ Od tohoto momentu se tedy znovubnovuje svoji politický činnost v podobě výzev k bojkotům velkých sportovních akcí, všech olympijských her a mistrovství světa ve fotbale. Právě k prezentaci těchto výzev slouží i již zmiňovaná revue. Také obsahově pokračuje v tradici předchozí revue. Analyzuje sport jako nástroj ideologie, označuje ho jako „sportovní opium“, nástroj odcizení a způsob formování divácké masy prostřednictvím sportovního spektaklu.

⁴⁵⁰ Otázkou tedy zůstává, nakolik lze mluvit v případě Brohma o diskontinuitě mezi produkcí v sedmdesátých letech a v dalších dvou desetiletích, nebo o kontinuálním vývoji, kdy jeho odmlčení se v oblasti sportu mohlo souviset spíše s politickou situací a ústupem levice obecně, než s jeho nezájmem o oblast sportu.

⁴⁵¹ *Quel Sport?* Alboussière: QS? Éditions, 2007, č. 1

Pokračuje také v politické kritice sportu, onoho „hlídacího psa“ vládnoucího statu quo, problematikou oprese a také politické regrese. Kritiku fašistických aspektů samotných sportovních struktur rozšiřuje o sféru ultrapravicové fanouškovské scény. Rozvíjí se ale i předtím nereflektovaná témata jako korupce, fungování sportovních organizací na bázi mafie, například cyklistická mafie Tour de France, ale především světové organizace jako FIFA nebo Mezinárodní olympijský výbor. Z hlediska ekonomické kritiky se stále hlavním východiskem jeví determinující pozice kapitalistické produkce, u níž se klade důraz na globální rozměr kapitalismu a financionalizace jako nejaktuálnější projev a způsob nadvlády logiky kapitálu.

Z hlediska formy a zdrojů je pro stávající produkci kritické teorie sportu charakteristické, že vychází ze stále stejného intelektuálního okruhu jako Brohm a další v sedmdesátých letech, především v podobě teorií Marxe a Freuda. Zásadní význam ovšem ztrácejí Althusserovy koncepce, objevují se ale také, vedle celé řady citací osobností z francouzského intelektuálního okruhu jako Jean-Paul Sartre, Guy Debord, Gilles Deleuze, či Jean-Claude Michéa. Dále osobností pokračuje recepce autorů frankfurtské školy jako Adorno, Horkheimer, Marcuse, ale i dalších marxistů jako například Cornelia Castoriadis. Zásadní změnou je ovšem využívání teoretické konceptualizace, kterou Brohm i z některých výše jmenovaných autorů založil. Lze tak hovořit o tom, že kritickou teorii sportu v podstatě vytvořil, což dokazuje i jeho stále ústřední postavení v současném kolektivu. Ať již v podobě velké publikační produkce, množství textů v revue, sebereflexivních publikací, kdy popisuje a vysvětluje genealogii kritické teorie sportu, v neposlední řadě se těší až adorační úctě ze strany nových autorů.

Kromě Brohma lze z autorského kolektivu zmínit a uvést některá jména. Fabien Ollier působí jako šéfredaktor revue, což souvisí také s tím, že Brohm, který už působí jako emeritní profesor, dále zde nejčastěji vystupují a publikují Eden Berger, který se zaměřuje na fotbal, jeho pojmání jako svébytného impéria, ale také na jeho korporální estetiku. Fotbalem se zabývá i Jean-Pierre de Mondenard. Dalším významným autorem se jeví

Christian Godin, který mimo jiné předkládá i reflexi a recepci kritické teorie sportu, což v minulosti byla doména Brohma.

V neposlední řadě je třeba zmínit i Marca Perelmana, který spoluzakládal s Brohmem již předchozí revue v sedmdesátých letech a přispívá i současných čísel. Perelman je zároveň autorem souboru esejí *Le sport barbare. Critique d'un fléau mondial* (Barbarský sport. Kritika celosvětové pohromy) z roku 2011, která byla následující rok přeložena do angličtiny a vydána levicově orientovaným vydavatelství Verso.⁴⁵² Toto přeložené vydání má ten nesporný význam, že zprostředkovává perspektivu francouzské kritické teorie sportu globálnímu publiku v dostupné formě. Překlad Brohmových textů do angličtiny byl publikován v roce 1978 pod názvem *Sport: A prison of Measured Time* (Sport: Vězení měřeného času) není vzhledem k době svého vydání příliš dostupné a ani aktuální. V tom vězí problematika přístupnosti kritické teorie sportu, jejíž publikace jsou ve francouzštině a omezují tak okruh svého publika. Paradoxně v kontrastu s jejich internacionálně pojímaným aktivismem a kritikou globálního sportu.

⁴⁵² PERELMAN, Marc. *Barbaric Sport: a Global Plague*, c. d.

Závěr

Cílem této práce bylo představit specifickou kritiku sportu, která vzniká ve Francii ke konci šedesátých let. Jedná se o specifický projekt, který definuje jeho propojení teoretické a politické praxe. Po teoretické stránce se projevuje se především ve formě článků, esejů, politických pamfletů a výzev. Zároveň jeho neodmyslitelnou součástí tvoří politický aktivismus v podobě zakládání organizací vyzývajících k bojkotu sportovních akcí.

V úvodní kapitole je kritická teorie sportu zasazena do širšího teoretického rámce. Představeny jsou různá pojetí kritické teorie sportu, která se k této multidisciplinární teorii vážou. Zároveň dochází k nastínění základních charakteristik politické teorie sportu, pod níž bývá z odborného hlediska kritická teorie sportu řazena. V kontextu různých reflexí se ukazuje různorodost označení tohoto typu teoreticko-politického přístupu, který bývá označován kromě kritické teorie také jako levicová, radikální, emancipační, marxistická, neomarxistická, či postmarxistická teorie sportu. Jako jediné dvě teorie, které odpovídají inkorporaci emancipačního cíle do svého teoretického rámce, se ukazují projekty vzniklé v druhé polovině šedesátých let 20. století ve Francii a Německu.

Stěžejní část práce stojí na analytickém zpracování textů Jean-Marie Brohma jako adekvátně reprezentujících kritickou teorii sportu ve Francii v období šedesátých a sedmdesátých let. Tehdy vzniká původní teoreticko-politický projekt, a to v přímé návaznosti na protestní hnutí radikálně levicového charakteru během tzv. květnových událostí v roce 1968. Absence kritiky instituce sportu se označuje za jednu z možných příčin neúspěchu protisystémové revolty a část intelektuálního a aktivistického hnutí vytváří projekt, který si klade za cíl vytvořit materialistickou kritiku sportu. Teoretickým východiskem se stává marxismus, především jeho verze tehdy populárního francouzského filosofa Louise Althussera, a také psychoanalytický přístup a koncepce Sigmunda Freuda a Wilhelma Reicha. Následující roky charakterizuje výrazná aktivita v podobě řady publikací, manifestů i politických akcí namířených kriticky proti dominantní sportu. Jejich obsah i forma jsou v práci představeny,

kategorizovány a analyzovány ve třech tematických celcích jako politická, ekonomická a ideologická kritika.

V kapitole o politické kritice se pojednává o ústředním významu politiky v rámci kritické teorie sportu. Kromě historické geneze v důsledku politických událostí roku 1968 jde především o pojmání tohoto teoretického projektu jeho autory jako politické intervence. Nedílnou součástí teoretické reflexe sportu se stává emancipační intence, která jednak představuje příčinu vzniku teoretického zkoumání na základě freudo-marxistického aparátu, zadruhé si stanovuje cíl v podobě radikální transformace společenských vztahů. Záměrná politická intervence na poli teorie vychází z maoistického pojetí teorie jako zbraně a také z koncepce teoretické intervence francouzského marxistického filosofa Louise Althussera. Brohm vytváří novou teoretickou konceptualizaci sportu, která se staví negativně vůči tehdejší instituci sportu jako pozitivistickému systému vládnoucího řádu, nástroji reprodukce statu quo, ale také oblasti, jejímž prostřednictvím je možné demystifikovat celý vládnoucí aparát státně-monopolistického kapitalismu. To vede představitele kritické teorie ke konkrétnímu politickému aktivismu, který nabývá formy zakládání protiolympijských výborů, jejich internacionální expanze a zveřejňování výzev k bojkotu, ať již olympijských her, mistrovství světa ve fotbale, nebo akcí pořádaných režimem apartheidu v JAR. Zároveň obsah samotné kritiky vykazuje levicově radikální perspektivu, která se tematicky věnuje odhalování proto-fašistických a buržoazních aspektů sportu, reglementace mládeže, výchovy k poslušnosti, podřizování se autoritám, naturalizace společenské hierarchie a nesvobody. To vše se projevuje nejen na vnější úrovni, ale Brohm vztahuje tyto prvky i na rovinu korporální sebeidentity, do níž se skrze sportovní aktivity internalizují technokratické a sociální normy. I když má tento přístup levicový charakter, kriticky konfrontuje postoj ke sportu komunistických stran i tzv. socialistických zemí východní bloku v čele se SSSR, jejichž přístup označuje za buržoazní a potvrzující světovou hegemonii imperialismu. Zároveň kritická teorie sportu nenavazuje ani na socialistickou meziválečnou tradici tzv. dělnického sportu.

Analýzu podstaty sportu jako produktu kapitalistického systému představuje další část práce, která se věnuje ekonomickým aspektům Brohmovy teorie. Ekonomickým je tu myšleno materialistické pojetí společenské základny kapitalistické produkce, z níž podle Brohma vyvěrá sport jako jeho epifenomén. Představena je Brohmova explanace sportu jako historického produktu britské imperialistické expanze, čímž se vymezuje proti představě věčného a ideální pojetí sportu, ale také proti hledání spojitostí mezi antickým a moderním sportem, mezi nimiž naopak nachází nepřekonatelnou diskontinuitu. Vysvětlení spočívá v teoretické konceptualizaci sportu jako historického produktu ekonomicky dominantního stupně produkce v dané době a dané společnosti. Dále je ukázáno, jak jsou vnitřní struktury instituce sportu paralelou fungování kapitalistické produkce. Ta zde nabývá dvojího podoby. V jedné se sport stává dalším ekonomickým sektorem. Tuto skutečnost Brohm označuje termínem sportovní způsob produkce, kdy jsou sportovní aktivity komodifikovány zaváděním praktik průmyslové výroby a následně prodávány za účelem maximalizace zisku. Druhou rovinu tvoří vnitřní struktura podstaty sportu, která představuje výraz a produkt kapitalistické logiky. Je vysvětlen způsob, jak se individuální sportovní výkony převádějí prostřednictvím abstrakce na ekvivalentní úroveň, která umožňuje jejich srovnávání a následně určování vítězů, rekordů a překonávání limitů. Jedná se o aplikaci principu komodifikace užité hodnoty ve směnnou, kterou teoreticky analyzoval Marx. Brohm nachází ale další aspekty vzájemné analogie sportu a kapitalismu v principech selektivního výběru, maximalizace produktivity a časo-prostorové transformace. V neposlední řadě je prezentován i náhled na sportující subjekt, který se v kapitalisticky determinovaném sportu stává sportujícím dělníkem. V této pozici je nahlížen jako objekt negativních procesů mechanizace, reifikace, odcizení a vykořisťování.

Poslední analytickou část tvoří problematika ideologie. Je v ní představena mnohohrstevnatá Brohmova ideologická kritika sportu v kontextu základních teoretických zdrojů. V případě politické a mocenské ideologie představují stěžejní koncepty pojem hegemonie Antonia Gramsciho a ideologické státní aparáty Louise Althussera. Disertační práce reflektuje Brohmovu interpretaci uvedených koncepcí a jejich aplikaci na prostředí sportu. Základní osu této části práce tvoří pokus o definitivní výčet ideologických funkcí, které Brohm sportu

jako nástroji vládnoucí třídy připisuje. Zároveň jsou reflektovány i hodnoty, které sport vytváří a šíří. Kromě toho, že sport slouží k reprodukci vládnoucích buržoazních hodnot, je také vyjevna i samotná sportovní ideologie a mytologie. Pro pochopení způsobu, jak ideologický mechanismus funguje, slouží rozbor psychoanalytických koncepcí, které Brohm využívá. Problematika sportu jako represe sexuálních pudů je vztažena k sadomasochismu a tělesné deerotizaci. Součástí reflexe ideologické kritiky je také nástin problematiky spektaklu, ať již v obecnější formě, nebo konkrétnější jako mediálního a diváckého spektaklu. Nakonec je představen i Brohmův radikální návrh revolučního boje proti ideologické moci sportu v tehdejší společnosti.

Protože se práce detailně věnuje pouze genezi kritické teorie sportu ve Francii v šedesátých letech a následné produkci až do druhé poloviny let sedmdesátých, byla zařazena i kapitola, která nastiňuje další historický vývoj tohoto projektu. V osmdesátých letech zaznamenává publikační i politická činnost tohoto projektu výrazný útlum, který v devadesátých letech vrcholí ukončením činnosti a vznikají odborné teoretické reflexe, které kritickou teorii sportu pojímají jako historicky uzavřenou variantu emancipačního hnutí Května '68. V této části jsou nastíněny příčiny, které k této krizi projektu francouzské kritické teorie vedly, především v návaznosti na krizi marxismu a levicových hnutí po celém světě. Následně je přiblíženo obnovení činnosti, které trvá až dodnes, její představitelé, intence i formy, kterých nabývá. Jako stěžejní se zde opět vyjevuje postava Jean-Marie Brohma, což potvrzuje jeho výjimečné postavení i adekvátnost rozhodnutí zaměřit tuto práci na rozbor jeho produkce jako dostatečně reprezentativní pro celou francouzskou kritickou teorii sportu.

Jedním z nejproblematičtějších rysů tohoto projektu a zároveň jeho nejoriginálnějším aspektem je politická stránka. Na jedné straně k ní patří všudypřítomná reflexe, která dělí kritickou teorii od tzv. neutrálního pojetí tradičních sociálních a sociologických teorií, kdy se její součástí stává popis vlastních záměrů, společenská role i politická pozice. Teorie dialekticky obrací svoji ambici demystifikovat společenskou realitu v podobě instituce sportu i sama na sebe. To ji dodává punc transparentnosti a vytváří vztah důvěry. Jenže na straně druhé není nikdy zcela zřejmé, zda politická intence nepředbíhá poznání skutečnosti

natolik, že ho pokrývá až deformuje. Tento problém vysvítá právě na analyzovaných Brohmových textech z let šedesátých a sedmdesátých, kdy zakládání tohoto projektu spočívá v aplikaci již hotových teoretických koncepcí. Ty samy o sobě ale nejsou nijak kriticky reflektovány, naopak se často ukazuje, že metoda, jak je s nimi nakládáno, má poněkud nestabilní charakter. I jiné odborné recepce kritické teorie sportu, ať již v této práci představené pojetí Williama W. Morgana, či Ricarda Casca, mají problém zjistit, kdy se jedná o implicitní využití nějakého zdroje. Například Casco tak svoji práci o tomto projektu pojímá jako propojení především s koncepcemi Theodora W. Adorna. Na tom by ve své podstatě nebylo nic tak zvláštního, kdyby toto spojení neprezentoval jako objevení implicitního zdroje kritické teorie kritickou teorií samotnou a nikoli jeho vlastní. Je možné, že skutečně objevil prameny, z nichž Brohm a ostatní skutečně čerpali, ale mně osobně se při mé orientaci v této oblasti nezdají být tato tvrzení zcela jednoznačně průkazná. Často působí jako subjektivní Cascova interpretace než odhalení objektivní skutečnosti. Nelze zde ale hovořit o neadekvátnosti a ztrátě důvěryhodnosti Cascovy odborné práce, protože tuto perspektivu lze vztáhnout i na tuto disertační práci. Důvod spočívá v až příliš svévolném nakládání se zdroji a původními koncepty Brohmem, z nichž zdánlivě čpí určitá nepůvodnost, které navíc nepomáhá spíše abstraktním než konkrétním pojetím. Což tvoří další problematickou rovinu kritické teorie sportu, kdy se na jedné straně materialistická teorie dovolává aktuální situace a straní se všech možných idealistických a metafyzických pojednání, na straně druhé ale sama téměř neopouští pole teorie. Jednotlivé konkrétní doplňky někdy působí spíše jako retroaktivní doložení teoretické teze než vytváření teorie na základě analýzy konkrétní situace. Nejvíce markantní jsou tyto nedostatky patrné při dovolávání se důležitosti a primárnosti ekonomické analýzy, aniž by Brohm nějakou předložil, nebo vyložil nějakou již existující, která by se týkala fungování konkrétních mechanismů v konkrétním sportu.

V neposlední řadě přináší spoustu problematických otázek i současná podoba a forma kritické teorie sportu ve Francii. Stručně řečeno bazíruje na konceptech z doby, která byla předmětem analýzy a recepce této práce. Zatímco tehdy Brohm aplikoval marxistické, althusserovské a psychoanalytické koncepce na tehdejší sport, texty produkované v

posledních letech v podstatě přebraly tuto metodu. Aplikují jak zmiňované autory, tak i Brohmovy koncepty, které jsou ale samy aplikací. Na tom by nebylo ještě nic tak pozoruhodného, vždyť tento princip v podstatě představuje nezbytnou linii vědeckého a intelektuálního pokroku. Jenže vzhledem ke krizi, která kritickou teorii prvního období v podstatě ukončila, je zajímavé, že nedošlo ke kritické sebereflexi, nakolik se na tehdejších vyčerpání lidském, politickém i teoretickém, podílela právě tato ústřední metoda práce a přístup ke sportu. Ostatně ačkoli jejich texty kritizující současnou podobu sportu v mnohém objasňují neviditelné mechanismy jeho fungování a určitě si zaslouží pozornost i ve veřejném a mediálním prostoru, přesto působí trochu jako budování teoretického skanzenu, v němž hraje prim nikoli tolik problematika současnosti, ale určitá úcta k tradici levicových teorií a předně kritické teorie sportu jako dítěte květnových událostí vůbec.

Existuje přitom celá řada současných teoretických koncepcí i z levicových pozic, které by mohly některé aspekty a témata rozebírané kritickou teorií sportu minimálně rozšířit a dovysvětlit. Například ideologické analýzy slovinského filosofa Slavoj Žižka. Jeho ekonomie slasti by mohla fungovat jako explanace sadomasochistického charakteru sportování. Stejně tak jeho pojetí ideologie fungující nikoli na bázi tvorby falešného vědomí ale naopak na potlačování vědomí skutečné situace, což by dokázalo vysvětlit, proč se demystikační přístup kritické teorie sportu stále nedaří dosáhnout masového probuzení revolučního vědomí a kritické perspektivy běžných lidí vůči sportu. Další zajímavou koncepcí představuje i problematika principu vyhoření v práci německo-korejského autora Byung-Chul Hana, která sice teoreticky zpracovává fungování společnosti výkonnosti 21. století, stejně tak ale představuje teorii, o jejíž aplikaci v Brohmově stylu si říká nejen profesionální sport založený na stejném principu, ale i současná „profesionalizace“ amatérského individualizovaného sportování. V neposlední řadě je třeba zmínit i práci amerického politického kritika sportu Julese Boykoffa, který v mnohém představuje možná větší míru ztělesnění intence původní kritické teorie sportu než na ni kontinuálně navazující současný projekt ve Francii. Boykoff, bývalý aktivní účastník olympijských her jako fotbalista, dlouhodobě vypracovává vůči olympijským hrám kritické analýzy, které ve velké míře zpracovávají konkrétní situace a poté je teoreticky vztahuje k podmínkám produkce i

současnému systému moci. Zároveň aktivně podporuje a spoluvytváří protiolympijské iniciativy v pořadatelských zemích, což doplňuje i jejich reflexí. V neposlední řadě svoji angažovanost přenáší i do mediálního prostoru svými pravidelnými výstupy a umným používáním sociálních sítí. Například jeho práce s konceptem neoliberalismu jako v současnosti dominantní tendence kapitalistické produkce částečně ukazuje na bílé místo v koncepcích kritické teorie sportu a jejich z metodologického hlediska historické neadekvátnosti. Ostatně právě v osmdesátých a devadesátých letech, kdy dochází doslova k explozi, expanzi a hyperbolizaci komercionalizace sportu, jejich teoretická aktivita slábne. Může za to i upření sportu jako takového schopnost vlastního emancipačního potenciálu. Absence nalézání zárodků společenské utopie nikoli odložené do představy budoucnosti bez buržoazního sportu, ale ve sportu samotném, představuje jednu ze slabin kritické teorie sportu francouzského ražení. Sport v určitém ohledu představuje neúčinnou činnost, která je alternativou pracovního workoholismu společnost vyhoření. Ve sportu se navíc vítězství v kolektivních sportech často dosahuje nikoli represivní anihilací a dehumanizací jednotlivých aktérů, ale naopak často demonstruje sílu organizace a kolektivu, který dokáže z jedince dostat mnohem více, než jak se ve společnosti adorující individualizaci a privatismus běžně předkládá. A v neposlední řadě sport představuje nejpopulárnější instituci na světě, která v sobě skrývá potenciál mnohem větší sounáležitosti a propojení lidí po celém světě, než může kritická redukce všech na spektaklem manipulovanou masu vůbec odhalit.

Přes všechny možné výtky ale představuje kritická teorie sportu důležitou perspektivu, jak nahlížet a rozumět sportu, která se nevyčerpává pouze historickým a regionálním kontextem. Její materialistické pojetí dokáže poskytnout mnohem větší množství vysvětlení současné komercionalizace sportu, než dělá moralistní rámec, který velebí jakousi nikdy neexistující zlatou éru ideálního sportu. Zároveň nastavený teoretický rámec umožňuje jednotlivé koncepce vztahovat k vlastní době a aktuálním sportovním trendům v dané zemi. Brohmova specifická nedoslovnost umožňuje svobodně použít jeho vlastní teoretickou medicínu, tedy aplikovat kritickou teorii sportu na jakýkoli jev v současném sportu. Slovy seriálového doktora Sovy lze o francouzské kritické teorii závěrem říci, že sport nejen léčí, ale zgruntu mění. A v tom je její nebezpečí ale i krása.

Použitá literatura

ADORNO, Theodor W. *Prisms*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1982

ADORNO, Theodor W., HORKHEIMER, Max. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Přel. M. Hauser a M. Váňa. Praha: OIKOYMENH, 2009

ALTHUSSER, Louis. *On the Reproduction of Capitalism*. Přel. G. M. Goshgarian. London: Verso, 2014

BALIBAR, Etienne. *The Philosophy of Marx*. Přel. Ch. Turner. London and New York: Verso, 2017

BERNARD, Michel. *Le Corps*. Paris: Editions Universitaires, 1972

BONDY, Egon. *O globalizaci*. Brno: L. Marek, 2005

BOURDIEU, Pierre, PASSERON, Jean-Claude. *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*. Paris: Collection Le sens commun, 1970

BOYKOFF, J. *Power Games: A Political History of the Olympics*. London: Verso 2016

Britannica. Dostupné zde: <https://www.britannica.com/topic/critical-theory>

BROHM, Jean-Marie. *Corps et politique*. Paris: Editions Universitaires, 1975

BROHM, Jean-Marie. *Sport - A Prison of Measured Time*. Přel. I. Fraser. London: Ink Links, 1978

BROHM, Jean-Marie. *Le Mythe olympique*. Paris: Christian Bourgois Editeur, 1981

BROHM, Jean-Marie. *Critique de la modernité sportive*. Paris: La Passion, 1995

BROHM, Jean-Marie. *Le sport-spectacle de compétition*. Alboussière: QS? Éditions, 2020

CASCO, Ricardo. *Sport ideology and formation of the individual: contributions from the Critical Theory of Sports*. In.: *Psicologia USP*, č. 29, 2018

COAKLEY, Jay, DUNNING, Eric (eds.). *Handbook of Sports Studies*. London: SAGE, 2000

COLLINS, Tony. *Sport in Capitalist Society: A short history*. London: Routledge 2013

DEBORD, Guy. *Společnost spektaklu*. Přel. J. Fulka, P. Siostrzonek. Praha: :intu:, 2007

DENIS, Daniel. *Le Corps enseigné*. Paris: Editions Universitaires, 1974

EAGLETON, Terry. *Ideology: An introduction*. London a Brooklyn: Verso, 2007

ESCRIVA, Jean, Pierre, VAUGRAND, Henri. *La critique radicale du sport de l'extrême gauche à quel corps?* Paris: L'Harmattan, 1996.

FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* Přel. M. Petříček. Praha: SOFIS : Pastelka, 2000

GRAMSCI, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers, 1983

GIULIANOTTI, Richard (eds). *Sport and Modern Social Theorists*. Londýn: Palgrave Macmillan, 2004

HAUSER, Michael. *Prolegomena k filosofii současnosti*. Praha: Filosofia, 2007

HAUSER, Michael. *Doba přechodu. Tranzitivní ontologie a dílo Alana Badioua*. Praha: Filosofia, 2021

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Přel. Z. Masopust. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008

HORKHEIMER, Max. *Critical Theory. Selected Essays*. Přel. M. O'Connell. New York: Continuum, 1972

HOUŠKA, Jiří. *Kapitalisticky Vyvinuté Země a Socialismus*. In. *Sociologický Časopis/Czech Sociological Review*, č. 3/4, 1970

HUIZINGA, Johan. *Homo ludens. O původu kultury ve hře*. Přel. J. Vácha. Praha: Mladá fronta, 1971

HYLAND, Drew. *Philosophy of Sport (Paragon Issues in Philosophy)*. New York: Paragon House, 1990

HYLAND, Drew. *Sport, philosophy of*. In. *Routledge encyclopedia of philosophy*. Taylor and Francis, 1998. Dostupné zde: <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/sport-philosophy-of/v-1>

JAMES, Cyril L. R. *Beyond a Boundary*. Durham: Duke University Press Book. 1963

JEFFRIES, Stuart. *Grandhotel nad propastí*. Přel. P. Fantys. Brno: Host, 2022

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2002

KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2010

KELLNER, Douglas. *Critical Theory, marxism and modernity*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1992

KEUCHEYAN, Razmig, *The Left Hemisphere*. London a New York: Verso, 2014

KROCHMALNÝ, Ondřej. *Jacques Rancière*. Praha: Rybka Publishers, 2021

KUHN, G. *Soccer vs. The State: Tackling Football and Radical Politics*. Oakland, CA: PM Press, 2011

KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*. Praha: Filosofia, 2014

KUŽEL, Petr. *Ideologie*. In: *KONTRADIKCE*, číslo 1, 2017

KUŽEL, Petr. *Státní kapitalismus*. In: *KONTRADIKCE*, číslo 1, 2018

La critique radicale du sport capitaliste. Alboussière: QS? Éditions, 2012

LENIN, Vladimir Iljič. *Spisy 25*. Praha: SNPL, 1956

LENIN, Vladimir Iljič. *Spisy 27*. Praha: SNPL, 1962

LENIN, Vladimir Iljič. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*. Dostupné zde: <https://www.marxists.org/cestina/lenin/1916/061916/ch00.html>

LUXEMBURGOVÁ, Rosa. *Akumulácia kapitálu*. Bratislava: Pravda, 1979

MAO, Ce-tung. *O praxi a rozporu*. Přel. K. Goldmann, J. Sušer a J. Fromková. Všeň: Grimmus, 2011

MARX, Karel. *Bída filosofie*. Přel. M. Blochová. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1950

MARX, Karel. *Rukopisy „Grundrisse“*. *Ekonomické rukopisy z let 1857-1859*, sv. I. Přel. M. a R. Hrbkovi. Praha: Svoboda, 1971

MARX, Karel. *K filozofickým otázkám*. Praha: Svoboda, 1979

MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. *Spisy 1*. Praha: SNLP, 1956

MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. *Spisy 3*. Praha: SNLP, 1958

MCNAMEE, Mike, MORGAN, William J. (eds.). *Handbook of the Philosophy of Sport*. London and New York: Routledge, 2015

MCDONALD, Ian. *One-Dimensional Sport*. 2007. Dostupné zde: www.idrottsforum.org/articles/mcdonald/mcdonald071212.html

MORGAN, William J. *Adorno on Sport: The Case of the Fractured Dialectic*. In. *Theory and Society*, 1988, č. 6, s. 813-838.

MORGAN, William J.: *Leftist Theories of Sport: a critique and reconstruction*. Chicago: University of Illinois Press, 1994

ONDRÁČEK, Vojtěch. *Jak se prokličkovat z kapitalismu. Adornova destruktivní teorie sportu*. In: *A2*, č. 13, 2018

ONDRÁČEK, Vojtěch. *Úvod do kritické teorie sportu*. In. *Ostium*, č. 2, 2019. Dostupné zde: <https://ostium.sk/language/sk/uvod-do-kriticke-teorie-sportu/>

PERELMAN, Marc. *Barbaric Sport: a Global Plague*. London: Verso, 2012

PETERS, Michael A. *Critical philosophy of sport*. In. *Educational Philosophy and Theory*, č. 8, 2020

PFALLER, Robert. *On the Pleasure Principle in Culture*. London and New York: Verso, 2014.

Quel Sport? Alboussière: QS? Éditions, 2007, č. 1

RANCIÈRE, Jacques. *Neshoda: Politika a filosofie*. Přel. J. Fulka. Praha: Svoboda Servis, 2011.

RIGAUER, Bero. *Sport und Arbeit*. Frankfurt nad Mohanem: Suhrkamp Verlag, 1969

ROSS, Kristin. *May '68 and Its Afterlives*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2002

SIMONOVIĆ, Dunja, SIMONOVIĆ, Ljubodrag. *A New World is possible*. Belgrade: the authors, 2007

WIGGERSHAUS, Rolf. *The Frankfurt School: Its History, Theory and Political Significance*. Přel. M. Robertson. Cambridge: Polity Press, 1995

WITKIN, Robert. W. *Adorno on Popular Culture*. London a New York: Routledge, 2003